

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง

การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

Archeological design of Dvaravati civilization in Suphanburi province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism
in Thai Society

โดย

พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ, ดร.

และคณะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800765004

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง
การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี
Archeological design of Dvaravati civilization in Suphanburi province

โดย

พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ, ดร.

และคณะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800765004

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Sub - Project 2

Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism
in Thai Society

By

Phrakhru Anukulkallayanakit, Dr.
et al.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Suphanburi Srisuvarnabhumi Buddhist College

B.E. 2565

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800765004

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี
ผู้วิจัย:	พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ, ดร., และคณะ
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ
ปีงบประมาณ:	2565
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี 2) เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี 3) เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลหลักจาก หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ รวมถึงแหล่งข้อมูลจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง ร่วมกับการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีในเชิงประจักษ์ จากการสำรวจร่องรอยหลักฐานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่วิจัย 4 แห่งในจังหวัดสุพรรณบุรี และการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิ

ผลการศึกษาพบว่า:-

จากการลงพื้นที่ศึกษาทั้งเมืองโบราณอุทอง เมืองโบราณคูเมือง เมืองโบราณโบราณหนองราชวัตรและเมืองโบราณบ้านหนองแจงมีเพียงเมืองโบราณอุทองเพียงแห่งเดียวที่เป็นเมืองโบราณที่มีอารยธรรมยุคทวารวดี จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1) เพื่อศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดี อารยธรรมทวารวดี จากการศึกษาทางด้านเอกสารและการลงพื้นที่จะพบว่าเมืองโบราณอุทองมีผังเมืองที่เป็นสี่เหลี่ยมปลายกลมมน เมืองด้านหนึ่งมักติดแม่น้ำและมีคูเมืองรอบล้อมตรงตามลักษณะของอารยธรรมทวารวดีที่พบได้ในพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี เป็นต้น 2) เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของทวารวดีเรา

สามารถแบ่ง ศิลปะได้ออกเป็น 4 ยุคซึ่งพบได้ทั่วไปจากโบราณสถานและวัตถุในเมืองโบราณอุทอง ดังนี้

- (1) ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11) ประกอบด้วย
 - ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) เรียกว่ายุคศิลปะอินเดียอย่างแท้จริง
 - ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) เรียกว่ายุคทองของอินเดียโบราณ
 - ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-11) เรียกว่ายุคต้นกำเนิดของศิลปะอินเดียใต้
 - ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) เรียกว่ายุคประมุขแห่งกวาดา
- (2) ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13) เรียกว่ายุคกระจายตัว
- (3) ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เรียกว่ายุคทวารวดี

อย่างแท้จริง

(4) ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) เรียกว่ายุคเสื่อม

และ 3) เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัด

สุพรรณบุรี พบว่าจากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเมืองโบราณอุทอง พบว่า โบราณสถานสมัยทวารวดีกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง โดยเฉพาะนอกเมือง นั้นพบเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องที่ตั้ง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของ โบราณสถานเท่าที่ศึกษาพบจะเหลือเพียงส่วนฐาน ดังนั้นจึงศึกษาได้เพียงลักษณะส่วนฐานที่สามารถพิจารณาได้จากผังและรูปแบบบางส่วนที่เหลืออยู่ โดยจากการศึกษาพบว่าโบราณสถานเท่าที่พบทั้งหมดในเมืองโบราณอุทองสามารถแยกรูปแบบแผนผังออกได้เป็น ผังรูปผืนสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผังรูปวงกลม และผังรูปแปดเหลี่ยม

Research Title: Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism in Thai Society

Researchers: Phrakhru Anukulakallayanakit, Dr., et al.

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Suphanburi Srisuvarnabhumi Buddhist College.

Fiscal Year: B.E. 2022

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

ABSTRACT

The objectives of this research are 1) To study the historical map of the Dvaravati civilization archaeology 2) To enhance the design of the Dvaravati civilization archaeological map that influenced the area in Suphan Buri Province 3) To analyze the spatial map of the Dvaravati civilization archaeology in Suphan Buri Province. The research plan adopts a Mixed Method Research approach. It is consisting of qualitative research and documentary research. The researchers jointly designed the research. research tools systematically collect research data. With in-depth interviews in 4 research areas in Suphanburi Province.

The results of the study showed that:-

This study of the ancient city of U Thong Moat ancient city, Nong Ratchawat Ancient City, and Ban Nong Chaeng Ancient City are the only U-Thong Ancient City that is an ancient city with civilization in the Dvaravati period. Objective 1) To study the historical map of the Dvaravati civilization archaeology. The study of documents and field visits found that U-Thong Ancient City has a rounded square plan. The city on one side is often adjacent to the river and has a moat surrounding it in accordance with the characteristics of the Dvaravati civilization found in nearby areas, such as Khu Bua City, Ratchaburi Province, Sub Champa City, Lop Buri Province, etc. 2) To enhance the design of the Dvaravati civilization archaeological

map that influenced the area in Suphan Buri Province found when analyzing the influence of Dvaravati, we can divide Art is divided into 4 periods which can be found commonly from archaeological sites and objects in U Thong Ancient City as follows:

(1) Pre-Dvaravati Era (around the 6th-11th Buddhist century), consisting of

- Amaravati Art (6th-9th Buddhist Era) is truly called the era of Indian art.
- Gupta art (9th-11th century AD) is called the Golden Age of ancient India.
- Pallava art (8th-11th Buddhist century) is called the origin period of South Indian art.

- Pala art (12th-17th century AD) is known as the Era of the Grand Masters of Guada.

(2) Early Dvaravati period (Around the 12th-13th Buddhist century) is called the spread era.

(3) Middle Dvaravati Era (Around the 14th-15th Buddhist century) is called the true Dvaravati era.

(4) Late Dvaravati period (Around the end of the 16th-18th century) is called the decadent era.

and 3) To analyze the spatial map of the Dvaravati civilization archaeology in Suphan Buri Province. It was found that from the study of the architectural characteristics of the ancient city of U Thong, it was found that the ancient sites of the Dvaravati period were scattered throughout the city and outside the city. Especially outside the city is found in large numbers. As already mentioned in the issue of location Architectural characteristics of the ancient site as far as the study found, only the base remains. Therefore, it can only study the characteristics of the base that can be considered from the remaining partial drawings and forms. The study found that all ancient sites found in U-Thong Ancient City could be divided into schematic forms such as square diagram Rectangular layout, circle layout, and octagon layout.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ภายใต้แผนงานวิจัยทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดี คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ดร.อุดม สมพร ผู้ก่อตั้งจิตสาธารณะสถานบ้านคูบัว ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรี ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานบ้านดอนตาเพชร ผศ.ดร.ฉันทส เพียรธรรม ที่ปรึกษาแผนงานวิจัย ผู้ให้คำแนะนำ ชี้แนะกระบวนการสืบค้นข้อมูล และเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง อาจารย์ธนิตศักดิ์ แป้งบ้านพลูหลวง และอาจารย์ฉัตริน เพียรธรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์สุวรรณภูมิ พระครูโสภณ วีรานุวัตร, ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ ผู้เชี่ยวชาญเมืองโบราณอุทอง สมาชิกชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ประชาชนในพื้นที่วิจัยทุกท่าน

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. อดีตผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัย ให้คำแนะนำ ชี้แนะแนวทาง และให้คำปรึกษาที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่านที่ช่วยอำนวยความสะดวกทุกขั้นตอน

ขอกราบขอบคุณพระสุพรรณวชิราภรณ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ ที่ให้การสนับสนุนและเมตตาแนะนำการประสานงานรับรองเอกสารลงพื้นที่วิจัยทุกครั้ง ขอขอบคุณผู้ร่วมวิจัยทุกท่าน เจ้าหน้าที่สำนักงานวิทยาลัย ที่ช่วยลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัยในครั้งนี้

ประโยชน์ทั้งหลายอันพึงมีจากงานวิจัยเล่มนี้ คณะผู้วิจัยขอบูชา พระคุณบิดา มารดา ครู อาจารย์ นักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลาย และผู้มีอุปการะคุณทุก ๆ ท่าน ที่ได้เมตตาอบรมสั่งสอน แนะนำ เป็นที่ปรึกษาให้ความรู้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้

พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ, ดร.

หัวหน้าโครงการวิจัย

30 มิถุนายน 2566

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์	7
1.3 ปัญหาการวิจัย	7
1.4 ขอบเขตการวิจัย	7
1.5 นิยามศัพท์	8
1.6 กรอบแนวคิดการวิจัย	9
1.7 ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย	11
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่วิจัย	12
2.2 แนวคิด ทฤษฎี	16
2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับอารยธรรม	16
2.2.2 แนวคิดร่องรอยชุมชนทวารวดี	19
2.2.3 แนวคิดร่องรอยเผยแพร่พระพุทธศาสนาสู่สมัยทวารวดีทางศิลปกรรม	21
2.2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการออกแบบ	32
2.2.5 แนวคิดเกี่ยวกับแผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดี	33
2.2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการภูมิสถาปัตยกรรม	34
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	40
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1 รูปแบบการวิจัย	46
3.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	46
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	47

3.4 พื้นที่วิจัย	48
3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล/การปฏิบัติการวิจัย	49
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	50
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
4.1 การศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี	51
4.2 เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพล ต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี	66
4.3 เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี	72
4.4 องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย	98
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
5.1 สรุปผลการวิจัย	100
5.2 อภิปรายผล	107
5.3 ข้อเสนอแนะ	114
บรรณานุกรม	116
ภาคผนวก	120
ประวัตินักวิจัย	152

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่งของโลก และเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาเป็นเวลาช้านาน มีอิทธิพลต่อโครงสร้างของวัฒนธรรมไทยมากที่สุด ในปัจจุบันประเทศไทย นับว่าเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในโลก เนื่องจากเป็นที่ตั้งขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก มีหลักคำสอนอันเปรียบเสมือนห้วงมหานที แห่งสรรพศาสตร์ จึงมิใช่เพียงแค่เป็นปรัชญาหรือทฤษฎีเท่านั้น หากแต่ยังมีเนื้อหาครอบคลุมถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความนึกคิดแทบทุกด้านและที่สำคัญพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ (กรรมวาท และกิริยาวัต) เป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม (วิริยวัต) ไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ่อนน้อมปรารณา หรือศาสนาแห่งความหวั่นหว้งกังวล การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้า ทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติ ให้ทุกคนจัดการกับชีวิต ที่เป็นอยู่จริงๆ ในโลกนี้และเริ่มต้นแต่บัดนี้

พระพุทธศาสนาได้สถิตสถาพรเป็นมิ่งขวัญของชาติไทย ตลอดมา ทุกยุคทุกสมัยชนชาติไทยส่วนใหญ่ ประมาณร้อยละ 95 ของประชากรทั้งประเทศ ได้นับถือพระพุทธศาสนา และยกย่องเทิดทูลเป็นสรณะแห่งชีวิต สืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน ขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมของชาติ ส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่า ชาติไทยได้มีความเจริญมั่นคง ดำรงเอกราชอธิปไตยสืบทอดต่อกันมา ตั้งแต่โบราณกาล จวบจนกาลปัจจุบัน ก็ด้วยคนไทยทั้งชาติยึดมั่นอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีความเคารพบูชาพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อชีวิตของชาวไทย โดยมีส่วนเสริมสร้างอุปนิสัยของคนในชาติ ให้รักความสงบ มีความเสียสละ แกล้วกล้า อาจหาญ รอบรู้ ฐานะ อฐานะ มีความรักและยึดมั่น อยู่ในสามัคคีธรรม ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลเป็นอันมากต่อความเชื่อ และความประพฤติ หรือการดำรงชีวิตของคนไทย¹

¹ พิชุร มลิวัดย์ และไสว มาลาทอง, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2542, หน้า 1.

พระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติ และอยู่เคียงคู่กับชาติไทย มาโดยตลอด ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญต่อสังคมไทย พอสรุปได้ดังนี้ 1) เป็นหลักในการดำเนินชีวิตของคนไทย เพราะคนไทยนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และลักษณะนิสัยของคนไทยมีจิตใจที่ดีงามใน ทุกๆ ด้าน มีความเป็นมิตรกับทุกคน 2) เป็นหลักในการปกครองประเทศ กษัตริย์ทุกพระองค์ของไทย ได้นำเอาหลักธรรมพระพุทธศาสนา ไปใช้ในการปกครองประเทศ เช่น ทศพิธราชธรรม ตลอดมา หรือใช้หลัก “ธรรมาธิปไตย” และหลักอปาริหานิยธรรม เป็นหลักในการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น 3) เป็นศูนย์รวมจิตใจ เนื่องจากหลักธรรม ในพระพุทธศาสนา มุ่งเน้น ให้เกิดความรักความสามัคคีกัน มีความเมตตา กรุณา ต่อกัน เป็นต้น จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชนชาวไทย ให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน 4) เป็นที่มาของวัฒนธรรมไทย วิถีชีวิตของคนไทยผูกพัน กับพระพุทธศาสนา จึงเป็นกรอบในการปฏิบัติตน ตามหลักพิธีกรรม ในพระพุทธศาสนาต่าง ๆ เช่น การบวช การแต่งงาน การทำบุญเนื่องในพิธีการต่างๆ การปฏิบัติตนตามประเพณี ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมไทย จนถึงปัจจุบัน 5) ในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนไทยผูกพันอยู่อย่างแนบแน่นกับพระพุทธศาสนา ซึมแทรกผสมผสาน อยู่ในแนวความคิด จิตใจ และกิจกรรมแทบทุกก้าวของชีวิตโดยตลอดเวลายาวนาน โดยยังคงเนื้อหาสาระเดิมที่บริสุทธิ์ไว้ได้ก็มี ถูกดัดแปลงเสริมแต่งตลอดจนปนเปกกับความเชื่อถือ และข้อปฏิบัติสายอื่นหรือผันแปรในด้านเหตุอื่นๆ จนผิดเพี้ยนไปจากเดิมก็มาก 6) ในฐานะเป็น มรดกของชาติ หลักฐานทางคัมภีร์และศาสนาวัตถุ ซึ่งนักประวัติศาสตร์โบราณคดี เชื่อว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิ ก่อน พ.ศ. 500 แต่ศรัทธาความเชื่อของปวงชน ก็เป็นไปตามยุคสมัย พระพุทธศาสนาจึงรุ่งเรืองและเสื่อมลง ตามกาลสมัยด้วย จนกระทั่งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ได้สถาปนากรุงสุโขทัยและรับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ครั้นราว พ.ศ. 1836 พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ อาราธนาพระสงฆ์ลังกาวงศ์จาก นครศรีธรรมราชไปกรุงสุโขทัยและอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาจนมั่นคงยืนนานมาในปัจจุบันนี้เป็นต้น

การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับรากเหง้าของวิถีชีวิตของชาติไทย การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ จะเป็นช่องทางหนึ่งในการลดทอนการครอบงำของพหุวัฒนธรรม ช่วยในการรักษาเอกลักษณ์ของชาติ และอัตลักษณ์ของคนไทย รวมถึงวัฒนธรรมของชาติอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ วินัย พงศ์ศรีเพียร ได้กล่าวไว้ว่า “..ความเข้าใจแก่นแท้ของวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตของชาติเป็นสิ่งที่ได้มาจากการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น

เพราะประวัติศาสตร์ทำให้เราได้ว่า รู้ว่า ลักษณะเฉพาะของสังคมของเราได้พัฒนาบนพื้นฐานของอะไร..”² ดังนั้น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ นอกจากจะเป็นการแสวงหาความหมายที่แฝงอยู่ในเหตุการณ์ของอดีตแล้ว ยังได้เรียนรู้ วิธีการบันทึกของนักประวัติศาสตร์ ในแต่ละยุค รู้ระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการสร้างองค์ความรู้ ทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนสมัยอารยธรรมสมัยทวารวดีช่วงพุทธศตวรรษที่ 2 – 5

จากตำนานหรือเอกสารทางศาสนา กล่าววา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงส่งสมณทูตสายที่ 8 โดยมีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นหัวหน้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ ไทยเชื่อว่า ได้แก่งจังหวัดนครปฐม สวนพม่าก็เชื่อ วา คือ เมืองสะเทิม³ แล้วประดิษฐานพระพุทธศาสนา จนเป็นปกแผ่นแพรหลาย แต่ความสืบเนื่องแห่งพระพุทธศาสนาก็ดูเหมือนจะเลือนลางไป สมัยก่อนพุทธกาล ชาวอินเดียได้เดินทางมาค้าขายกับสุวรรณภูมิอยู่เสมอ และเขามาตั้งถิ่นฐานรกรากและเผยแผ่วัฒนธรรม แก่ชาวพื้นเมืองในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มานานแล้ว และด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนา ไม่มีความรังเกียจลัทธิอื่นใด ที่รวมสมัยในที่ต่าง ๆ ดังนั้น จึงมีผู้นับถือพระพุทธศาสนา เดินทางเข้าสู่ดินแดนแหลมอินโดจีนเป็นจำนวนมาก⁴

จากการศึกษาคนควาสมัยปัจจุบันทำให้ทราบว่า คนสมัยทวารวดีมีการผสมผสานอยู่ รวมกันหลาย เผ่าพันธุ์ และมีความสัมพันธ์กันในด้านศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา และมีการสร้างสรรค์ วัฒนธรรม ประเพณี รวมกัน โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมกุญแจที่จะไข ไปสู่ความกระจ่างแห่ง ประวัติศาสตร์ ในระยะนี้ จากการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม จึงเกิดลักษณะเฉพาะของศิลปวัฒนธรรมทวารวดี ที่เนื่องในพระพุทธศาสนาขึ้น เหตุที่พระพุทธศาสนามีรากฐานมาจากวัฒนธรรมอินเดียได้ถูกเลือกรับและปรับเข้าเป็นแกนหลักของ บ้านเมืองจนกลายเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงความหลากหลาย ทางวัฒนธรรม ทางสังคมและคติความเชื่อต่าง ๆ

ประเทศไทยถึงเจริญรุ่งเรืองมาแล้วแต่อดีตแต่การจัดสมัยทางประวัติศาสตร์ ก็นับเพียงสมัยสุโขทัยลงมา จึงทำให้การศึกษาความจริงขาดหาย หากพิจารณาให้ดีจะพบว่า ถ้าไม่มีอดีต จะมีปัจจุ

² วินัย พงศ์ศรีเพียร,ดร., “ครูกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทย” คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ,ประวัติศาสตร์ : จะเรียนจะสอนกันอย่างไร,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2543) หน้า,2.

³ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต),จาริกบุญ จาริกธรรม,พิมพ์ครั้งที่ 10,(กรุงเทพฯ:บริษัทพิมพ์สวยจำกัด), หน้า 494.

⁴ เสถียร โพธิ์นันทะ, ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515), หน้า2.

บันไดอย่างไรกัน ศูนย์กลางของทวารวดีตั้งอยู่ที่ไหน ตามเอกสารที่นักวิชาการได้ค้นคว้าเผยแพร่ ส่วนใหญ่ลงความเห็นว่า ศูนย์กลางทวารวดี น่าจะอยู่บริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย เพราะได้พบหลักฐานสำคัญมาก กว่าแหล่งอื่น รวมทั้งมีที่ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม ต่อการรับอารย ธรรมจากภายนอก หลักฐานทางโบราณคดี ที่ทำให้นักวิชาการตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับศูนย์กลางของทวารวดีไว้ 3 แห่ง คือ เมืองอู่ทอง เมืองนครปฐมและเมืองลพบุรี⁵

นักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่า เมืองหลวงของรัฐทวารวดีน่าจะอยู่ที่เมืองอู่ทอง จัดเป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งที่นักวิชาการหลายท่านลงความเห็นว่า น่าจะเป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดี เพราะได้พบเหรียญเงินมีจารึกว่า “ลวปุระ” ที่อู่ทอง⁶ โดยศึกษาจากสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ประกอบกับหลักฐานโบราณวัตถุสถานและหลักฐานเอกสารต่างๆ รวมทั้งจดหมายเหตุของจีนตลอดจนจารึกที่พบในบริเวณเมืองด้วย

นอกจากจะน่าจะเป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดี มีบทบาทเป็นเมืองท่าสำคัญในสมัยทวารวดีอีกด้วย เนื่องจากเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเลและมีทางน้ำเข้าออกต่อกับฝั่งทะเลโดยตรงได้ (ดังได้กล่าวมาแล้ว) อีกทั้งยังได้พบโบราณวัตถุประเภทตราประทับดินเผาซึ่งเป็นของติดตัวพ่อค้าชาวอินเดียในสมัยหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 12-14) เป็นจำนวนมาก และในบริเวณเมืองนครปฐมโบราณและในบริเวณใกล้เคียง ตราประทับที่แสดงถึงบทบาทด้านการค้าของเมืองนี้ คือ ตราประทับดินเผารูปเรือ⁷ และตราประทับ 2 หน้ารูปคชลักษณ์ และ เทพกู่เวร ซึ่งจัดเป็นเครื่องรางที่พ่อค้าชาวอินเดียในสมัยคุปตะและหลังคุปตะนิยมพกติดตัวในการเดินทางไปค้าขายยังต่างแดน ซึ่งนักวิชาการทางโบราณคดีลงความเห็นว่า เป็นศิลปกรรมในวัฒนธรรมทวารวดีที่รับอิทธิพลอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะนอกนั้นยังพบ ศิลปธรรมจักร จำนวนมากประมาณ 30 กว่าวง บางวงมี ศิลารูปกวางหมอบ ประกอบอยู่ และยังได้พบ พระพุทธรูป ตลอดจน พระพิมพ์จำนวนมาก

⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ผศ.ดร., ศิลปะทวารวดีวัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: ดานสุทธาการพิมพ์, 2547), หน้า 61.

⁶ Boeles, J.J. “A note on the ancient city called Lavapura” Journal of the Siam Society, Vol. LV, Part I (January 1967)

⁷ จิรา จงกล พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร วันที่ 25 พฤษภาคม 2510 รูปที่ 15; Indrawooth, Phasook, 1983. The Excavation at the Ancient Town of Nakhon Pathom, Tambon Phra Praton, Amphoe Muang, Changwat Nakhon Pathom. (in Thai) Nakhon Pathom : Silpakorn University Press

จากหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ด้านโบราณคดี (รวมด้านจารึก) อาจนำไปสู่ข้อสันนิษฐานที่ว่า เมืองนครปฐมโบราณน่าจะมีบทบาทเป็นเมืองหลวง หรือศูนย์กลางของรัฐทวารวดีในยุคหลังราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ในขณะที่เมืองอู่ทอง น่าจะมีบทบาทเป็นเมืองหลวงหรือศูนย์กลางของรัฐทวารวดีในยุคแรก ราวพุทธศตวรรษที่ 9-13 ส่วนเมืองลพบุรีนั้น คงจะเป็นเมืองลูกหลวง⁸

ดังนั้นเมืองอู่ทองจึงจัดเป็นเมืองท่าโบราณที่เจริญรุ่งสับต่อมาจนกลายเป็นเมืองท่าสำคัญของอาณาจักรและเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของรัฐทวารวดี สอนนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้สันนิษฐานว่า เนื่องจากทวารวดีได้รักษาจาริตของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่สมัยสุวรรณภูมิ จึงมีความสัมพันธ์กับชาวพุทธอินเดีย ในลุ่มแม่น้ำคงคา มา ฉะนั้นพุทธศิลปะของทวารวดีจึงมีการเลียนแบบราชวงศ์คุปตะและมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 12 ทวารวดีได้แผ่ขยาย อิทธิพลไปในทิศต่าง ๆ เหนือขึ้นไปจนถึงลพบุรี จากลพบุรี แผ่ขึ้นไปจนถึงภาคเหนือของประเทศไทยและไปเป็น เหตุให้พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทจากทวารวดี ไปตั้งมั่นทางภาคเหนือ⁹ สืบมาอีกหลายศตวรรษ

มีนักปราชญ์หลายคน ได้กล่าวถึงความมียุของเมืองโบราณต่าง ๆ เช่น ทักษณอิน ทโยธา เสนอ ว่า¹⁰ แถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาและตามชานทองได้เกิดมีชุมชนขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาลหรือ ก่อนนั้นเมื่อกว่า 2,000 ปีมาแล้ว เช่น เมืองนครชัยศรี, เมืองพงตึก, เมืองอู่ทอง, เมืองคูบัว, เมืองศรีมโหสถ, เมืองไชยา และเมืองดินแดง เป็นต้น

ยังมีปัญหาข้อมูลไม่ลงรอยกันเกี่ยวกับเรื่องชนชาติของชาวทวารวดีอีกจำนวนมาก บางกลุ่มสันนิษฐานว่า เป็นพวกมอญด้วยเหตุผล คือ¹¹ (1) มีการพบจารึกภาษามอญที่ลพบุรี จารึกด้วยอักษรที่เก่าประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 จารึกที่เสา 8 เหลี่ยม ซึ่งมีบัวหัวเสาเหมือนที่นครปฐม (2) พระนางจามเทวีย้ายจากลพบุรีไครทองหรืออุยชัยในพุทธศตวรรษที่ 13 นั้น เป็นเจ้าหญิงมอญ และ (3) ยอร์ช เซเดส ได้อ่านจารึกซึ่งพบที่วัดโพธิ์ร้าง ที่นครปฐม และนำไปเผยแพร่ที่ปารีส ใน พ.ศ.2495 ก็สนับสนุนว่าทวารวดี(อู่ทอง) เป็นอาณาจักรมอญ

⁸ ผาสุข อินทราวุธ ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย 2542) หน้า 101-106 และ หน้า 177-178

⁹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา, หน้า 6-7.

¹⁰ ทักษณ อินทโยธา, ใครคือเจ้าถิ่นลุ่มน้ำเจ้าพระยาและตามชานทองเมื่อ 2,000-3,000 ปี ก่อน, (กรุงเทพฯ: ดานสุทธาการพิมพ์, 2534), หน้า 14.

¹¹ สิริวัฒน์ คำวันสา, รศ., ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: บริษัท จรัสสินทวงศการพิมพ์ จำกัด, 2 542), หน้า 1 8 - 20.

ปัญหาเรื่องศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี ก็มีความเห็นไปต่าง ๆ แต่นักวิชาการ สอนใหญ่เห็น ว่า ศูนย์กลางของทวารวดีนี้น่าจะอยู่บริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย เพราะมีการค้นพบหลักฐานสำคัญ ๆ มากกว่าแหล่งอื่น ตลอดถึงมีที่ตั้งอยู่ในทำเลอันเหมาะในการติดต่อและรับอารยธรรมจากโลกภายนอกใด อย่างไรก็ตามแม้นักวิชาการสอนใหญ่จะมีความเห็นดังกล่าว แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีที่มี ทำให้นักวิชาการตั้งข้อสมมติฐานเกี่ยวกับศูนย์กลางของ อาณาจักรทวารวดีไว้ 3 แห่งด้วยกันคือ เมืองอู่ทอง เมืองนครปฐม(นครชัยศรี) และเมืองลพบุรี¹²

เรื่องราวความเป็นมาเกี่ยวกับศูนย์กลางของ อาณาจักรทวารวดีคือเมืองอู่ทอง เป็นเรื่องที่นาศึกษาอย่างยิ่ง สถานการณ์ พระพุทธศาสนาในช่วงแรกเข้ามาและเผยแผ่สู่เมืองอู่ทองนั้นมีกำเนิดอิทธิพล ร่องรอย และพัฒนาการมาอยู่อย่างไร และสมัยต่อมาอีกอย่างไรบ้าง ยังคงเป็นเรื่องท้าทายและรอการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมอยู่เสมอ

ในส่วนของประวัติศาสตร์ ทวารวดี: ความรู้และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยนั้น ยังไม่มีการศึกษาวิจัย โดยตรงหรือจะมีก็น้อยมาก สอนมากเป็นการศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ด้านอื่นๆ เช่น โบราณคดี และการขุดค้นหาหลักฐานเพื่อยืนยันถึงคามมีอยู่ของ กลุ่มชุมชนในอดีตเป็นต้นเท่านั้นทำให้การศึกษาเรื่องราวของพระพุทธศาสนา ในช่วงดังกล่าวขาดตอนไป ปัจจุบันได้มีนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีทำการสำรวจ ขุดค้น พบข้อมูลใหม่ ๆ จำนวนมาก ที่จะทำให้สามารถทราบความเป็นมา และสถานการณ์ของพระพุทธศาสนาในเหตุการณ์ดังกล่าวได้ดีขึ้น เพียงแต่เรื่องราวดังกล่าว เป็นการนำเสนอที่ยังกระจัดกระจายกันอยู่ไม่ได้กล่าวต่อเนื่องกัน เพราะต่างคนต่างศึกษา ค้นคว้า ทำให้ประวัติศาสตร์ไม่ต่อเนื่องเท่าที่ควร

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร ที่กล่าวถึง “การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี” จากเอกสารต่าง ๆ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรม พระพุทธศาสนาในลังกา พม่า ล้านนาและล้านช้าง ตลอดถึงงานค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องทวารวดี รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านศิลปกรรมว่า มีความเกี่ยวข้องกันมากน้อยเพียงใด แล้ว เสนอผลการวิจัย ต่อไป ซึ่งจะก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ตลอดถึงร่องรอยและอิทธิพลด้านต่าง ๆ ที่ได้รับจากพระพุทธศาสนา ที่จะอำนวยประโยชน์ต่อการศึกษา ทวารวดี: ประวัติศาสตร์ ความรู้และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ทำให้

¹² ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ผศ.ดร., ศิลปะทวารวดีวัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, หน้า 61-

ทราบว่า คนสมัยทวารวดีมีการผสมผสานอยู่ร่วมกันหลาย เผ่าพันธุ์ และมีความสัมพันธ์กันในด้านศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ใน ลุ่มน้ำเจ้าพระยาและมีการสร้างสรรค์ วัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมกุญแจที่จะไขไปสู่ความกระจ่างแห่งประวัติ จนกลายเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงความหลากหลาย ทางวัฒนธรรม ทางสังคมและคติความเชื่อ ต่าง ๆ พระพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีเป็นต้น ที่ขาดหายไปเพื่อจะได้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ อันจะเป็น ประโยชน์ทางการศึกษาทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี
2. เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี
3. เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

1.4 ขอบเขตการวิจัย / รูปแบบการวิจัย

การวิจัย “ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบค้นคว้าจะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และจะนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Descriptive) วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research)

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัย การศึกษาออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาครอบคลุมบริเวณเมืองโบราณอู่ทองและปริมณฑลรอบๆ เมืองโบราณอู่ทอง อำเภ่อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

1.4.2 ขอบเขตเนื้อหา

โดยจะทำการศึกษาเกี่ยวกับแผนผังทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองโบราณอู่ทอง พระพุทธศาสนาที่เมืองอู่ทอง ราวพุทธศตวรรษที่ 8 – 16

1.4.3 ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) เป็นข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพจากการเก็บจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ที่จัดเก็บข้อมูลในการรวมกลุ่มสมาชิก จากการดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่ม

ประชาชนในพื้นที่ จำนวน 4 แห่งของจังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 56 คน โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวิจัย และดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบไปด้วย อำเภออุทุมพร จำนวน 5 คน / อำเภอดอนเจดีย์ จำนวน 5 คน / อำเภอหนองหญ้าไซ จำนวน 5 คน / อำเภอเดิมบางนางบวช จำนวน 5 คน (รวม 20 คน) / ราษฎรท้องถิ่น ในพื้นที่ดังกล่าวแต่ละ 2 คน (รวม 8 คน) / นักวิชาการด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ แต่ละ 2 คน (รวม 8 คน) / ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมทวารวดี แต่ละ 2 คน (รวม 8 คน) / ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของภาครัฐและเอกชนแต่ละ จำนวน 3 คน (รวม 12 คน)

1.4.4 ขอบเขตด้านประชากร

- 1) ประชากร ได้แก่ ตำบลทุ่งคลี ตำบลอุทุมพร ตำบลจรเข้มสามพัน ตำบลไรรอด, ตำบลหนองราชวัตร อำเภออุทุมพร อำเภอดอนเจดีย์ อำเภอหนองหญ้าไซ อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี
- 2) กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) จำนวน 56 คน ได้แก่ 1) ประชาชน จำนวน 20 คน 2) ราษฎรท้องถิ่น จำนวน 8 คน 3) นักวิชาการด้านแผนผังอารยธรรมโบราณคดีทวารวดี จำนวน 8 คน 4) ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมทวารวดี 8 คน 5) ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของภาครัฐและเอกชน จำนวน 12 คน รวมทั้งหมด 56 คน

1.4.5 ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลาในการศึกษา เริ่มต้นแต่เดือน ตุลาคม 2564 ถึง เดือน กันยายน พ.ศ. 2565 รวมระยะเวลา 12 เดือน

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การออกแบบ¹³ หมายถึง การออกแบบจะเกี่ยวข้องกับการควบคุมและความรู้ในหน้าที่ของเครื่องมือต่างๆ ซึ่งใช้ในการสร้างสรรค์ผลงาน แต่ที่มากกว่านั้น คือการออกแบบเป็นสิ่งที่เจริญเติบโตได้ สร้างความหวัง ความฝัน ความต้องการ และแรงบันดาลใจให้กับมนุษย์

¹³ วัฒนะ จุฑะวิภาต, การออกแบบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปรารณา, พ.ศ. 2527), หน้า 10.

อารยธรรม¹⁶ หมายถึงความเจริญทางวัฒนธรรม แต่สำหรับทางด้านประวัติศาสตร์ อารยธรรม อาจหมายถึงการศึกษาความซับซ้อนของระบบสังคม เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ในระบบสังคมนั้น ๆ โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงเหตุปัจจัยการเกิดและการล่มสลายของอารยธรรมนั้น รวมถึงอิทธิพลของอารยธรรมนั้นต่ออารยธรรมอื่น ๆ

ทวารวดี¹⁷ หมายถึง กลุ่มวัฒนธรรมกลุ่มหนึ่งที่เกิดขึ้นในประเทศไทย และดูช่วงอายุอย่างคร่าวๆ คือตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 จนถึงราว พุทธศตวรรษที่ 16 คงตั้งภาคกลางของ ประชาชนคงเป็นมอญ ได้แผ่ศิลปะและวัฒนธรรมผสมผสานชาติพันธุ์ มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมผสาน เป็นรูปแบบเฉพาะของอารยธรรมทวารวดี ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

¹⁷ ‘รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง’, ทวารวดี คืออะไรกันแน่, มติชนออนไลน์ วันเสาร์ที่ 23 ตุลาคม 2564 (เว็บไซต์) https://www.matichon.co.th/entertainment/arts-culture/news_1597133 สืบค้น เมื่อ 23 ตุลาคม 2564.

1.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

การทำวิจัยเรื่อง “ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี” ครั้งนี้ผู้วิจัยได้วางกรอบแนวคิดเพื่อการวิจัย (Conceptual Framework) ดังนี้

แผนงานวิจัยการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

ต้นน้ำ	กลางน้ำ	ปลายน้ำ
1 เพื่อศึกษาผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี	2. เพื่อออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่และศิลปกรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี	3 เพื่อนำเสนอแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี
ผลลัพธ์ชุดความรู้ด้านการออกแบบแผนผังอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีและนำไปสู่ศูนย์การเรียนรู้	ผลลัพธ์เกิดกิจกรรมตามเส้นทางการท่องเที่ยวตามรอยอารยธรรมโบราณคดีทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ที่สามารถสร้างรายได้แก่ชุมชนโดยกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่นให้เกิดความเข้มแข็ง	ผลลัพธ์ที่ได้ คือ แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ที่จะจัดแสดงไว้ในศูนย์เรียนรู้ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ เชื่อมโยงกิจกรรมอัตลักษณ์ของชุมชนที่สามารถนำมาสร้างมูลค่าและคุณค่าในทางเศรษฐกิจ แต่ละชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวทางโบราณคดีการเชื่อมโยงเครือข่ายอารยธรรมทวารวดีทั่วประเทศในสังคมไทย

ความสำเร็จของแผนงาน ได้นวัตกรรมการวิเคราะห์ ประวัติศาสตร์ ทวารวดี ความรู้และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

1.7 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.7.1 ประโยชน์กับวงวิชาการ

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยทั้ง 3 โครงการย่อย ในประเด็น ประวัติศาสตร์ความรู้ โบราณคดี และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย จะจัดแสดงไว้ที่ ศูนย์การเรียนรู้ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ให้กับนักเรียน นักวิชาการ นักการศาสนา นักโบราณคดี และผู้ที่สนใจใคร่รู้ในชุมชนต่าง ๆ ให้มีการสืบทอดองค์ความรู้และนำไปขยายผลในวงวิชาการต่อไป

1.7.2 ประโยชน์กับชุมชนและสังคม

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยทั้ง 3 โครงการย่อย ในประเด็น ประวัติศาสตร์ความรู้ โบราณคดี และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย จะเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน นำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมเพื่อรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจการค้าขายตามแหล่งต่าง ๆ รวมถึงระบบการจัดการความรู้ นำมาวัดกรรมทางพระพุทธศาสนา มาใช้การพัฒนาการท่องเที่ยวเสริมสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งอย่างมีคุณภาพ พัฒนาเส้นทางไปพร้อมกับเทคโนโลยี 5.0 มีความหลากหลายมากขึ้นนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

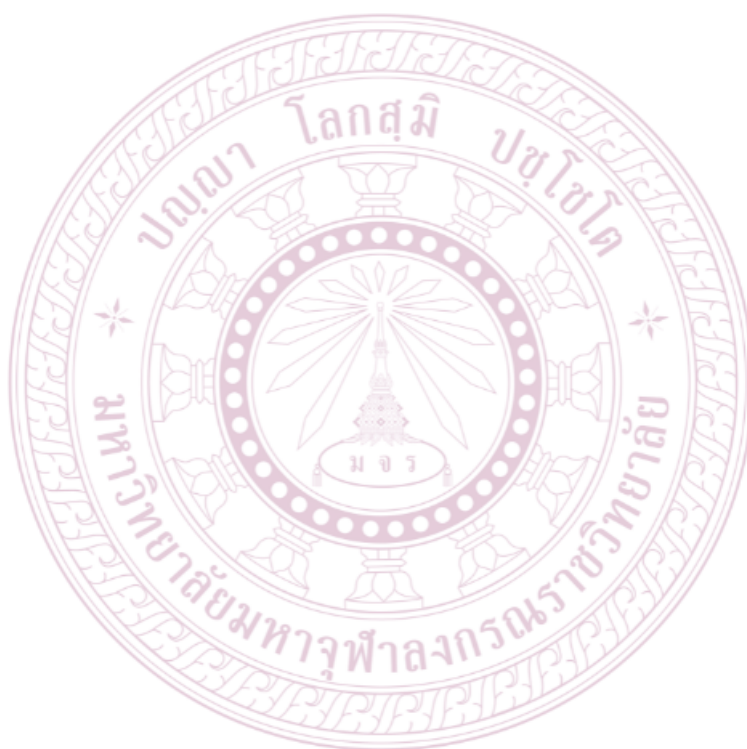
1.7.3 ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยทั้ง 3 โครงการย่อย ในประเด็น ประวัติศาสตร์ความรู้ โบราณคดี และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงสู่ภายนอกจากการท่องเที่ยวในพื้นที่และรองรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มรดกโลก ตามรอยเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ที่มีเอกลักษณ์ อัตลักษณ์เฉพาะที่ถือว่าเป็นจุดแข็งและเกิดการมีส่วนร่วมของภาครัฐ เอกชน ในการเสริมสร้างแนวทางพัฒนาพื้นที่ให้เกิดความร่วมมือของภาคประชาชนในการนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยกระดับไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานของชุมชนในอนาคต

1.7.4 ประโยชน์เชิงนโยบาย

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยทั้ง 3 โครงการย่อย ในประเด็น ประวัติศาสตร์ความรู้ โบราณคดี และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย ทำให้หน่วยงานภาครัฐสามารถวางแผนและกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับการพัฒนาในพื้นที่ในการเพิ่มศักยภาพและโอกาสขององค์ความรู้ การพัฒนาชุมชน การอนุรักษ์มรดกทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต นำไปสู่การ

บริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดความร่วมมือของภาคประชาชน สถานศึกษา หน่วยงาน
ภาครัฐ และปราชญ์ท้องถิ่น เสริมสร้างความเข้มแข็งในพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนของบทที่ 2 นี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เป็นต้นกระแสแนวคิดและหลักการพื้นฐานของการวิจัย ซึ่งมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1 พื้นที่วิจัย

2.2 แนวคิด ทฤษฎี

2.2.1 แนวคิดสภาพทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรม

2.2.2 แนวคิดร่องรอยชุมชนสมัยทวารวดี

2.2.3 แนวคิดร่องรอยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สมัยทวารวดีทางศิลปกรรม

2.2.4 แนวคิดเรื่องการออกแบบ

2.2.5 แนวคิดเรื่องผังผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดี

2.2.6 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิสถาปัตยกรรม

2.1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่วิจัย

2.1.1 ความเป็นมาของเมืองอุททอง

เมืองอุททองเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทยตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจระเข้สามพัน ตำบลอุททอง อำเภออุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี ลักษณะของเมืองเป็นรูปวงรีหันไปตามแนวทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีขนาดกว้าง ๗๕๐ เมตร ยาว ๑,๖๕๐ เมตร เนื้อที่ประมาณ ๙๗๖ ไร่ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเมือง¹⁸ ภายในตัวเมืองและบริเวณปริมณฑลพบโบราณสถานและโบราณวัตถุในวัฒนธรรมแบบทวารวดีเป็นจำนวนมาก ทั้งยังพบหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์แบบสังคมเกษตรกรรม ยุคหินใหม่ ต่อเนื่องถึงยุคโลหะ เมื่อประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว¹⁹ ต่อมาประมาณ ๒,๐๐๐ ปี พบหลักฐานโบราณวัตถุที่แสดงว่าเมืองโบราณอุททองเป็น

¹⁸ กรมศิลปากร, โบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณบุรี, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สารรังสรรค์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖.

^{๑๙} ชิน อยู่ดี, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๓), หน้า ๔๔-๔๖.

เมืองท่าศูนย์กลางการค้าติดต่อการค้าขายสำคัญของชุมชนโบราณในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับประเทศสำคัญของโลกในเวลานั้นและเมื่อประมาณ ๑,๖๐๐-๑,๘๐๐ ปี ที่ผ่านมาราว พ.ศ. ๘๐๐-๑๐๐๐ พบหลักฐานที่แสดงถึงการนับถือพุทธศาสนาในเมืองโบราณอุททอง โดยเฉพาะพุทธศาสนาแบบหินยานหรือเถรวาท ทำให้เมืองอุททองเกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางวัฒนธรรมสู่วัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ยุคแรกสุดบนผืนแผ่นดินไทย

จากความสำคัญของเมืองโบราณอุททองที่เป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม คณะรัฐมนตรีจึงมีมติให้ความเห็นชอบประกาศให้เมืองโบราณอุททองเป็นพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยมีองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการ โดยการแปลงทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเพื่อสร้างรายได้ให้เกิดขึ้น จากแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์และเป็นการเชิญชวนให้เกิดกระแสเศรษฐกิจ สร้างสรรค์แพร่ขยายในวงกว้าง ตลอดจนพัฒนากลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของจังหวัดสุพรรณบุรี ย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นผลกระทบด้านบวก อย่างไรก็ตามเราคงต้องตระหนักและเตรียมการกับผลกระทบด้านลบที่จะเกิดตามมาด้วย เพราะในระยะเวลาที่ผ่านมาพบว่า ชุมชนหลายๆ แห่งที่พัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวจนได้รับผลกระทบด้านลบ ก่อให้เกิดการทำลายวิถีชีวิตของชุมชน ทำลายความมีเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวการเลือนหายของอาชีพดั้งเดิมในท้องถิ่น ดังที่ ปานจิตร จินหิรัญ²⁰ ได้ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชนชาวเกาะพัง พบว่า การท่องเที่ยว แม้จะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศเข้ามาในประเทศ แต่ก็ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมเกิดปัญหาขยะในชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม กลายเป็นสังคมเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงควรพัฒนาควบคู่ไปกับการคำนึงถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม และการสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ตระหนักถึงความเป็นตัวตน และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ อัตลักษณ์ชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ก่อตัวขึ้นมา ณ ช่วงเวลาใด เวลาหนึ่งนั้น ได้ถูกนำมาใช้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมทำให้นักท่องเที่ยวสนใจที่จะมาท่องเที่ยวในชุมชนนั้นๆ ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี

²⁰ ปานจิตร จินหิรัญและพีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์, (๒๕๕๖), “ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนชาวเกาะพัง”, บทความวิจัย เสนอในการประชุมหาตใหญ่วิชาการ ครั้งที่ ๔ วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖ หน้า ๑๖๓, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.hu.ac.th/conference/conference2013/Proceedings2013/pdf/Book3/Poster1/224_158-165.pdf [๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๓].

วัฒนธรรม และวิถีชีวิต นำไปสู่การพัฒนาในด้านต่างๆ ให้มีความโดดเด่น น่าสนใจ อันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่สามารถบ่งบอกความเป็นตัวตนของชุมชนเกิดการพัฒนาควบคู่ไปกับการคำนึงถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม ซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวเกิดการจดจำและเกิดความประทับใจ และทำให้แหล่งท่องเที่ยววันนั้นมีจุดขายที่ไม่เหมือนใคร

2.1.1.1 พื้นที่เมืองโบราณบ้านคูเมือง

เมืองโบราณบ้านคูเมือง (อยู่ภายในสวนรุกขชาติคูเมือง) ตั้งอยู่ที่บ้านคูเมือง ตำบลห้วยชัน ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 23 กิโลเมตร สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดี ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมน กว้าง 650 เมตร ยาว 750 เมตร สูงจากพื้น 1 เมตร มีเนินดินขนาดใหญ่ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีการขุดค้นพบภาชนะดินเผามากมาย เช่น เครื่องถ้วยชาม หม้อ ไห กาน้ำ ลูกปัดหินสีต่าง ๆ ตะคันดินเผา ธรรมจักรหินเขียว ตุ่มหู ลูกปัด หินสี และเหรียญเงินมีคำจารึกว่า ศรีทวารวดีศวรปุณณะ จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในพื้นที่เล่าว่าเมื่อก่อนจะมีคนเจอลูกปัดผุดขึ้นจากดินหลังฝนตกอยู่ทั่วหมู่บ้านและโรงเรียน ชาวบ้านสมัยนั้นเก็บมาร้อยเป็นสร้อยและเครื่องประดับ ลูกปัดนี้เชื่อกันว่าน่าจะถูกฝังพร้อมกับศพคนโบราณมีทั้งลูกปัดดิน ลูกปัดหินสี น่าจะเป็นเครื่องใช้ถึงฐานของคนที่ยาย เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่ามีชุมชนอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยพุทธันจนถึงรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันวัตถุโบราณที่ค้นพบได้นำไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอินทร์บุรี และภายในบริเวณเมืองโบราณบ้านคูเมืองปัจจุบันได้จัดให้เป็นสวนรุกขชาติ มีเนื้อที่ประมาณ 500 ไร่ มีคูน้ำโบราณล้อมรอบ มีพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ร่มรื่นสวยงาม

2.1.1.2 พื้นที่เมืองโบราณหนองราชวัตร

แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร อยู่ในพื้นที่หมู่ 5 ตำบลหนองราชวัตรอำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี ถูกค้นพบโดยนายวิมล อุบล เจ้าของที่ดิน จากการขุดปรับหน้าดินเพื่อทำการเกษตรกรรม เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2546 และได้แจ้งให้องค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตรทราบ จากนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตรได้แจ้งให้สำนักงานศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรีทราบ เพื่อตรวจสอบและดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้อง

จากการดำเนินการตรวจสอบแหล่งโบราณคดีดังกล่าวในเบื้องต้น นักโบราณคดี ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมาก ได้แก่ ชิ้นส่วนโครงกระดูกมนุษย์โบราณ ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ขวานหินขัด ชิ้นส่วนภาชนะดินเผารูปทรงต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาที่มีรูปแบบเฉพาะที่เรียกว่า “หม้อสามขา” อย่างที่เคยพบในแหล่งโบราณคดีบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี และแหล่งโบราณคดีเจ้างาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี

ผลจากการขุดค้นแสดงให้เห็นว่ามีกลุ่มคนเข้ามาอยู่อาศัยใช้ประโยชน์ที่เนินดินนี้ 2 สมัยใหญ่ๆ ที่มีความแตกต่างกันในเรื่องทิศทางฝังศพ เมื่อพิจารณาโบราณวัตถุต่างๆ ที่พบในชั้นดินของแต่ละสมัย ทำให้สามารถกำหนดอายุสมัยแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ในเบื้องต้นได้ดังนี้ สมัยแรก พบโบราณวัตถุที่ฝังร่วมกับศพและในพื้นที่อยู่อาศัยหลายชนิด เช่น ขวานหินกะเทาะ ขวานหินขัด กำไลหิน และภาชนะดินเผา โดยเฉพาะการพบขวานหม้อสามขาทำให้สามารถกำหนดอายุโดยเทียบเคียงได้กับที่แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า จ.กาญจนบุรี ที่เคยมีการกำหนดอายุไว้แล้วว่าอยู่ใน สมัยหินใหม่ อายุราว 4,000 - 3,500 ปีมาแล้ว โดยชุมชนที่เข้ามาอยู่อาศัยที่นี้นั้นเริ่มทำการเพาะปลูกมาตั้งแต่แรกเนื่องจากได้พบเมล็ดข้าวปะปนในเศษภาชนะดินเผาของสมัยนี้ด้วย สมัยที่สอง โบราณวัตถุจำพวกข้าวของเครื่องใช้ส่วนใหญ่ยังคงคล้ายคลึงกับสมัยแรก แต่มีข้อสังเกตคือ สมัยที่สองจะนิยมใช้ขวานหินขัดมากกว่าหินกะเทาะ และเริ่มพบขวานหินขัดแบบมีบ่าด้วย รูปแบบหม้อสามขาที่หลากหลายมากขึ้น อีกทั้งยังไม่พบโลหะในที่นี้เลย จึงกำหนดอายุสมัยที่สองนี้อยู่ในสมัยหินใหม่ตอนปลาย ราว 3,500-2,500 ปีมาแล้ว รูปแบบหม้อสามขาในสมัยแรกของที่นี้นั้นมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากที่บ้านเก่า และแหล่งอื่นๆ ในไทย โดยมีขาอ้วนป้อมคล้ายคลึงกับที่พบในวัฒนธรรมลุงชานของจีนที่เป็นต้นแบบภาชนะประเภทนี้มากกว่า อีกทั้งในสมัยที่สองยังได้พบว่ามีการพัฒนาารูปแบบภาชนะหม้อสามขาให้หลากหลายมากขึ้น โดยที่หม้อรูปแบบเดียวกับที่บ้านเก่าซึ่งเป็นพิมพ์นิยมในไทยนั้นก็ได้พบในสมัยที่สองนี้ด้วย จึงนำไปสู่ข้อสันนิษฐานว่า แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตรอาจจะเป็นชุมชนเกษตรกรรมยุคหินใหม่ระยะแรกๆ ในลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง ที่มีกลุ่มชนภายนอกจากทางตอนใต้ของจีนเคลื่อนย้ายลงมาผสมผสานแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมโดยมี “หม้อสามขา” เป็นภาชนะแบบพิเศษของคนกลุ่มนี้ จนผสมกลมกลืนกับคนในท้องถิ่นเดิมพัฒนารูปแบบภาชนะให้ส่วนขาเรียวแหลมเหมาะแก่การใช้งานมากขึ้น เราจึงได้พบรูปแบบหม้อสามขาแบบหลังนี้แพร่หลายทั่วไปในแหล่งโบราณคดีในที่ราบลุ่มแม่น้ำแควน้อย-แควใหญ่ และอีกหลายแหล่งในคาบสมุทรภาคใต้ แหล่งโบราณคดีแห่งนี้จัดเป็นแหล่งโบราณคดียุคหินใหม่ ที่เก่าแก่ที่สุดในจังหวัดสุพรรณบุรี

2.1.1.3 พื้นที่เมืองโบราณหนองแจง ตำบลไร่รถ

เมืองโบราณบ้านหนองแจง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔ ตำบลไร่รถ อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี เดิมหมู่บ้านหนองแจงเป็นปารกทึบ จนกระทั่งประมาณ ๙๐ กว่าปี ที่ผ่านมามีหมู่บ้านจรัล (หมู่บ้านจรัล ตำบลบ้านไช้ อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี) เกิดปัญหาไฟไหม้หมู่บ้านทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งอพยพเพื่อหาที่อยู่ใหม่ใกล้กับหนองน้ำเพื่อสะดวกกับการทำมาหากิน ซึ่งที่แห่งนี้มีดินแดนใหญ่ขนาด ๓ คนโอบ ขึ้นอยู่กับหนองน้ำจึงเป็นที่มาของหมู่บ้านหนองแจง

อาชีพหลักของชาวบ้านหนองแจงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนที่ตกตามฤดูกาล ดังนั้นชาวบ้านหนองแจงจึงมีพิธีกรรมตามความเชื่อที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เพื่อผีสง่าที่แฝงอยู่ในธรรมชาติช่วยทำนายเรื่องฝนฟ้าว่าจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ รวมถึงทำนายผลผลิตใน

ปีนั้นว่าจะได้ผลผลิตดีหรือไม่เพียงใด โดยจะเล่นช่วงสงกรานต์ (๑๓ เมษายน-วันสงกรานต์) ขึ้นตอนปฏิบัติงานหรือพิธีกรรม

2.2 แนวคิด ทฤษฎี

2.2.1 แนวคิดสภาพทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรม

บริเวณพื้นที่ภาคกลางส่วนใหญ่เป็นที่ราบดินตะกอนที่แม่น้ำพัดพามาทับถมแบ่งตามลักษณะโครงสร้างเป็น 4 เขต²¹

1. เขตภาคกลางตอนบน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบลูกฟูก ที่มีแม่น้ำสายสำคัญคือ แม่น้ำปิง วัง ยมและแม่น้ำน่าน ทางตะวันออกมีทิวเขาเพชรบูรณ์และที่ราบแคบๆ มีแม่น้ำป่าสักไหลผ่านไปลงอ่าวไทยได้

2. เขตที่ราบภาคกลางตอนล่าง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางเดินของน้ำก็เกิดสาขาแม่น้ำแยกกระจายออกไปก่อนที่จะไหลลงสู่อ่าวไทย สายสำคัญที่สุดก็คือแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มต้นที่ปากน้ำโพ ที่แม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านมาสบกันแล้วไหลไปลงอ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรปราการ

3. พื้นที่ทางตะวันตกของประเทศไทย มีเทือกเขาสำคัญ 2 ทิว คือ (1) เทือกเขาถนนธงชัย ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดตาก เป็นแหล่งกำเนิดของลำน้ำ 3 สาย คือ แม่น้ำเมย แม่น้ำสะแกกรัง และแม่น้ำแควใหญ่ (2) เทือกเขาตะนาวศรีในเขตจังหวัดกาญจนบุรีและราชบุรีลงไปถึงคาบสมุทรภาคใต้

4. บริเวณชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอ่าวไทย ประกอบด้วยพื้นที่แคบๆ ของ 4 จังหวัดคือ ชลบุรี ระยอง จันทบุรีและตราด พื้นที่บริเวณนี้อยู่ตอนใต้ของลุ่มแม่น้ำบางปะกงด้านตะวันตกและใต้จดลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและอ่าวไทย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 6-9 อินเดียได้มีการส่งเสริมการค้ากับเมืองท่าของเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ มีการใช้เส้นทางเดินเรือระหว่างภูมิภาคตะวันตก และตะวันออกได้อย่างกว้างขวาง ทำให้ภาคกลางมีพัฒนาการของบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และยุคต้นประวัติศาสตร์โดยเฉพาะช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-9²² ลงมาจัดว่า มีความเจริญรุ่งเรืองกว่าภาคอื่นๆ ของประเทศ เพราะอุดมสมบูรณ์ด้วยที่ราบลุ่มมีแม่น้ำลำคลอง สามารถติดต่อกับบ้านเมืองภายนอก

²¹ ผาสุข อินทราวุธ, ทวารวดี, การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, (กรุงเทพฯ: อักษรสมัย, 2542), หน้า 85-86.

²² ศรีศักร วัลลิโภดม, อารยธรรมตะวันออก, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, (กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์เนตส์ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 2545), หน้า 15.

ทางทะเลได้สะดวก จึงมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างหนาแน่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศ เนื่องจาก 2 สาเหตุ²³ คือการโยกย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชนภายในเองและการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนจากภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานเกิดเป็นบ้านเมืองขึ้น โดยเฉพาะบริเวณภาคกลาง 3 บริเวณ ที่มีแม่น้ำสายสำคัญ คือ

1. บริเวณภาคกลางด้านตะวันตกมีแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเพชรบุรีและอื่น ๆ หลอเลี้ยง
2. ภาคกลางตอนกลาง มีแม่น้ำท่าจีน เจ้าพระยา ลพบุรี ป่าสัก เป็นลำน้ำสำคัญ
3. บริเวณภาคกลางด้านตะวันออก มีลำน้ำบางปะกง ลำน้ำพานทอง ลำน้ำประแสร์ ลำน้ำ

จันทบุรี และอื่น ๆ ไหลผ่านไปออกทะเล จึงพบว่า บริเวณลุ่มแม่น้ำภาคกลาง มีร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัย ก่อนประวัติศาสตร์แล้ว มีความเจริญถึงขั้นถลุงและหล่อโลหะได้ และเป็นสังคมเกษตรกรรม "โดยเฉพาะ ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ท่าจีน"²⁴ จากการที่คนมีการติดต่อกันมากขึ้น ก็เกิดมีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ตามมาโดยเฉพาะการติดต่อค้าขายระหว่างชาวอินเดียและกลุ่มชน เหล่านี้

ก่อให้เกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียมายังดินแดนแถบนี้²⁵ กลายเป็นสื่อสำคัญที่ขงพุทธศตวรรษที่ 11-16 บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางของไทยเดิมเมืองอุทองตั้งอยู่ บนแนวชายฝั่งทะเล และแนวชายฝั่งทะเลาวไทยอยู่สูงกว่าปัจจุบัน ประมาณ 3.5-4 เมตร ลักษณะเป็น อ่าวลึกเวาเข้าไป ห่างจากชายฝั่งทะเลปัจจุบันไปทางทิศเหนือประมาณ 140 กิโลเมตร ขงนั้นมีเมืองโบราณหลายเมืองตั้งอยู่บริเวณที่เป็น อ่าวเวาเข้าไป เช่นเมืองโบราณ คูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น²⁶ เป็นอันว่า ความกว้างใหญ่แห่งดินแดนที่วัฒนธรรมทวารวดีแผ่ไปถึงนั้นมีอยู่จริง แม่แต่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ทรงเห็นว่า "สมัยที่ทวารวดีรุ่งเรืองนั้น มีอาณาเขตกว้างขวางถึงสุพรรณบุรี เป็นต้น"²⁷

สรุปได้ว่า ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6-9 บริเวณภาคกลางของไทยมีความเจริญด้านการค้า โดยเฉพาะการค้าทางเรือก่อให้เกิดความเจริญอย่างมากและมีประชากรหนาแน่น ต่อมาพุทธศตวรรษที่

²³ ศรีศักร วัลลิโภดม,อารยธรรมตะวันออก,หนา 15-16.

²⁴ ผาสุข อินทราชู,ทวารวดี: การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, หนา 86-89.

²⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม,สยามประเทศ: ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งยุคดึกดำบรรพจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2539), หนา 43-46.

²⁶ กรมศิลปากร,โบราณคดีเมืองอุทอง,(นนทบุรี: สหมิตรพริ้นติ้ง, 2545), หนา 27-39

²⁷ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,ตำนานพระพุทธรเจดีย์, หนา 127.

11-16 พบว่า ทวารวดี(อุททอง)ได้มีขอบเขตและวัฒนธรรมกระจายออกไปในหลายพื้นที่ทั้งทางตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ มีแหล่งอารยธรรมโบราณและมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3-9 มาแล้วหลายแห่งมีการตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องมายาวนานจนถึง สมัยประวัติศาสตร์โดยตั้งถิ่นฐานใกล้กับลำน้ำสำคัญเป็นหลักได้แก่ บริเวณลำน้ำมูล ลำน้ำชี ลำน้ำพอง ลำน้ำปาว และลำน้ำสงคราม เปนตน ชุมชนและแคว้นดั้งเดิม

ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์และรุ่งเรืองมาแต่อดีตเหมือนกับประเทศอื่น ๆ บริเวณ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีกลุ่มคนเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นบ้านเมือง²⁸ และมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมมาแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ไม่น้อยกว่าหมื่นปีลงมา²⁹ เพราะเกือบทั่วภูมิภาคล้วนอยู่ในภูมิภาคที่ได้อธิปไตยวัฒนธรรมที่พัฒนาเอาฝนมาตกประจำทุกปี มีความแน่นอนในการเพาะปลูกพืชพันธุ์ที่เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะ ข้าวปลูกขึ้นได้ทั้งที่ลุ่มและที่ดอน เป็นภูมิภาคที่มีธรรมชาติ อำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้แกการตั้งหลักแหล่ง ของมนุษย์มาก

ต่อมาราว 2,500 ปี มีพัฒนาการสังคมวัฒนธรรมต่อเนื่องเป็นบ้านเมืองสืบมาจนถึง ยุค "ทวารวดี" และมีความเกี่ยวข้องเป็น "เครือข่าย" กับบ้านเมืองและแคว้นที่อยู่โดยรอบ³⁰ อย่างน้อย 3 กลุ่มใหญ่ ที่เรียกตัวเองว่า "คนไทย"

กลุ่มแรก เป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมอยู่มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์มากกว่า 3,000 ปี

กลุ่มที่สอง เป็นคนจากภายนอกที่เคลื่อนย้ายเข้ามาทางลุ่มแม่น้ำโขง ลงมาตามเส้นทางคมนาคมทางบกตะวันตก-ตะวันออกกับเหนือ-ใต้ ผ่านลำน้ำน่าน-ยม-ปิง คือเมืองเหนือจนถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยาในสมัย ต่อมา

กลุ่มที่สาม เป็นคนจากภายนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาทางทะเล เลียบชายฝั่งจากกวางตุ้ง- กวางสี และเวียดนามเข้าสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา รวมทั้งพวกที่มาทางทะเลอันดามันด้วย

จากการอาศัยแม่น้ำใหญ่และสาขาที่ไหลผ่านชุมชนน้อยใหญ่ที่ตั้งอยู่เป็นเส้นทางในการคมนาคม สวนทางบกสามารถใช้เส้นทางเดินเท้าได้ เส้นทางพม่า มีเส้นทางบกจากเมืองทวาย ผ่านเจ

²⁸ ทวน ลี เซิง, คำนำใน ประวัติศาสตร์ไทยในสายตาของชาวจีน, (กรุงเทพฯ: พิราบ สำนักพิมพ์, 2537).

²⁹ ศรีศักร วัลลิโภดม, ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: ดานสุทธาการพิมพ์, 2546), หน้า 28-39.

³⁰ สุจิตต วงศ์เทศ, คนไทยมาจากไหน, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2548), หน้า 268.

ดียวสามองค์ มาตามลำนํ้ากาญจนบุรี เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทางหนึ่ง³¹ อีกทางหนึ่ง ติดต่อลุ่มแม่น้ำพระเจ้ายากับดินแดนแถบทะเลสาบเขมร ผ่านทางแม่น้ำปราจีน และอรัญประเทศ³² การที่สามารถติดต่อกับดินแดนต่าง ๆ อย่างกว้างขวางเช่นนี้ ย่อมมีผลต่อชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภาคกลาง ทั้งด้านเศรษฐกิจตลอดจนการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมอย่างมาก

2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับร่องรอยชุมชนสมัยทวารวดี

นักวิชาการด้านโบราณคดีได้มีการศึกษาชุดค้นเรื่องชุมชนโบราณในจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทยไว้มากทำให้ภาพของชุมชนสมัยอุททอง แจ่มชัดขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเป็นหลักฐานยืนยันให้เห็นถึงสภาพสังคมสมัยทวารวดีอุททองว่า มีอยู่จำนวนมาก และกินบริเวณอยู่กว้างขวางและทำให้ทราบถึงความเกาแก่ของแหล่งชุมชนต่าง ๆ ว่า ในอดีตได้เคยมีกลุ่มชน อยู่อาศัยมาแล้วในส่วนต่างๆ ของประเทศไทย

บริเวณภาคกลาง ภาคกลางเป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นอาศัยประกอบอาชีพเกษตรเป็น ตน ทำให้มีกลุ่มชนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่สมัยทวารวดีบางแห่งได้พัฒนาสืบเนื่องเข้าสู่สมัยสุโขทัย บางแห่งก็ขาดช่วงไป ผู้วิจัยขอแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่พบร่องรอยตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 8-10 และกลุ่มที่พบตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11- 16 เป็นต้น

กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 8-10 ไตแกชุมชนบริเวณ

1. กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยบริเวณเมืองจันเสน อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ มีผู้อยู่อาศัยมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4³³
2. บ้านคูเมือง³⁴ อำเภอนิทรบุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีคนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยพุนัน (พุทธศตวรรษที่ 8-10) และอยู่อาศัยต่อเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยา

³¹ ตี.จี.อี.ฮอลล์,ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1, แปลโดย อานันท์ กาญจนพันธุ์, (กรุงเทพฯ, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), หน้า 31.

³² จี. เซดส, ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน,แปลโดย ปญญา บริสุทธิ์, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2521), หน้า 8.

³³ วรณี ภูมิจิตร์, โบราณคดีนครสวรรค์ : หลักฐานเก่าใหม่; นครสวรรค์: รัฐกึ่งกลาง, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2528), หน้า 82-83.

³⁴ ดำรงพันธุ์ อินฟ้าแสง, “การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย, ภาควิชาโบราณคดีคณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547, หน้า 31-32.

3. บานคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบโบราณวัตถุมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-15 หลักฐานชี้ให้เห็นถึงการแต่งกาย วิธีชีวิต สภาพสังคมของคนสมัยทวารวดีได้ เป็นอย่างดี เช่น ประติมากรรมปูนปั้นรูปบุคคล รูปสตรีพร้อมเครื่องดนตรี³⁵ เป็นต้น

กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-16 ได้แก่ชุมชนบริเวณ

1. นครปฐมสมัยโบราณ³⁶ เจริญรุ่งเรืองอยู่ในที่ราบภาคกลางพุทธศตวรรษที่ 11-16
2. บานดงเมือง³⁷ อำเภอหนองแซง จังหวัดสระบุรี อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-16 มีการติดต่อกับเมืองโบราณอื่น ๆ ในภาคกลางตะวันตกด้วย
3. บานดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน³⁸ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์ ติดต่อกับชุมชนภายนอกใกล้เคียงและชุมชนที่อยู่ไกลออกไปเช่น อินเดีย เวียดนามและจีน เป็นต้น
4. เมืองพงตึก อำเภอทามะกา จังหวัดกาญจนบุรี³⁹ เป็นชุมชนที่มีผู้อยู่อาศัยมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 เรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16
5. บ้านโป่งมะนาว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี มีการอยู่อาศัยมาอย่างน้อย 2 ระยะ คือระยะแรกประมาณ 3,000- 3,500 ปี ระยะที่สองประมาณ 1,500-2,300 ปีมาแล้ว
6. เมืองลพบุรีหรือเมืองละโว้⁴⁰ จังหวัดลพบุรี เป็นชุมชนโบราณแห่งเดียว ที่มีผู้อยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน บ้านพรหมหินใต้ อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี มีคนอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ จนถึงสมัยทวารวดี

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-39

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-16./ ผาสุข อินทราวุธ, รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, (กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526).

³⁷ ดำรงพันธ์ อินฟาแสง, “การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย”, หน้า 37-38.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41-44.

³⁹ สมศักดิ์ รัตนกุล, โบราณคดีเมืองคูบัว, (กรมศิลปากรพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ วาที่ ร.ต. สมศักดิ์ รัตนกุล เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2535), หน้า 15.

⁴⁰ ราศรี บุรุษรัตนพันธุ์, “ความสำคัญของเมืองลพบุรีในฐานะเป็นแหล่งกระจายวัฒนธรรมทวารวดีบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 11-12.

7. อุตะเกา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท มีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์มีความชัดเจนในสมัยทวารวดี

8. เมืองศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์รับวัฒนธรรมทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 12 ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 16 รับอิทธิพลวัฒนธรรมขอม บริเวณฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางยังตรวจพบเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดิน ล้อมรอบแบบทวารวดี จากภาพถ่ายทางอากาศอีกหลายเมือง ในเขต นครสวรรค์ ชัยนาท อุทัยธานี สิงห์บุรี ลพบุรี สระบุรี อ่างทอง สุพรรณบุรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี ชลบุรี ฉะเชิงเทราและปราจีนบุรี⁴¹ และกรมศิลปากร ได้สำรวจพบ ร่องรอยของเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลาง เพิ่มขึ้นอีก 16 เมืองในเขตนครสวรรค์ ชัยนาท สิงห์บุรี ลพบุรี ราชบุรี นครปฐมและชลบุรี⁴²

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่า ได้มีกลุ่มชนอาศัยอยู่เป็นระยะและเป็นกลุ่ม ๆ ใน บริเวณภาคกลางสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 4 เป็นต้นมา สอดคล้องกับ คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ระบุถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในดินแดนทวารวดีโบราณ ที่เรียกว่า ดินแดนสุวรรณภูมิ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อเริ่มมีหลักฐานทางโบราณคดีรองรับ แมว่าหลักฐาน จะมีเก่าไปเพียงพุทธศตวรรษที่ 8-9 ก็ตาม ก็ยังชี้ให้เห็นร่องรอยว่า กลุ่มชนที่อยู่ในบริเวณภาคกลาง มีพัฒนาการและความเจริญมากพอที่จะสามารถรับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ และ พบว่าพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในสมัยทวารวดีอย่างมากระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 รวมทั้งเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้

สรุปได้ว่า บริเวณภาคกลางมีชุมชนเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4 เป็นต้น มาแต่มีหลักฐานทางโบราณคดี ชัดเจนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-9 ช่วงที่เจริญสูงสุดอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 11-16

2.2.3 แนวคิดร่องรอยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สมัยทวารวดีทางศิลปกรรม

จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร และหลักฐานทางโบราณคดีตลอดจนศิลปกรรมต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาในบทที่ 2-3 พบว่า ประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีทำเลเหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของ

⁴¹ ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศไทย: การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), ภาคผนวก.

⁴² กรมศิลปากร, แหล่งโบราณคดีประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรรมการเกษตรแห่งประเทศไทย, 2531), เล่ม 1 หนา 121-291; เล่ม 2 หนา 99-259

คนโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนทวารวดี เป็นที่รับทราบกันในนามสุวรรณภูมิ อุดมสมบูรณ์ด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ มีกลุ่มชนต่างเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หลายภาษาอาศัยเป็นชุมชนอยู่เป็นปึกแผ่น ในการเดินทางมาติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้ากันระหว่างพอลา ชาวอินเดีย พอลาชาวจีน พอลาชาว อาหรับ เป็นต้น เป็นผลให้บ้านเมืองสมัยนั้น ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดียเป็นหลัก คือ นอกจาก การติดต่อค้าขาย กันโดยปกติแล้ว ยังมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกันด้วย

ช่วงสมัยก่อนสมัยอุททองเล็กน้อยปรากฏว่า สภาพบ้านเมืองเริ่มมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นแล้ว ทั้งด้านการเมือง การปกครองเศรษฐกิจการค้าและการศาสนา การติดต่อสัมพันธ์กับ กลุ่มชน ทั้ง ภายนอก ภายในดินแดนเป็นไปอย่างกว้างขวาง ทำให้ดินแดนบริเวณนี้กลายเป็นที่นัดหมาย ชุมชนกัน ของบรรดาพ่อค้าวานิช นักเดินทาง นักบวชและพระสงฆ์

จากข้อมูลเอกสารและหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ ทำให้ภาพของดินแดนบริเวณ ประเทศ ไทยตลอดจนความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาปรากฏชัดเจนมาก ยิ่งขึ้น

1. วิเคราะห์จากข้อมูลเอกสาร

จากข้อมูลเอกสารที่กล่าวถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่บอกว่าเข้ามา ตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา บางเรื่องบอกว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7-8 มี บางส่วนระบุว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-9 และบางเรื่องบอกว่า เข้ามาตั้งแต่พุทธ ศตวรรษที่ 9-13 หลักฐานข้อมูลเอกสาร ซึ่งได้จากการศึกษาสรุปได้เป็น 2 กลุ่ม

กลุ่มที่หนึ่ง เชื่อว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนทวารวดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมาและเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยนั้นจนถึงสมัยทวารวดี ในพุทธศตวรรษที่ 11-16 และผู้ที่เชื่อเช่นนี้มี มากหลาย ทานด้วยกัน ได้แก่

1. การฝังรากฐานพระพุทธศาสนา ลงที่บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี สมัยพระเจ้า อโศกมหาราชถึงพระเจ้านิษกะจาก พ.ศ.273-703⁴³ อาจารย์พรอม สุกตน์ เชื่อว่า ต้องมีผู้ที่เคารพ นับถือพระพุทธศาสนาอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิก่อนพระเจ้าอโศกมหาราช จะทรงให้ส่ง พระโสณะกับ พระอุตตระเถระเข้ามา คนชาติไทยสมัยสุวรรณภูมิหรือทวารวดี ส่วนใหญ่เป็นคนมอญคนพุนันอยู่อาศัย และนับถือพระพุทธศาสนาด้วยกัน เมืองหลวงของสุวรรณภูมิ อยู่ที่เมืองกาญจนบุรี เกาทางดานเดียวกัน

⁴³ พรอม สุกตน์ ณ อยู่ธยา, การฝังรากฐานพระพุทธศาสนาที่บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัด ราชบุรี สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชถึงพระเจ้านิษกะ จาก พ.ศ.273-703, หน้า 163-166.

กับบ้านคูบัวโดยมาขึ้นที่เมืองท่าเมืองตะโกละ⁴⁴ แล้วเดินทางขึ้นมาทางเหนือ เข้าสู่สุวรรณภูมิตอนกลาง อาจแวะตามเมืองท่าสากลชายทะเล เพื่อสะดวกในการติดต่อ การเผยแพร่ และการเดินทาง

2. ตำนานพระพุทธเจดีย์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ⁴⁵ พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศสยามน่าจะก่อน พ.ศ. 500⁴⁶ ทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับการเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่ประเทศไทยว่า เนื่องจากพระพุทธศาสนาเขาประเทศไทยหลายยุคและหลายนิกาย จึงเป็นเหตุให้มีโบราณสถานหลายแบบ ซึ่งเรียกเป็นสมัยได้ 7 สมัย สมัยที่ 1 คือ สมัยทวารวดี โดยกำหนดเอาตั้งแต่ พ.ศ. 500 เป็นต้นมาจะเห็นได้ว่า พุทธเจดีย์สมัยทวารวดีพบที่นครปฐมมากกว่าแห่งอื่น และเป็นพุทธเจดีย์ที่เก่าที่สุดในประเทศไทย สันนิษฐานว่า ได้อิทธิพลจาก แคว้นมคธราช โดยวัตถุที่สร้าง เป็นพุทธเจดีย์ในสมัยนี้มีทั้งที่เป็น ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์และอุเทสิกะเจดีย์ แต่ถือเอาการสร้างพระธาตุเจดีย์เป็นสำคัญกว่าอย่างอื่น อาจเนื่องด้วยการที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงแจกพระบรมสารีริกธาตุ ให้ไปประดิษฐานในประเทศ ที่ทรงส่งสมณทูต ไปประกาศพระพุทธศาสนาด้วย⁴⁷

3. จาริกบุญ-จาริกธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า⁴⁸ พระพุทธเจ้าเข้าสู่ไทยเมื่อกว่า 2,000 ปีมาแล้ว ตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิ ได้สันนิษฐาน เรื่องดินแดนซึ่งเป็นเส้นทางการติดต่อระหว่างอินเดียกับประเทศไทยสมัยก่อน ไว้ในหนังสือเรื่อง "จาริกบุญ-จาริกธรรม" สรุปความได้ว่า ดินแดน ส่วนที่เป็นแหลมของประเทศไทยปัจจุบัน น่าจะเป็นส่วนแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ได้รับการติดต่ออย่างสืบเนื่องกับอินเดีย โดยพวกพ่อค้าฮินดูจากอินเดียได้ ซึ่งเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายและเป็นแหล่งเผยแพร่วัฒนธรรมแห่งชมพูทวีป

4. กรุงสุโขทัยมาจากไหน⁴⁹ อาจารย์สุจิตต วงษเทศ เชื่อว่า การเผยแพร่พุทธศาสนาจากประเทศอินเดียสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชโดยการส่ง พระโสณะและพระอุตระ มาครั้งแรกที่สุวรรณภูมิ

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12-23.

⁴⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, หน้า 124-127

⁴⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, (กรุงเทพฯ: หน้า 145-146

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 145-146

⁴⁸ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), จาริกบุญ - จาริกธรรม, หน้า 494.

⁴⁹ สุจิตต วงษเทศ, กรุงสุโขทัยมาจากไหน?, หน้า 12.

บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน - แมกลอง (บริเวณอุทอง อำเภอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรีปัจจุบัน)
พระพุทศศาสนาเถรวาทไคเจริณรุงเรื่องสืบเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้

5. ภูมิประวัติพระพุทศเจ้า อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ สรุปลความเรื่องการเข้ามาของ
พระพุทศศาสนาไควว่า พระพุทศศาสนาไคแพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เปนต
นมา ในระยะแรกเปนพระพุทศศาสนานิกายเถรวาทไคเจริณรุงเรื่อง อยู่หลายศตวรรษและแพร่หลาย
ครอบคลุมไปทั่วในแถบแหลมอินโดจีน ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 6 พระพุทศศาสนานิกายมหายาน ก็ไคเ
เข้าสู่ประเทศไทยสมัยก่อน โดยมาทางบกเข้ามาทางแคว้น เบงกอล ทางพม่าเหนือ และทางทะเลซึ่งมาขึ้น
ที่แหลมมลายู สุมาตราและ ออมอวเข้ามาทาง ประเทศกัมพูชา ช่วงเวลาดังกล่าว ชาวพูนันนับถือ
พระพุทศศาสนาทั้งแบบเถรวาทและมหายาน ซึ่งเจริณรุงเรื่องอย่างมากจนถึงกับมีสมณทูตชาวพูนัน
เดินทางไปแปลพระคัมภีร์ถึงประเทศจีน ในพุทธศตวรรษที่10 คือ ทานพระสังฆปาละ และพระ
มันทรเสน⁵⁰

6. สังคิตยวงศ์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย⁵¹ กล่าวว่า พระพุทศศาสนา เข้าสู่
ประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิคือหลังจากทำสังคายนาครั้งที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราชทรง ให้ส่ง
พระโสณะกับ พระอุตระพร้อมด้วยพระสงฆ์อีก 5 รูปมาทำการเผยแผ่พระพุทศศาสนา

7. สุวรรณภูมิต้นกระแสนประวัติศาสตร์ไทย⁵² อาจารย์ สุจิตต์ วงษ์เทศ กล่าวว่าประมาณ
พุทธศตวรรษที่ 3 พระโสณะเถระกับพระอุตระเถระ อาศัยเรือพาคำมาเผยแผ่พระพุทศศาสนา เปนครั้ง
แรก ที่ดินแดนสุวรรณภูมิบริเวณที่อยู่ระหว่างลำน้ำแมกลอง-ท่าจีน ปัจจุบันคือ เขตอำเภอุทอง จังหวัด
สุพรรณบุรี บ้านดอนตาเพชร อำเภพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

กลุ่มที่ 2 เชื่อว่า พระพุทศศาสนาเข้ามาหลังพุทธศตวรรษที่ 6

1. เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับของศาสตรา
จารย์หลวงบริบาลปริณท⁵³ หลวงบริบาลปริณท เห็นว่า วัฒนธรรมอินเดียได้เข้ามามีบทบาทใน
ประเทศไทย และประเทศใกล้เคียงตั้งแต่สมัยโบราณ เริ่มปรากฏหลักฐานตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 6 เป
นต้นมา และเห็นว่า พระพุทศศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศไทยคลันลูกแรกสุด ตั้งแต่สมัยอมราวดี (พุท

⁵⁰ เสถียร โพธิ์นันทะ, ภูมิประวัติพระพุทศศาสนา, หน้า 1-6

⁵¹ สมเด็จพระวันรัตน์,(แดง,พระยาปริยัติธรรมธาดา(แพ ตาลลักษณ) แปล), สังคิตยวงศ์ พงศาวดาร
เรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย, หน้า 46-75.

⁵² สุจิตต์ วงษ์เทศ,สุวรรณภูมิ ต้นกระแสนประวัติศาสตร์ไทย, หน้า 74-77.

⁵³ หลวงบริบาลปริณท,ศ.,เรื่องโบราณคดีฯ, (พระนคร: รุงเรื่องรัตน, 2503)

ศตวรรษที่ 7-9) โดยอ้างอิงหลักฐานคือประติมากรรมดินเผารูปพระภิกษุ 3 องค์ และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรกศิลปะแบบอมราวัฒฐบาตร ที่อุทอง

2. สยามประเทศภูมิหลังของประเทศไทย ตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยาม⁵⁴ อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวถึงอิทธิพลของศาสนาพุทธและฮินดูวานาจะแพร่หลายเข้ามาในดินแดนไทย เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายไม่น้อยกว่าพุทธศตวรรษที่ 7-8

3. สุวรรณภูมิจากหลักฐานโบราณคดี⁵⁵ อาจารย์ผาสุข อินทราวุธ กล่าวถึงเมืองอุทอง ว่ามีการที่ติดต่อกับพ่อค้าอินเดียมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3-5 พระพุทธศาสนาจากศูนย์กลาง ในอินเดีย ไต ไตเขาสุประเทศไทยสมัยทวารวดีใน ราวพุทธศตวรรษที่ 8-9 โดยอ้างหลักฐาน คือ ประติมากรรมดินเผารูปภิกษุ 3 องค์ อุมบาตร

4. เมืองอุทองนั้นแท้จริง คือ เมืองโบราณที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง ในประเทศไทย ศาสตราจารย์ ฌอง บอสเชอเลียเยร์ นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส⁵⁶ การพบเมืองสุพรรณภูมิว่า เป็นเมืองออกแต่ขนาดใหญ่ที่ซ้อนกันอยู่กับเมืองสุพรรณบุรี ก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่ทำให้ความเชื่อแต่เดิมที่ว่า เมืองอุทองคือ เมืองสุพรรณภูมิ ที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงทิ้งมาเพราะเกิดโรคระบาดแล้วไปสร้างพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี หมดไปทำนองตรงข้ามกลับพบว่า เมืองอุทอง ที่อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น แท้จริงคือเมืองโบราณที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง ในประเทศไทยจนนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส ที่เดินทางมาสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีช่วงเวลานั้น ให้น่าหนักว่า เป็นเมืองสำคัญของแคว้นพุนันที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 ที่เดียว และเมืองนี้ มีฐานะเป็นเมืองหลวงมาก่อนเมืองนครปฐมด้วยที่สำคัญ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสท่านนี้ยอมรับว่า เมืองอุทองร้างไปก่อนสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ไม่ต่ำกว่า 200-300 ปี.”

5. กลุ่มชนอาศัยอยู่ในบริเวณภาคกลาง กรมศิลปากร แหล่งโบราณคดีแห่งประเทศไทย⁵⁷ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อเริ่มมีหลักฐานด้านโบราณคดีรองรับ แม้ว่าหลักฐานจะมีเก่าไปเพียงพุทธ

⁵⁴ ศรีศักร วัลลิโภดม,รศ.ศ.,สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึง สมัยกรุงศรีอยุธยาราชอาณาจักรสยาม, หน้า 131.

⁵⁵ ผาสุข อินทราวุธ,ศ.ดร.,สุวรรณภูมิจากหลักฐานโบราณคดี,(กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร,2548), หน้า 105-111.

⁵⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม,รศ. หนังสือหลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดี,การประชุม สัมมนาทางวิชาการ เรื่องอุทองเมืองโบราณเมืองสร้างสรรค์การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิม(2525), หน้า 50..

⁵⁷ กรมศิลปากร,แหล่งโบราณคดีประเทศไทย,(กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2531), เล่ม 1 หน้า 121-291; เล่ม 2 หน้า 90-250.

ศตวรรษที่ 8-9 ก็ตาม ก็ยังชี้ให้เห็นร่องรอยว่า กลุ่มชนที่อยู่ในบริเวณภาคกลาง มีพัฒนาการและความเจริญมากพอที่จะสามารถรับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ และ พบว่าพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในสมัยทวารวดี อย่างมากระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 รวมทั้ง เป็นศูนย์กลางเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากข้อมูลเอกสารดังกล่าว ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า การเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น มีมาแล้วตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 3 เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาจนถึงสมัยทวารวดี เพียงแต่ยังไม่มีหลักฐานด้านโบราณคดีมารองรับเท่านั้น เนื่องจากนักโบราณคดี ได้ตีความและวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดีที่พบบริเวณที่พระพุทธศาสนาเข้ามาว่า มีอายุไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 8-9 เท่านั้น

ในขณะที่ วรรณกรรมต่างประเทศ ก็ได้ให้ความกระจ่างมากนัก แม้แต่วรรณกรรม โบราณของอินเดีย ทั้งวรรณกรรม ในศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และนิกายของศาสนาเชน ไม่ได้ กล่าวถึงการขยายตัวของพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียมายังดินแดนสุวรรณภูมิ แต่ประการใด แม้แต่ศิลาจารึก ของพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ.269-311) ซึ่งระบุเรื่องการส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกประเทศอินเดียก็ไม่ได้กล่าวถึงการส่งสมณทูตไปเผยแผ่ในสุวรรณภูมิด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามแม้ว่าวรรณกรรมของอินเดียจะมีได้กล่าวถึงรายละเอียดการเข้ามาของพระพุทธศาสนาสุวรรณภูมิหรือทวารวดีไว้ แต่ตรงกันข้ามกับวรรณกรรมโบราณของลังกาที่สำคัญ⁵⁸ คือ ที่ปวงศ ที่เขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-10 และมหาวงศ เขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 กล่าวถึงการที่พระเจ้าอโศกมหาราช ส่งสมณทูตจากอินเดียสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ แต่ไม่ได้ระบุว่า อยู่ที่ใด

สรุปได้ว่า หลักฐานข้อมูลด้านเอกสารต่างประเทศ ที่กล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่จากอินเดียมายังดินแดนสุวรรณภูมิส่วนใหญ่เป็นหลักฐานจากลังกา ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า ประเทศไทยมีความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมกับประเทศลังกาอย่างดี มาตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาล

2. วิเคราะห์จากหลักฐานโบราณคดีด้านศิลปกรรมหลักธรรมและจารึก

จากการขุดค้นทางโบราณคดีตามแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ และเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในประเทศไทย ได้พบหลักฐานด้านโบราณคดีศิลปกรรมทั้งสถาปัตยกรรม

⁵⁸ ผาสุข อินทราวุธ, สุวรรณภูมิ จากหลักฐานโบราณคดี, หน้า 199-203.

ประติมากรรมตลอดจนหลักฐานด้านจารึกจำนวนมาก โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้อง กับพระพุทธศาสนาสมัย ทวารวดี(อุทอง) เป็นหลักฐานที่จะนำไปสู่ข้อสรุป ดังนี้

1. หลักฐานเก่าแก่ที่แสดงให้เห็นการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในราวพุทธศตวรรษที่ 7-

11

1). หัวแหวน คธา เย ธมมา พบ ณ เมืองออกแก้ว คือหัวแหวน มีจารึก คธา เย ธรรมา ภาษาสันสกฤต อักษรพราหมี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 สันนิษฐานว่า เป็นโบราณวัตถุที่นำมาจากประเทศอินเดีย แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้เข้าสู่ทวารวดีตั้งแต่นั้นโดยทางอ่าวเวียดนาม

2). จารึกคธา เย ธมมา 2 หลัก พบที่ไทรบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 8-11

3). ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระภิกษุ 3 องค์อุ้มบาตร และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรก อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 ที่เมืองอุทอง ที่เมืองโบราณอุทอง แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา จากศูนย์กลางในลุ่มแม่น้ำกษณา-โคทาวดี เข้ามายังดินแดน ทวารวดีที่เมืองอุทอง

4). พระพุทธรูปแบบอมราวดี ที่อำเภอสุไหงโก-ลก จังหวัดนราธิวาส เป็นโบราณวัตถุที่เก่าที่สุดในประเทศไทย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-10

5). พระพุทธรูปแบบอมราวดีที่ ตำบลพงตึก ราวพุทธศตวรรษที่ 8 อำเภอทามะกา จังหวัดกาญจนบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 8

6). พระพุทธรูปแบบคุปตะ 2 องค์ที่ จังหวัดกาญจนบุรี 1 องค์และที่นครปฐมอีก 1 องค์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10

7). พระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะ ที่ตำบลเวียงสระ อำเภอบานนา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11

สรุปได้ว่า จากหลักฐานโบราณคดีที่พบนำไปสู่ข้อสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาได้เข้าสู่ดินแดน ทวารวดี ครั้งแรก ราวพุทธศตวรรษที่ 7-11 และจากหลักฐานที่พบแสดงให้เห็นเส้นทาง เข้ามาโดยทางเรือ เป็นส่วนใหญ่โดยมาทางแหลมมลายูและทางเวียดนาม เป็นหลัก

2. หลักฐานที่แสดงถึงการเข้ามามั่งคั่งของพระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดี (อุทอง)

เมื่อวิเคราะห์จากหลักฐานทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจารึก เป็นเครื่อง ยืนยันว่า พระพุทธศาสนาตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-16 ทั้งนี้ เห็นได้จากการสร้างสถูปเจดีย์วิหารต่าง ๆ โดยเฉพาะที่พบในภาคกลาง เช่น ที่เมืองอุทองโบราณ เจดีย์วัดพระเมรุ เจดีย์พระประโทนเจดีย์จุลประโทน และพระปฐมเจดีย์ ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-16

ประติมากรรมที่พบจำนวนมากนั้น ทั้งวงพระธรรมจักร พระพุทธรูปและพระพิมพ์ เปนต้น มีอายุ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 และกระจายไปทั่วทุกหนแห่ง

หลักฐานที่เป็นจารึก พบจำนวนมากโดยเฉพาะจารึกหลังพระพิมพ์มากกว่าอย่างอื่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาดั้งมั่นและรุ่งเรืองอย่างมาก อาทิ

1. จารึก เย ธมฺมา จารึกด้วย อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
2. จารึก นโม วุฑฺธาย จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่บริเวณนอกเมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
3. จารึกพระนาม พระศรีอาริยะเมตไตรย จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์ หมายเลข 11 อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
4. จารึกนาม พระสารีบุตร จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่ เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
5. จารึกนาม พระมหากัสสปะหรือพระมหากัจจายนะ จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์ หมายเลข 11 อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
6. จารึกนาม พระโสณโกสิวิโส จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
7. จารึกนาม พระกังขาเรวัต จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธ ศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
8. จารึกนาม พระปุมฺมโณสุนาปรรโธ จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราว พุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
9. จารึกพระนาม พระเจ้าศุทโธนะ จารึกด้วยอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤตอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
10. จารึกบนซีลของพระธรรมจักรศิลา พบที่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี

ข้อความในจารึกแปลได้ว่า “สหายตนะ เปนปัจจัยให้เกิดผัสสะ เวทนาดับ ตัณหาดับ” เปนข้อความ ท่อนหนึ่งของปฏิจจสมุปบาท

หลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ เปนต้นเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นอย่างแพร่หลาย เพราะได้รับความนิยมนับถือ เคารพเลื่อมใสจากทวารวดี (อุทอง)

โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจใน หลักธรรมคำสอนใน พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยสังเกตได้ว่า การจาริกนาม พระอัสติมหาสาวก อย่างมากมายเช่นนี้ ไม่ ปรากฏว่าพบ ณ ที่ใด มาก่อนเลย สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องความเจริญรุ่งเรืองของ **อุทอง โบราณ และเมืองนครปฐมโบราณ** ที่เคย เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีตอนต้น และ ตอนปลาย

จะเห็นได้ว่า หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมือง อุทองนั้น เริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 หรือก่อนหน้านั้น 14 นั่นคือหลักฐานด้าน ประติมากรรมดินเผาและปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนาสถานประเภทสถูปและวิหาร ซึ่งมีหลายชิ้นที่สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะแบบอมราวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 8-10) เช่น ประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตรห่มจีวรห่อคลุม ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรกที่ประทับนั่งขัดพระบาทหลวมๆ ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี รวมทั้งคติการสร้างพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งจัดเป็นคตินิยมของสกุลช่างอมราวดีโดยเฉพาะ

ดังนั้นการค้นพบชิ้นส่วนประติมากรรมดังกล่าวแม้จะน้อยชิ้น แต่ก็เป็นส่วนของประติมากรรมที่ประดับศาสนสถาน ซึ่งแสดงว่าได้มีการสร้างศาสนาในเมืองนี้ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 และแม้ว่าพุทธดังกล่าวจะพังทลายลงไปแล้ว ยังคงเหลือให้เห็นชิ้นส่วนประติมากรรมทั้งที่เป็นดินเผาและปูนปั้นที่เคยใช้ประดับพุทธสถานดังกล่าว จึงจัดเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมืองอุทองแล้วในช่วงเวลานั้น และเป็นอิทธิพลพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำกฤษฎณา (ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย) ซึ่งอยู่ใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์ศาคทวาหนะ (พุทธศตวรรษที่ 5-8) และสืบทอดโดยราชวงศ์อิศวากู (พุทธศตวรรษที่ 8-10) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองอมราวดี

พระพิมพ์และจารึก อันที่จริง ได้พบประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจำนวนมาก และหลายแห่งด้วยกัน แต่ที่มีมากและเป็นที่รับทราบของนักวิชาการทาง โบราณคดีได้แก่ ประติมากรรมพระพิมพ์ทวารวดี จาก 4 แหล่งเป็นหลัก กล่าวคือ

1. พระพิมพ์ที่พบที่เมืองนาคนู จังหวัดมหาสารคาม กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 อิทธิพลศิลปะทวารวดี จากภาคกลางโดยมีคติและรูปแบบตรงกับพระพิมพ์จากนครปฐมมาก บางองค์มีจารึกการ สร้างด้วยภาษามอญโบราณ ได้รับอิทธิพลจากคติการทำพระพุทธรูปจากอินเดียสมัยคุปตะหลังคุปตะ และสมัยปาละ

2. พระพิมพ์ที่เมืองกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 องค์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 และแผนเงินบุเป็นพระพุทธรูป อีกจำนวน 66 แผน ศิลปะทวารวดี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 15-16

3. พระพิมพ์ที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีพระพุทธรูปสำริดจำนวน 2 องค์และพระพิมพ์ดินเผาอีก เป็นจำนวนมากมีถึง 7 พิมพ์ และที่เมืองฟ้าแดดสงยางยังพบใบเสมาหินสมัยทวารวดีอีกจำนวน 11 ใบ ทั้งมีภาพเล่าเรื่องชาดก และไม่มีภาพ กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ 14-15

4. พระพิมพ์ที่เมืองไพร อยู่ในเขตอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พบพระพิมพ์นาครปรมาณ 3,000 องค์ เป็นพระพิมพ์ที่พบมากที่สุด ได้รับอิทธิพลด้านศิลปะทวารวดีจากภาคกลางศิลปะทวารวดีอายุราวพุทธศตวรรษ 15 ที่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้พบหลักฐานที่แสดงถึงความตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีจำนวนมาก ในส่วนที่พบจารึก อาทิ

1. จารึกใบเสมาวัดโนนศิลา 1 พบที่วัดโนนศิลา อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ภาษามอญโบราณ อักษรหลังปลวระ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 ว่าด้วยการทำบุญอุทิศและปรารถนาให้เกิดทันพระศรีอาริย

2. จารึกบนฐานพระพุทธรูป พบที่จังหวัดกาฬสินธุ์ จารึกด้วยอักษรหลังปลวระ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 กล่าวถึงการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นกุศลว่ามีอันสงส์ ส่งให้ไปเกิดดีมีสุขในโลกสวรรค์

3. จารึกสถาปนาสีมา พบที่อำเภอภูผามาศ จังหวัดกาฬสินธุ์ จารึกด้วยอักษรหลังปลวระ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 เนื้อความกล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์สร้าง สมมติ ศีลาเป็นเขตสีมา (เพื่อทำสังฆกรรม)

จากหลักฐานด้านประติมากรรมและจารึกดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา จากศูนย์กลางในภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน-แม่กลอง ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาไปยังชุมชนต่างๆ ราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 โดยพระพุทธศาสนาได้รับความนับถือและบำรุงให้เจริญ รุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับและเจริญสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15

จากหลักฐานทางโบราณคดีประติมากรรมพระพิมพ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนา นิิกายเถรวาท ได้เจริญแพร่หลายจากทางอินเดียเข้ามายังฝั่งตะวันตก ของคาบสมุทร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10-12 เจริญรุ่งเรืองอยู่จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ต่อมาจึงได้มี พระพุทธศาสนาทั้ง

นิกายมหายานและนิกาย สรวาสติวาท เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาแทน และเป็นความนิยมของประชาชนทางภาคใต้ จนกระทั่งเขาสู่สมัยก่อนสุโขทัยจึงได้มีความนิยมพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทดั้งเดิม

3. หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าชาวพุทธสมัยทวารวดี (อุททอง) เข้าใจในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

เมื่อวิเคราะห์จากหลักฐานด้านศิลปกรรมโดยเฉพาะพระพุทธรูป พระพิมพ์ และจารึกหลักธรรม ต่าง ๆ ที่ปรากฏแล้ว แสดงให้เห็นภาพความเจริญแพร่หลายของพระพุทธศาสนาได้ อย่างดี และลึกซึ้ง ทั้งนี้พบว่า จารึกหลักธรรมสำนวนอื่นๆ ที่คาดว่าชาวอุททองเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 พึงรู้เรื่องนี้มาจากข้อสันนิษฐานที่ว่า กรมศิลปกรขุดพบพระธรรมจักรพร้อมเส้าและฐานรองที่พระ สถูปหมายเลข 11 เมืองอุททอง มีรูปแบบคล้ายคลึงกับพระธรรมจักรพบที่เมืองโบราณใกล้เคียงคือเมืองนครปฐมโบราณ พระธรรมจักรพบที่เมืองนครปฐมโบราณพบว่า มีจารึกคาถาธรรม และยังพบคาถาธรรมความใกล้เคียงกันนี้ที่บนฐานพระธรรมจักรเมืองโบราณกำแพงแสน (จังหวัดนครปฐม) บน (ชิ้นส่วน) ธรรมจักรพบที่เมืองลพบุรี บนเส้าธรรมจักรพบที่เมืองชัยบาดาล (จังหวัดลพบุรี) อีกด้วย ก็น่าเชื่อว่าคาถาธรรมความดังกล่าวบนธรรมจักรพบที่เมืองนครปฐมโบราณและที่อื่นๆ น่าจะเป็นเรื่องที่รับรู้แก่พุทธศาสนิกชนเถรวาททั่วไปที่นิยมสร้างพระธรรมจักรประดิษฐานไว้ในศาสนสถานรวมทั้งที่เมืองอุททอง

ขอความจารึกที่พบนั้นนอกจากจะเป็นเรื่องการทำบุญกุศลแล้วยังเป็นหลักธรรมคำสอนที่คัดมาจากพระไตรปิฎก ที่ทั้งลุ่มลึกและสำคัญถึงขั้นเป็นหัวใจพระพุทธศาสนาทีเดียว นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าประชาชนมีความเข้าใจและศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมากซึ่งหลักธรรมต่าง ๆ เมื่อประมวลแล้วสามารถสรุปได้ ดังนี้ 1. หลักธรรมคาถา เย ธมมา 2. หลักธรรมธัมมจักกัปปวัตตนสูตร 3. หลักธรรมปฏิจจสมุปบาท 4. หลักธรรมอริยสัจ 4 5. จารึกการทำบุญอุทิศต่าง ๆ เป็นต้น หลักธรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนำไปสู่ข้อสรุปได้ว่า พุทธบริษัทชาวทวารวดี มีความเคารพเลื่อมใสพระพุทธศาสนา มีความรู้ความเข้าใจ และเข้าถึงหลักธรรมคำสอนได้อย่างลึกซึ้ง ดังหลักฐานจารึกที่ค้นพบจำนวนมาก อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสมัยใด

นอกจากนี้ยังพบว่า พุทธบริษัทชาวทวารวดี มีความเชื่อในเรื่องพระพุทธรเจ้า 5 พระองค์ อันเป็น ความเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังปรากฏหลักฐานที่เจดีย์อิฐ ที่วัดพระเมรุจังหวัดนครปฐม และมีความเชื่อเรื่องอัสติมหาสาวก ดังปรากฏหลักฐานการจารึก ชื่อพระมหาสาวก ต่าง ๆ อันเป็นเครื่องยืนยันและ ชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า เป็นพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทอย่างแน่นอน

สร้างสรรค์ และการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้นมา เช่น การจะทำโຕະขึ้นมาซักหนึ่งตัว เราจะต้องวางแผนไว้เป็นขั้นตอน โดยต้องเริ่มต้นจากการเลือกวัสดุที่จะใช้ในการทำโຕະนั้นว่าจะใช้วัสดุอะไรที่เหมาะสมในการยึดต่อระหว่างจุดต่าง ๆ นั้นควรใช้ กาว ตะปู สกรู หรือใช้ข้อต่อแบบใด รู้ถึงวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้งาน ความแข็งแรงและการรองรับน้ำหนักของโຕະสามารถรองรับได้มากน้อยเพียงใด สีสนควรใช้สีอะไรจึงจะสวยงาม เป็นต้น⁶⁰

การออกแบบ หมายถึง การปรับปรุงแบบ ผลงานหรือสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสม และมีความแปลกใหม่ขึ้น เช่น โຕະที่เราทำขึ้นมาใช้ เมื่อใช้ไปนานๆ ก็เกิดความเบื่อหน่ายในรูปทรง หรือสี เราก็จัดการปรับปรุงให้เป็น รูปแบบใหม่ให้สวยงามกว่าเดิม ทั้งความเหมาะสม ความสะดวกสบายในการใช้งานยังคงเหมือนเดิม หรือดีกว่าเดิม เป็นต้น⁶¹

การออกแบบ หมายถึง การรวบรวมหรือการจัดองค์ประกอบทั้งที่เป็น 2 มิติ และ 3 มิติ เข้าด้วยกันอย่างมีหลักเกณฑ์ การนำองค์ประกอบของการออกแบบมาจัดรวมกันนั้น ผู้ออกแบบจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ในการใช้สอยและความสวยงาม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของการออกแบบ เป็นศิลปะของมนุษย์เนื่องจากการสร้างค่านิยมทางความงาม และสนองคุณประโยชน์ทางกายภาพให้แก่มนุษย์ด้วย⁶²

2.2.5 แนวคิดเกี่ยวกับแผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดี

แผนผังหรือแผนที่ หมายถึง การแสดงลักษณะพื้นผิวโลกลงบนแผ่นราบโดยการย่อส่วนและการใช้สัญลักษณ์ไม่ว่าเครื่องหมายหรือสี แทนสิ่งต่าง ๆ บนพื้นผิวโลก แผนที่จึงต่างจากลูกโลกและแผนผัง การใช้แผนผังและแผนที่การใช้แผนผังและแผนที่ที่มีลักษณะคล้ายกัน ผู้ใช้แผนผังและแผนที่ต้องมีความรู้เกี่ยวกับความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏบนแผนผังและแผนที่นั้นๆ รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับทิศทางและระยะทาง

ความหมายของการออกแบบ การออกแบบ คืออะไร คำว่า "ออกแบบ" นั้นถูกให้คำนิยาม หรือคำจำกัดความ ไว้หลายรูปแบบมากมาย ตามความเข้าใจ การตีความหมาย และการสื่อสารออกมาด้วยตัวอักษรของแต่ละคน

⁶⁰ อ้างอิง <http://www.renovationsf.com/category>.

⁶¹ อ้างอิง http://nanthakan230707.blogspot.com/2013_06_01_archive.html

⁶² อ้างอิง <http://arch.kku.ac.th/arkkuportfolio/>

การออกแบบ หมายถึง การรู้จักวางแผนจัดตั้งขั้นตอน และรู้จักเลือกใช้วัสดุวิธีการเพื่อทำตามที่ต้องการนั้น โดยให้สอดคล้องกับลักษณะรูปแบบ และคุณสมบัติของวัสดุแต่ละชนิด ตามความคิดสร้างสรรค์ และการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้นมา เช่น การจะทำโต๊ะขึ้นมาซักหนึ่งตัว เราจะต้องวางแผนไว้เป็นขั้นตอน โดยต้องเริ่มต้นจากการเลือกวัสดุที่จะใช้ในการทำโต๊ะนั้นว่าจะใช้วัสดุอะไรที่เหมาะสม ในการยึดต่อระหว่างจุดต่าง ๆ นั้นควรใช้ กาว ตะปู สกรู หรือใช้ข้อต่อแบบใด รู้ถึงวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้งาน ความแข็งแรงและการรองรับน้ำหนักของโต๊ะสามารถรองรับได้มากน้อยเพียงใด สีสนควรใช้สีอะไรจึงจะสวยงาม เป็นต้น

การออกแบบ หมายถึง การปรับปรุงแบบ ผลงานหรือสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสม และดูมีความแปลกใหม่ขึ้น เช่น โต๊ะที่เราทำขึ้นมาใช้ เมื่อใช้ไปนานๆ ก็เกิดความเบื่อหน่ายในรูปทรง หรือสี เราก็จัดการปรับปรุงให้เป็น รูปแบบใหม่ให้สวยงามกว่าเดิม ทั้งความเหมาะสม ความสะดวกสบายในการใช้งานยังคงเหมือนเดิม หรือดีกว่าเดิม เป็นต้น

การออกแบบ หมายถึง การรวบรวมหรือการจัดองค์ประกอบทั้งที่เป็น 2 มิติ และ 3 มิติ เข้าด้วยกันอย่างมีหลักเกณฑ์ การนำองค์ประกอบของการออกแบบมาจัดรวมกันนั้น ผู้ออกแบบจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ในการใช้สอยและความสวยงาม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของการออกแบบ เป็นศิลปะของมนุษย์เนื่องจากเป็นการสร้างค่านิยมทางความงาม และสนองคุณประโยชน์ทางกายภาพให้แก่มนุษย์ด้วย

2.2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการภูมิสถาปัตยกรรม

2.2.6.1 ภูมิสถาปัตยกรรม (อังกฤษ: landscape architecture) อ่านออกเสียงว่า "พู-มิ-สะ-ลา-ปัต-ตะ-ยะ-กัม" เป็นศิลปะและวิทยาศาสตร์ว่าด้วยการออกแบบวางแผน การอนุรักษ์และจัดการพื้นที่ใช้สอยภายนอกอาคาร รวมทั้งพื้นที่บางส่วนภายในหรือบนดาดฟ้าอาคารเพื่อความผาสุก สวัสดิภาพและความปลอดภัยของประชาชน

2.2.6.2 ลักษณะของภูมิสถาปัตยกรรม งานของภูมิสถาปนิกอาจครอบคลุมตั้งแต่การสรรค์สร้างสวนสาธารณะและถนนอุทยานไปจนถึงการวางแผนบริเวณกลุ่มอาคารสำนักงาน จากการออกแบบที่พักอาศัยไปจนถึงการออกแบบโครงสร้างพื้นฐานของเมืองและการจัดการพื้นที่ธรรมชาติขนาดใหญ่ หรือการฟื้นฟูภูมิทัศน์ที่เสียหาย เช่น เหมืองแร่เก่า บริเวณฝังกลบขยะ ภูมิสถาปัตยกรรมทับซ้อนกับการจัดสวน ก็จริง แต่จะเป็นงานวิชาชีพที่มีปัจจัยพิจารณาในการออกแบบและมีขอบเขตกว้างขวางกว่า

ภูมิสถาปนิกทำงานในพื้นที่ภายนอกอาคารเกือบทุกชนิดและพื้นที่บางส่วนภายในหรือบนดาดฟ้าอาคาร ทั้งใหญ่และเล็ก ในเมืองและชนบท ทั้งด้วยวัสดุ “แข็ง” (hardscape) / “นุ่ม” (softscape) ภูมิสถาปนิกทำงานครอบคลุม

- 1) รูปทรง ขนาดส่วนและการวางผังโครงการใหม่
- 2) งานที่พักอาศัยส่วนบุคคล ตามกฎหมายประเทศไทยสามารถออกแบบที่อยู่อาศัยได้ไม่เกิน 3 ชั้น

งานสาธารณะ

- 3) การออกแบบผังบริเวณโรงเรียน มหาวิทยาลัยและโรงแรม
- 4) สวนสาธารณะ สนามกอล์ฟ สวนสนุกและสนามเล่นกีฬาต่างๆ
- 5) บริเวณโครงการเคหะ นิคมอุตสาหกรรมและโครงการเชิงการค้า
- 6) ทางหลวง โครงสร้างทางการขนส่ง สะพานและทางผ่าน
- 7) ลานเมืองและลานชุมชนและระบบทางเดินเท้า
- 8) โครงการฟื้นฟูชุมชนเมืองขนาดเล็กและใหญ่
- 9) ป่า แหล่งท่องเที่ยว ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ และการประเมินทางภูมิทัศน์หรือการศึกษาด้านการอนุรักษ์
- 10) ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)
- 11) อ่างเก็บน้ำ เขื่อน สถานีไฟฟ้า บ่อขุดวัสดุทางอุตสาหกรรมหรือโครงการทางอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ รวมทั้งบริเวณบริการนักท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติ
- 12) การประเมินสภาพแวดล้อม การให้คำปรึกษางานวางแผนภูมิทัศน์และการทำข้อเสนอในการจัดการผืนแผ่นดิน
- 13) โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งและเกาะ

คุณค่าที่สำคัญที่สุดของภูมิสถาปัตยกรรมมักเกิดขึ้นในช่วงแรกของการวางผังแม่บทโครงการ ช่วงที่อยู่ในระหว่างการระดมความคิดในการกลั่นกรองสิ่งที่ดีที่สุดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์การใช้สอยพื้นที่ ภูมิสถาปนิกสามารถให้แนวคิดรวมและจัดเตรียมผังหลักเบื้องต้นที่แสดงให้เห็นรายละเอียดได้ชัดเจน และง่ายที่จะเข้าใจในขั้นต่อไปๆ มา ภูมิสถาปนิกสามารถจัดทำแบบก่อสร้างประกอบสัญญาจ้าง จัดทำการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ให้คำปรึกษา เป็นพยานผู้ชำนาญการในด้านการใช้ที่ดินเชิงนิเวศ นอกจากนี้ภูมิสถาปนิกยังสามารถจัดเตรียมเอกสารใบสมัครเพื่อการจัดหาแหล่งเงินทุนสำหรับโครงการด้วย

2.2.6.3 ความชำนาญเฉพาะในงานภูมิสถาปัตยกรรม

นักออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมและวิศวกรสำรวจ เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางกายภาพที่มีอยู่ และที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางกายภาพที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เป็นผู้วางแผนผัง กำหนดจัดวาง คาดการณ์การใช้งานอย่างเป็นเหตุ-ผล เป็นผู้รู้ซึ่งถึงความสัมพันธ์ระหว่างการจัดวางองค์ประกอบทางธรรมชาติและกิจกรรมให้เกิดประโยชน์ มีความเหมาะสม ทั้งรู้ทรงของพื้นที่ ที่ว่าง ตลอดจนรักษาไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งรวมไปถึงงานภูมิทัศน์อ่อน (งานพืชพรรณ เช่น การออกแบบปลูกต้นไม้ และการสรรค์สร้างพื้นที่สีเขียวกลางแจ้งทุกประเภท บุคคลเหล่านี้ทำงานภาครัฐทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น บางคนอาจทำงานภาคเอกชนหรือทำงานอิสระ รับเป็นที่ปรึกษาส่วนราชการ อุตสาหกรรม พาณิชยกรรมและเอกชนรายบุคคล ผู้จัดการภูมิทัศน์ ใช้ความรู้ด้านวัสดุพืชพรรณและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในการให้คำแนะนำในการดูแลรักษาระยะยาวและในการพัฒนาภูมิทัศน์ บุคคลเหล่านี้ทำงานเกี่ยวกับพืชสวน การจัดการสถานที่ ป่า การอนุรักษ์ธรรมชาติและเกษตรกรรม นักวิทยาศาสตร์ภูมิทัศน์ มีทักษะพิเศษเช่น ปลูกพืชวิทยา อุทกวิทยา ภูมิฐาน หรือพฤกษศาสตร์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาในงานภูมิทัศน์ งานของบุคคลเหล่านี้อาจไล่ตั้งแต่การสำรวจบริเวณไปจนถึงการประเมินสิ่งแวดล้อมของบริเวณขนาดใหญ่เพื่อการวางแผนหรือการจัดการ และอาจทำรายงานผลกระทบในโครงการพัฒนาหรือในความสำคัญเฉพาะของพรรณไม้หรือสัตว์บางชนิดในพื้นที่ นักวางแผนภูมิทัศน์ เกี่ยวข้องและดูแลในด้านตำแหน่งที่ตั้ง วิถีทัศน์ นิเวศวิทยาและการใช้ที่ดินในเชิงนั้นหนาของการเมือง ชนบท และพื้นที่ชายฝั่ง งานที่บุคคลกลุ่มนี้ทำรวมถึงการเขียนรายงานด้านนโยบายและยุทธวิธี และลงท้ายด้วยการส่งผังรวมสำหรับการพัฒนาโครงการใหม่ การประเมินและประมาณค่าพร้อมทั้งการจัดทำแผนการจัดการเพื่อนำไปใช้ในการทำแผนนโยบาย บางคนอาจมีสร้างความชำนาญเฉพาะเพิ่มเติม เช่น งานภูมิทัศน์โบราณคดี หรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์

2.2.6.4 ประวัติของวิชาภูมิสถาปัตยกรรม

มนุษยชาติทั่วโลกต่างก็ได้สร้างสวนมานานนับสหัสวรรษ สวนญี่ปุ่น และสวนสวรรค์เปอร์เซีย สวนสวรรค์เหล่านี้เป็นตัวอย่างของสวนประเพณีโบราณ สวนลอยบาบิโลนสร้างโดยพระเจ้าเนบูซาดเนสซาร์ที่ 2 ประมาณ 600 ปีก่อนคริสตกาล ในยุโรป เรนาซองส์ได้นำมาซึ่งยุคแห่งการออกแบบที่ยิ่งใหญ่รวมทั้งสวนเพื่อความปิติต่างๆ เช่น วิลลา เดอเอสเต ที่ ทิโวลี สวนเรนาซองส์ที่สร้างระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 (พ.ศ. 2043-2243) ได้บรรลุถึงขีดสูงสุดแห่งความยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นผลงานของ อังเดร เลอ โนตร์ ณ วิว เลอ วิกกอง และ แวร์ซาย

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 (ระหว่าง พ.ศ. 2244-2343) อังกฤษเริ่มเน้นสไตล์ใหม่ของ “สวนภูมิทัศน์” บุคคล เช่น วิลเลียม เคนท์ ฮัมฟรีย์ เรพตัน รวมทั้งโจเซฟ แพกซ์ตัน และผู้มีชื่อเสียงมากที่สุดอีก

คนหนึ่งคือ ลานเชลอต บราวน์ “ผู้สามารถ” ได้แปรเปลี่ยนอุทยานคฤหาสน์ที่ยิ่งใหญ่ของอังกฤษให้กลายเป็นธรรมชาติที่เรียบและสะอาดงดงาม อุทยานเหล่านี้ยังคงเหลือให้ชมในปัจจุบันหลายแห่ง คำว่า ภูมิสถาปัตยกรรมในภาษาอังกฤษคือ “Landscape Architecture” ได้ถูกเรียกเป็นครั้งแรกโดยชาวสกอตชื่อ กิลเบิร์ต เหลียง (Gilbert Leung) มีสัน ในหนังสือชื่อเรื่อง ภูมิสถาปัตยกรรมแห่งจิตรกรรมอันยิ่งใหญ่แห่งอิตาลี (ลอนดอน พ.ศ. 2371) เป็นเรื่องเกี่ยวกับประเภทของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในภาพเขียนภูมิทัศน์ คำว่า “ภูมิสถาปัตยกรรม” ได้รับการตอบรับนำมาใช้ต่อมาโดย เจซี ลูตอน และเอ.เจ. ดาวนิง สำหรับประเทศไทยเริ่มใช้คำว่า "ภูมิสถาปัตยกรรม" ประมาณ พ.ศ. 2498 เมื่อเริ่มมีการเปิดสอนวิชานี้ในชั้นปีที่ 3 ของหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิตในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเปิดสอนเป็นครั้งแรกโดยอาจารย์จันทรดา บุญยมานพ ซึ่งจบปริญญาโทด้านภูมิสถาปัตยกรรมจากมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ สหรัฐอเมริกา

ล่วงสู่คริสต์ศตวรรษที่ 19 (พ.ศ. 2344-2443) การวางแผนชุมชนเมืองเริ่มมีบทบาทสำคัญโดยเป็นการผสมผสานระหว่างการวางแผนสมัยใหม่ร่วมกับสวนภูมิทัศน์ประเพณี ซึ่งทำให้ภูมิสถาปัตยกรรมกลายเป็นจุดรวมสำคัญที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเองขึ้น ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษ เฟรเดอริก ลอว์ ออลมสเต็ด ได้ออกแบบสวนสาธารณะหลายแห่งออกมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นกลายเป็นผลที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการปฏิบัติวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมในยุคปัจจุบัน สวนสาธารณะดังกล่าวบางแห่งได้แก่ เซ็นทรัลปาร์ก ในนครนิวยอร์ก พรอสเป็กต์ปาร์ก ใน บรุกลิน และในนครบอสตัน ที่ได้ชื่อเรียกกันว่า ระบบสวนสาธารณะ “สรั้อยหยกเขียว”

ภูมิสถาปัตยกรรมได้พัฒนาตัวเองมาเป็นสาขาวิชาชีพการออกแบบเฉพาะ ได้สนองตอบต่อขบวนการออกแบบและสถาปัตยกรรมตลอดช่วงเวลาในคริสต์ศตวรรษที่ 20 (พ.ศ. 2444-2543) ปัจจุบันการค้นคิดสิ่งใหม่ๆ มีผลให้การแก้ปัญหาทางภูมิสถาปัตยกรรมในทางที่ก้าวหน้าขึ้นสำหรับในงานภูมิทัศน์ถนน สวนสาธารณะและอุทยาน ผลงานของ มาร์ธา ซวาทส์ ในสหรัฐฯ และในยุโรป เช่น ซูเบิร์กปลิน ในรอตเตอร์ดัม เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ

2.2.6.5 ประวัติความเป็นมาของภูมิสถาปัตยกรรมในประเทศไทย

ประวัติความเป็นมาของภูมิสถาปัตยกรรมของประเทศไทยไม่เป็นที่ชัดเจนนัก อาจเป็นด้วยหลักฐานทั้งทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีถูกทำลายไปในสงครามไทย-พม่าที่กรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะเมื่อ พ.ศ. 2310 ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงสมัยสุโขทัยกล่าวไว้เพียงการปลูกต้นไม้เชิงเกษตรกรรมไว้เบื้องเหนือเบื้องใต้ มีกล่าวถึงตระพังหรือสวนน้ำไว้บ้างแต่ไม่พรรณนารูปแบบและความสวยงาม

บาทหลวงชาวฝรั่งเศสบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสวนในสมัยพระนารายณ์มหาราชไว้พอควร ว่ามีชาวต่างประเทศนำพรรณไม้แปลกๆ มาถวาย และทรงลงมือทำสวนด้วยพระองค์เองในพระราชวังลพบุรี ไม่กล่าวถึงรูปแบบและความสวยงามที่มีนัยสำคัญไว้อีก

สมัยต้นรัตนโกสินทร์มีการนำรูปแบบสวนจีนมาสร้างในพระบรมมหาราชวังและวัดสำคัญ เรียกว่า เขามอ มีการสร้างสวนซ้ายสวนขวา เริ่มมีการสร้างสวนเพื่อความปิติในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีสวนและมีรูปแบบของสวนปรากฏชัดเจนขึ้น มีการนำรูปแบบสวนยุโรปซึ่งกำลังผ่านความรุ่งเรืองของยุค เรอเนซองส์ โดยมีนายช่างฝรั่งที่เข้ามารับราชการ เช่น นายเฮนรี อาลบาสเตอร์ หรือพระเศวตศิลา ต้นตระกูลเศวตศิลารวมทั้งคนอื่นๆ มาเป็นผู้ออกแบบและก่อสร้างสวนหลายแห่ง อุทยานสราญรมย์เป็นตัวอย่างสวนที่ยังหลงเหลือและได้รับการบูรณะให้สวยงามในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจเป็นผู้ให้กำเนิดการผังเมืองและภูมิสถาปัตยกรรมเป็นพระองค์แรกก็ได้ พระราชหัตถ์เลขมาถึงเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ พ.ศ. 2444-2452 เป็นข้อพิสูจน์ได้เป็นอย่างดีว่าพระองค์ทรงเชี่ยวชาญในงานทั้งสองสาขานี้อย่างไร ทรงรู้จักต้นไม้ พร้อมทั้งชื่อและอุปนิสัยพรรณไม้ต่างๆ ที่ใช้ปลูกทั้งในสวนและในเมืองนับได้เกือบร้อยชนิด

งานสวนและสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลยุโรปในรัชกาลที่ 4-5 ได้ต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 เช่น วังฤดูร้อนต่างๆ เป็นต้นว่า พระราชวังบ้านปืน และพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน เพชรบุรี พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐมและวังไกลกังวล เป็นต้น รูปแบบของสวนไม่เป็นที่เด่นชัดว่ามีรูปแบบอย่างไร กล่าวกันว่าเป็นงานประกอบที่ทำโดยสถาปนิกชาวยุโรปผู้ออกแบบและก่อสร้างอาคาร ซึ่งอาจมีรูปแบบที่สวยงามแต่ได้ถูกแปรเปลี่ยนไปโดยกาลเวลา

สวนและงานภูมิสถาปัตยกรรมได้หยุดนิ่งมาตั้งแต่ยุคเศรษฐกิจโลกตกต่ำในปลายรัชกาลที่ 7 และเริ่มขยับตัวขึ้นใหม่ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ที่เริ่มพัฒนาประเทศและสมัยเริ่มสงครามเวียดนาม การใช้ประเทศไทยเป็นฐานทัพแห่งหนึ่งของสหรัฐฯ ทำให้มีความต้องการบ้านเช่าที่มีสวน ต่างประเทศที่เข้ามาลงทุนสร้างโรงแรม เช่น โรงแรมสยามอินเตอร์คอนติเนนตัล (ปัจจุบันถูกรื้อกลายเป็นศูนย์การค้าสยามพารากอน) และโครงการเงินกู้ได้เผยโฉมของภูมิสถาปัตยกรรมให้ปรากฏ ช่างจัดสวนไทยจึงได้เคยเห็นและรู้จักวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมที่เป็นสากลเป็นครั้งแรก ในขณะเดียวกัน เทศบาลนครกรุงเทพ ก็ได้เริ่มรณรงค์จัดสวนตามมุมต่างๆ ของถนน เรียกว่า “สวนหย่อม” โดยเลียนแบบ “สวนญี่ปุ่น” ซึ่งเป็นที่นิยมมากในสมัยนั้น

การเร่งรัดพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวและความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ที่จะต้องเร่งแก้ไขทำให้ภูมิสถาปัตยกรรมได้รับการยอมรับมากขึ้นในประเทศไทย

2.2.6.6 วิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรม

ภูมิสถาปนิกถือว่าเป็นนักวิชาชีพในลักษณะเดียวกันกับแพทย์และนักกฎหมายเนื่องจากบุคคลเหล่านี้ จะต้องได้รับการศึกษาเป็นการพิเศษเฉพาะและจะต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพเช่นเดียวกับผู้ประกอบวิชาชีพอื่น

ในสหรัฐฯ และที่อื่นๆ การเข้าสู่สายวิชาชีพจะต้องผ่านการศึกษาเล่าเรียนขั้นสูง ผ่านการฝึกหัดงานและผ่านการสอบรับใบอนุญาต ทั้งนี้เพื่อเป็นการปกป้องประโยชน์แห่งสาธารณชนจากความเสียหายที่อาจได้รับจากผู้ไม่มีความรู้ความสามารถและไม่มีจรรยาบรรณ ผู้ปฏิบัติวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมจะรวมตัวกันตั้งสมาคมวิชาชีพขึ้นเพื่อร่วมกันจรรโลงสาขาวิชาชีพของตนให้เข้มแข็ง ในสหรัฐฯ คือสมาคมภูมิสถาปนิกอเมริกัน (American Society of Landscape Architects - ASLA) ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2442 นับเป็นสมาคมวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมแห่งแรกของโลก

ประเทศไทยได้ก่อตั้ง “สมาคมภูมิสถาปนิกประเทศไทย” Thai Association of Landscape Architects-TALA เมื่อ พ.ศ. 2530 หลังสหรัฐฯ 88 ปี การควบคุมวิชาชีพกระทำโดยใช้กฎหมายบังคับให้ผู้ปฏิบัติวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ

อาจกล่าวได้ว่าวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยที่มีการออกแบบเฉพาะโดยภูมิสถาปนิกโดยตรง และมีการแยกสัญญาจากงานสถาปัตยกรรมเริ่มเมื่อประมาณ พ.ศ. 2515 โดยข้อกำหนดของธนาคารโลกในโครงการเงินกู้เพื่อพัฒนาวิทยาเขตใหม่ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่บ่งให้ใช้ภูมิสถาปนิก

ปัจจุบัน ประเทศไทยมีสำนักงานภูมิสถาปนิกมากกว่า 30 แห่ง วิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมของประเทศไทยอยู่ภายใต้การควบคุมของสภาสถาปนิกตาม พระราชบัญญัติสถาปนิก พ.ศ. 2543 ซึ่งใช้แทนพระราชบัญญัติควบคุมวิชาชีพสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2508

2.2.6.7 การศึกษาด้านภูมิสถาปัตยกรรม

สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรกในโลกที่เปิดสอนวิชาภูมิสถาปัตยกรรมในระดับมหาวิทยาลัย โดยเปิดสอนระดับปริญญาตรี เมื่อ พ.ศ. 2443 ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด รัฐแมสซาชูเซตส์ ปัจจุบันได้มีการเปิดสอนในเกือบทุกประเทศในโลก จากการสำรวจของสหพันธ์ภูมิสถาปนิกนานาชาติ (IFLA) เมื่อ พ.ศ. 2547 พบว่ามีสถาบันระดับมหาวิทยาลัย 204 แห่งใน 43 ประเทศของโลก (ที่ส่งแบบสอบถามกลับ) [1] Archived 2007-01-25 ที่ เวย์แบ็กแมชชีน ที่เปิดสอนวิชาภูมิสถาปัตยกรรมระดับวิชาชีพปริญญาตรี โทและเอก รวมทั้งปริญญาตรีก่อนวิชาชีพหลักสูตร 4 ปี (Pre-professional degree)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เปิดสอนวิชาภูมิสถาปัตยกรรมระดับปริญญาตรีหลักสูตร 5 ปี เป็นแห่งแรกในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ในปี พ.ศ. 2521 ปัจจุบัน ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรมในคณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผลิตบัณฑิตออกไปรับใช้สังคมแล้วมากกว่า 25 รุ่น หรือประมาณ 500 คน ต่อมาได้มีการเปิดสอนที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการออกแบบ สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2538 และที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เปิดสอนระดับปริญญาตรีวิชาชีพหลักสูตร 5 ปีเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีการ เปิดสอนระดับปริญญาโทเพิ่มขึ้นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (ภูมิสถาปัตยกรรม) ปัจจุบันคณะสถาปัตยกรรม ศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เปิดหลักสูตรด้านภูมิสถาปัตยกรรมในระดับ ปริญญาตรีหลักสูตร 4 ปี เป็นที่แรกของประเทศไทยแล้วเพื่อเพิ่มทางเลือกทางการศึกษาสาขานี้ให้มีความ หลากหลายขึ้น โดยจะเปิดรับนักศึกษาในปีการศึกษา พ.ศ. 2550 เป็นปีแรก

ในปีการศึกษา 2557 สาขาวิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ได้ทำการเปิดหลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศา สตรบัณฑิต (ภ.สถ.บ.) ระดับปริญญาตรีวิชาชีพหลักสูตร 5 ปี เป็นรุ่นแรก ซึ่งจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง สำหรับผู้ที่สนใจเข้าศึกษาในสาขาด้านภูมิสถาปัตยกรรม

ในปีการศึกษา 2563 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี พระจอมเกล้าธนบุรี ได้เปิดหลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (ภ.สถ.บ.) หลักสูตรนานาชาติ ในระดับปริญญาตรีวิชาชีพหลักสูตร 5 ปี ซึ่งถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งเดียวในประเทศไทย ที่เปิด สอนสาขาภูมิสถาปัตยกรรมเป็นหลักสูตรนานาชาติอีกด้วย

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขุนวิจิตรมาตรา เขียนหนังสือเรื่อง "หลักไทย" สรุปความได้ว่า⁶³ การที่ชนชาติไทยได้ ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแต่ครั้งโบราณดึกดำบรรพ์ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เชื่อได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความเจริญแก่ชาติอนึ่งประการ ทั้งในเรื่องการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญของคนในชาติ โดยได้อาศัยวัดและพระสงฆ์เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ ให้การอุปสมบทเป็น

⁶³ ขุนวิจิตรมาตรา, **หลักไทย**, (พระนคร : อักษรบริวาร, พ.ศ. 2496), หน้า 153 - 154.

พระในพระพุทธศาสนาที่ถือกันมาจนเป็นประเพณีที่ดั่งาม และสำคัญของคนในชาติจวบจนทุกวันนี้ ถือเป็นการอบรมนิสัยจิตใจ ให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ ซึ่งเป็นผลดีในการ อยู่ร่วมกันและอำนวยความสะดวก ปกครองเป็นไปโดยเรียบร้อย เป็นต้น นับว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลในทางเป็นเครื่องพอกพูนความดีงาม และความเจริญรุ่งเรือง ให้แก่คนไทย ชาติไทยมาเป็นระยะเวลายาวนานตราบเทาทุกวันนี้⁶⁴

น. ณ ปากน้ำ ได้เขียนหนังสือเรื่อง "ศิลปะโบราณในสยาม"⁶⁵ สรุปได้ว่า นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 1-4 พระพุทธศาสนาได้แตกแยกเป็นนิกายต่าง ๆ ทั้งเพื่อรักษาคำสอนเดิม และเพื่อต่อสู้กับแนวความคิดของศาสนาพราหมณ์ ทำให้พระพุทธศาสนา นิกายมหาสังฆิกะเจริญรุ่งเรืองในทางภาคใต้ของอินเดีย และนิกายสรวาสติวาทิน ที่แยกไปจากนิกายเถรวาท ไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ทางตอนเหนือของอินเดีย ส่วนนิกายเถรวาทดั้งเดิมบริสุทธิ์ ก็ไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ที่เกาะลังกา ซึ่งภายหลังได้กลายเป็นศูนย์กลางแพร่หลายไปสู่ดินแดนสุวรรณภูมิหลายระลอก

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้สันนิษฐาน เรื่องดินแดนซึ่งเป็นเส้นทางการติดต่อระหว่างอินเดียกับประเทศไทยสมัยก่อนไว้ในหนังสือเรื่อง "จาริกบุญ-จาริกธรรม"⁶⁶ สรุปความได้ว่า ดินแดนสวนที่เป้นแหลมของประเทศไทยปัจจุบัน น่าจะเป็นสวนแรกสุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ได้รับการติดต่ออย่างสืบเนื่องกับอินเดีย โดยพวกพอลคาอินดูจากอินเดียใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายและเป็นแหล่งเผยแผ่วัฒนธรรมแห่งชมพูทวีป

พร้อม สุกตน์ ณ อยุธยา ได้เขียนหนังสือเรื่อง⁶⁷ การฝังรากฐานพระพุทธศาสนาที่บ้านคูบัว อำเภอมือง จังหวัดราชบุรี สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชถึงพระเจ้ากนิษกะ จาก พ.ศ. 273-703" สรุปได้ว่า คณะของพระเถระมาทางเรือจากอินเดียตอนใต้แล้วมาขึ้นที่ เมืองท่าตะโกละหรือตะกั่วป่า แล้วเดินทางย่อนขึ้นมาจากเขาภูเขารังไชย ภูเขาตะนาวศรี ซึ่งกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับอินเดีย เพราะเป็นเส้นทางที่ชาวอินเดีย ชาวป่า ชาวเขา เคยใช้เป็นทางเดินมาแล้วในสมัยโบราณ เพราะเป็นเส้นทางที่ เข้าถึงตอนใต้ของดินแดนสุวรรณภูมิ และตรงกับเส้นทางเดินเรือจากอินเดียมาสู่สุวรรณภูมิ

⁶⁴ ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2532), หน้า 51-53.

⁶⁵ น. ณ ปากน้ำ, ศิลปะโบราณในสยาม, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. 2537), หน้า 217.

⁶⁶ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), จาริกบุญ - จาริกธรรม, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, พ.ศ. 2547), หน้า 494.

⁶⁷ พร้อม สุกตน์ ณ อยุธยา, การฝังรากฐานพระพุทธศาสนาที่บ้านคูบัว อำเภอมือง จังหวัด ราชบุรี สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชถึงพระเจ้ากนิษกะ จาก พ.ศ.273-703, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, พ.ศ. 2511), หน้า 139-149.

ทั้งยังมีความสะดวกมากกว่าเส้นทางอื่นด้วย การที่คณะของพระโสมนธะได้รับความสะดวก อาจเป็นเพราะพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ก่อนที่พระเจ้าอโศกมหาราชจะได้จัดส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังทวีปต่าง ๆ อย่างเป็นทางการก็เป็นได้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้นิพนธ์หนังสือเรื่อง "ตำนานพระพุทธเจดีย์"⁶⁸ สรุปความตอนที่ว่าด้วยพระพุทธศาสนาในประเทศไทยว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยที่ราชธานีกรุงปฐมนั้นมีโบราณวัตถุบางอย่าง ปรากฏอยู่ที่พระปฐมเจดีย์ เช่น ศิลากำเป็นรูปพระธรรมจักรเหมือนอย่างเช่น ที่ชาวอินเดียสร้างกันในสมัยเมื่อก่อนมีพระพุทธรูป และภาษาที่จารึกพระธรรมเป็นภาษามคธ กับทั้งยังมีคติที่ถือกันเมื่อก่อนมีพระพุทธรูป เช่น ทำพระแท่นพุทธอาสนและรอยพระพุทธบาทเป็นที่สักการบูชาปรากฏต่อมาอีก หลายอย่าง สัญลักษณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาที่เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยนี้ เป็นนิกายเถรวาทอย่างที่ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้ไปประกาศในนานาประเทศ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยนานจะก่อน พ.ศ.500 และนับถือสืบทอดกันมั่นคงต่อมาอีกนาน กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับการเข้ามาของ พระพุทธศาสนาสู่ประเทศไทยว่า เนื่องจากพระพุทธศาสนาเข้าประเทศไทยหลายยุคและหลายนิกาย จึงมีโบราณสถานหลายแบบ ซึ่งเรียกเป็นสมัยได้ 7 สมัย ซึ่งในสมัยที่ 1 คือสมัยทวารวดี โดยกำหนดเอาตั้งแต่ พ.ศ. 500 เป็นต้นมา โดยที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงแจกพระบรมสารีริกธาตุ ให้ไปประดิษฐานในประเทศที่ทรงส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนานั้น ๆ ด้วย

เสถียร โพธิ์นันทะ ได้เขียนหนังสือเรื่อง "ภูมิประวัติพระพุทธเจ้า"⁶⁹ สรุปความ เรื่องการเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้ว่า พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา ในระยะแรกเป็นพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เจริญรุ่งเรือง อยู่หลายศตวรรษและแพร่หลายครอบคลุมไปทั่วในแถบแหลมอินโดจีน ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 6 พระพุทธศาสนานิกายมหายาน ก็ได้เข้ามาสู่ประเทศไทยสมัยก่อนโดยมาทางบกเข้ามาทางแควน เบงกอล ทางพม่าเหนือ และทางทะเลซึ่งมาขึ้นที่แหลมมลายู สุมาตรา และอัมบาวเข้ามาทางประเทศกัมพูชาก็มี เหตุการณ์ต่าง ๆ นี้อยู่ในสมัยอาณาจักรฟูนัน ซึ่งปรากฏว่า ช่วงเวลาดังกล่าวชาวฟูนันนับถือพระพุทธศาสนาทั้งแบบเถรวาทและแบบ

⁶⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, พ.ศ. 2510), หน้า 145-146.

⁶⁹ เสถียร โพธิ์นันทะ, **ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาคาร, พ.ศ. 2537), หน้า 1-6.

มหายาน พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมากจนถึงกับมีสมณทูตชาวพุนั้นเดินทางไปแปลพระคัมภีร์ถึงประเทศจีน ในพุทธศตวรรษที่ 10 คือ ทานพระสังฆปาละ และพระมนฺตรเสน

ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้เขียนบทความเรื่องความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์สมัยโบราณ ซึ่งได้ยืนยันถึงเรื่องราวความมีอยู่ของสุวรรณภูมิ (ก่อนสมัยทวารวดี) สรุปความในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเอเชียอาคเนย์สมัยโบราณไว้ 3 เรื่อง⁷⁰ คือ

1) ปัญหาเกี่ยวกับอาณาจักรพุนั้นและอาณาจักรเจนละโดยทั่วไปประวัติศาสตร์สมัยโบราณในประเทศกัมพูชาสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร (pre-Angkorean period) และมีอายุก่อน พ.ศ.1355 นั้น นิยมใช้ชื่อตามที่ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุจีนคืออาณาจักรพุนั้น และอาณาจักรเจนละ ซึ่งนักวิชาการหลาย ท่านสนใจศึกษาคนว่า เช่น ศาสตราจารย์โคลด ซาค (Claude Jacques) ศาสตราจารย์เปอลีโอด (Paul Pelliot), ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส ศาสตราจารย์ฟโนต (Louis Finot), ศาสตราจารย์ดูปองต (P. Dupont)

2) ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส เขียนไว้ในหนังสือว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ของขอมทรงเป็นเชื้อชาติมาลาญและเสด็จขึ้นมาจากเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาได้เปลี่ยนความเห็นหาพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงเป็นเจาชายขอมแต่ดั้งเดิม

3) หลักฐานทางด้านโบราณคดี ที่อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นซากโบราณสถาน ที่เนินทางพระพวัตตฤสำคัญที่สลักศิลา คือ องค์พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรยืน พระเศียรพระพุทธรูปเป็นประติมากรรมสัมฤทธิ์ เช่น เศียรพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดเล็ก และพระพิมพ์ เครื่องประดับปูนปั้นรูปเทวดา มนุษย์และยักษ์ หลักฐานที่ค้นพบเหล่านี้ยืนยันว่าเมืองสุวรรณปุระ ในศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์ในประเทศกัมพูชา นั้นคงจะเป็นเมืองสุพรรณบุรีของไทยอย่างแน่นอน

ภาณุเดช รอบคิด⁷¹ ได้อธิบายการออกแบบและการวางผังเมืองไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง กรณีศึกษาโครงการปรับปรุงพื้นที่ชุมชนริมคลองรอบ

⁷⁰ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.ม.จ., พระพุทธรูปรุ่นเก่าในประเทศไทย, โบราณคดี, ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 (มกราคม-มีนาคม 2514), หน้า 9-12.

⁷¹ ภาณุเดช รอบคิด, วิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษากระบวนการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง กรณีศึกษาโครงการปรับปรุงพื้นที่ชุมชนริมคลองรอบกรุง, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๖๑), บทคัดย่อ.

กรุง” ว่ากระบวนการออกแบบวางผังพื้นฟูเมืองเก่ารวมถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการปรับปรุงฟื้นฟูพื้นที่รวมถึงกระบวนการที่นำมาดำเนินการในพื้นที่ชุมชนเมืองที่มีบริบทใกล้เคียงกับพื้นที่ ซึ่งวิธีวิจัยประกอบด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งที่เป็นเอกสาร สื่ออิเล็กทรอนิกส์ การสำรวจภาคสนาม และการกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างจากการวิจัย รวมถึงการดำเนินการตามกระบวนการการออกแบบวางผังชุมชนเมืองจริงแต่ไม่ครบทุกขั้นตอน เพราะโครงการได้เริ่มจากผังแม่บทฟื้นฟูเมืองเก่ากรุงเทพมหานคร ในการสร้างทางเลือกในการพัฒนาและการเสนอแผนทางเลือกให้กับประชาชน เป็นข้อเสนอแนะจากการศึกษาทฤษฎีแนวคิด กระบวนการออกแบบผังชุมชนเมือง ควรปฏิบัติงานตามหลักการกระบวนการออกแบบชุมชนเมืองทุกขั้นตอน

รภัส เทพรัักษ์⁷² ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการออกแบบพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุททองโดยรูปแบบที่ประยุกต์จากยุคทวารวดี” เมืองโบราณอุททองเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย จึงทำให้องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ได้มีการจัดตั้งโครงการแผนแม่บทพื้นที่พิเศษเมืองโบราณอุททอง เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นในอนาคต โดยโครงการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุททองเป็นหนึ่งในโครงการที่สำคัญ แต่การดำเนินโครงการต่าง ๆ ในปัจจุบันยังขาดการออกแบบที่คำนึงถึงลักษณะเฉพาะของยุคทวารวดีที่เป็นลักษณะเด่นทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุททองพบว่ามีลักษณะการประยุกต์สถาปัตยกรรมได้ ๗ รูปแบบ ได้แก่ การจำลองต้นแบบ การรักษาลักษณะสำคัญ การเลือกใช้สัญลักษณ์บางส่วน การตีความใหม่ การดัดแปลงอาคารเดิม การรวมสถาปัตยกรรมต่างสมัย และการก่อสร้างในพื้นที่โบราณคดี ซึ่งเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะทวารวดี ประกอบด้วยรายละเอียดลวดลาย การจัดกลุ่มอาคารและองค์ประกอบอาคาร

เอกสิทธิ์ เรือนทอง⁷³ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “พัฒนาการของแผนผังโบราณสถานในเมืองโบราณเชียงแสนและเชียงแสนน้อย” โดยใช้ข้อมูลการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีจากโบราณสถาน ๔๕ แห่งของเมืองโบราณเชียงแสนและเชียงแสนน้อย พบว่าแผนผังโบราณสถานของเมืองโบราณที่ศึกษาได้มีหลายกลุ่ม ทุกกลุ่มจะมีแผนผังมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและมีพัฒนาการร่วมกันเป็นลำดับ

⁷² รภัส เทพรัักษ์, แนวทางการออกแบบพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุททองโดยรูปแบบที่ประยุกต์จากยุคทวารวดี, วิทยานิพนธ์หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม, (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

⁷³ เอกสิทธิ์ เรือนทอง, พัฒนาการของแผนผังโบราณสถานในเมืองโบราณเชียงแสนและเชียงแสนน้อย, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

โดยสามารถจัดแบ่งช่วงสมัยพัฒนาการของแผนผังโบราณเชียงแสนและเชียงแสนน้อย ได้เป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑ ผังที่มีพัฒนาการขึ้นในช่วงสมัยล้านนา (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒) ระยะที่ ๒ ผังที่มีพัฒนาการขึ้นในช่วงสมัยพม่าปกครอง (ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓) อันเป็นผังที่ไม่พบในเมืองโบราณร่วมสมัยอื่น ๆ ในล้านนา แต่พบว่าเป็นผังที่เกิดขึ้นในสมัยสุดท้ายของโบราณสถานบางแห่งในเมืองโบราณเชียงแสนและเชียงแสนน้อยซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพล, รูปแบบการสร้างหรือแนวความคิดมาจากพม่า

กรณีการ สุธีรัตนภิรมย์⁷⁴ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “โบราณคดีเมือง: แนวคิดและวิธีการ” การทำงานด้านโบราณคดีเมืองในพื้นที่เมืองสำคัญต่าง ๆ คือ โบราณคดีเมืองคืออะไร แนวคิดและวิธีการศึกษา การตีความบริบททางโบราณคดีเมืองเพื่อให้เข้าใจพื้นที่เมืองและวิถีชีวิตเมืองในอดีต และทรัพยากรทางโบราณคดีเมืองกับการอนุรักษ์และจัดการพบว่า คำว่า “โบราณคดีเมือง” เป็นการศึกษาโบราณคดีที่ทำงานในพื้นที่เมืองและการศึกษาในบริบทของแหล่งโบราณคดี วิธีการศึกษาโบราณคดีเมืองจะต้องมีความเข้าใจแนวคิดต่าง ๆ เรื่องหลักฐานทางโบราณคดี รวมไปถึงการจัดจำแนกหลักฐานทางโบราณคดีประเภทเมือง นอกจากนี้งานโบราณคดีเมืองยังมีความสัมพันธ์กับผู้คนที่ยังอยู่อาศัยในพื้นที่เมืองในปัจจุบัน

⁷⁴ กรณีการ สุธีรัตนภิรมย์, “โบราณคดีเมือง: แนวคิดและวิธีการ”, วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn University, ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม-สิงหาคม, (๒๕๕๘): ๒๕๐๘-๒๕๒๕.

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี 2) เพื่อวิเคราะห์การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี 3) เพื่อนำเสนอแผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีใหม่ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางระเบียบวิธีวิจัย ประกอบด้วย รูปแบบการวิจัย พื้นที่วิจัย ขอบเขตกลุ่มประชากร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับ มีรายละเอียด ดังนี้

3.1 รูปแบบการวิจัย

3.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสัมภาษณ์เชิงลึก

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.4 พื้นที่วิจัย

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และจะนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Descriptive) วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เป็นวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research)

3.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสัมภาษณ์เชิงลึก

การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) เป็นข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพจากการเก็บจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ที่จัดเก็บข้อมูลในการรวมกลุ่มสมาชิก จากการดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่ม

ประชาชนในพื้นที่ จำนวน 4 แห่งของจังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 56 คน โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวิจัย และดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบไปด้วย อำเภอรอทอง จำนวน 5 คน อำเภอดอนเจดีย์ จำนวน 5 คน อำเภอหนองหญ้าไซ จำนวน 5 คน อำเภอดำเนินนางบวช จำนวน 5 คน (รวม 20 คน) ประชาชนท้องถิ่น ในพื้นที่ดังกล่าวแห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) นักวิชาการด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ แห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมทวารวดี แห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องภาครัฐและเอกชนแห่งละ จำนวน 3 คน (รวม 12 คน)

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เป็นการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยตามการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ที่ได้กำหนดรูปแบบการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารและกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึกอันมีสาระสำคัญ ดังนี้

3.3.1 การสัมภาษณ์เจาะลึกโดยการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์ในการกำหนดกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดให้มีกระบวนการวิจัย โดยการใช้แบบสัมภาษณ์มีการออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในการสัมภาษณ์ หรือ การสัมภาษณ์แบบชี้นำ คือ เป็นการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้างหรือมีการนำคำถามมาประกอบในการชี้นำคำถาม เช่น มีการร่างข้อคำถามที่มีลักษณะปลายเปิดที่มีค่าสำคัญพร้อมกับลักษณะของข้อคำถามที่มีความยืดหยุ่นและพร้อมที่จะมีการปรับเปลี่ยนถ้อยคำของข้อคำถามให้มีความสอดคล้องกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนในแต่ละสถานการณ์ที่มีเหตุการณ์หรือมีสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิ และบุคคลที่มีความสำคัญหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อมูลเชิงลึกในเรื่องของอารยธรรมทวารวดี ทั้งร่องรอยประวัติศาสตร์ โบราณคดี ปฐมกรรม เส้นทางการขยายตัวของผู้คนในยุคหนึ่ง รวมทั้งบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีความสำคัญในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์ และการมีส่วนร่วมของประชาชนตอบข้อคำถามจากการสัมภาษณ์เจาะลึกได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหลากหลาย การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้ (ปราชญ์) และผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวิจัย จำนวน 64 คน เพื่อศึกษาข้อมูลทางกายภาพและหลักฐานเชิงประจักษ์ทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดี ที่ได้จากการศึกษาวิจัยทำให้ได้ข้อเสนอแนะที่เป็นรูปธรรม และ ข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการเชื่อมโยงเครือข่าย และแนวทางการ

พัฒนามรดกโลก และรูปแบบการท่องเที่ยวตามรอยอารยธรรมทวารวดี รวมถึงประโยชน์ในวงกว้างการนำเสนอข้อมูลวิชาการ

3.3.2 การสนทนากลุ่มย่อย (Focus group) ดำเนินการโดยใช้วิธีการสังเกตในพื้นที่ภาคสนามและการสนทนากลุ่มกับประชาชน กลุ่มผู้นำ นักวิชาการโบราณคดี นักวิชาการประวัติศาสตร์ ปรากฏท้องถิ่น และผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยการวิเคราะห์โครงสร้างทางกายภาพและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ของกลุ่มเป้าหมายในประเด็นข้อมูลเชิงลึกและประเด็นข้อมูลเชิงพื้นที่ในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งวิธีการศึกษาเป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการ ลงพื้นที่สำรวจร่องรอย โดยใช้วิธีการศึกษาผสมผสานหลายรูปแบบทั้งสำรวจเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ได้ศึกษาข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ (Primary Source) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) เป็นการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาจากหนังสือ พระไตรปิฎก คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา บทความในวารสาร เอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ ฐานข้อมูลที่เป็นแหล่งสืบค้นงานวิจัย (Data sources) เพื่อใช้ในการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลในพื้นที่ โดยวิธีการสนทนากลุ่มกับประชาชน กลุ่มผู้นำ นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้หลักฐานของการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ในพื้นที่ศึกษาและพื้นที่เกี่ยวข้อง ที่เป็นรูปธรรมต่อไป

3.4 พื้นที่วิจัย

1) การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่วิจัย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) ในพื้นที่ได้แก่ อำเภอร่องทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

2) พื้นที่ขยายผลและใช้ประโยชน์ ได้แก่ หน่วยงานเครือข่ายเชื่อมโยงทุกพื้นที่

1. ขอบเขตด้านประชากร และ ขอบเขตผู้ให้ข้อมูล

1) ประชากร ได้แก่ อำเภอร่องทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

2) กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) จำนวน 56 คน ได้แก่ 1) ประชาชน จำนวน 20 คน 2) ปรากฏท้องถิ่น จำนวน 8 คน 3) นักวิชาการด้านแผนผังอารยธรรมโบราณคดีทวารวดี จำนวน 8 คน 4) ผู้เชี่ยวชาญด้านด้านวัฒนธรรมทวารวดี 8 คน 5) ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของรัฐและเอกชน จำนวน 12 คน รวมทั้งหมด 56 คน

3) การตรวจสอบข้อมูล (Data Validation) โดยการสัมมนาย่อย (Mini Seminar) จำนวน 3 คน ได้แก่ 1) นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จำนวน 1 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี จำนวน 1 คน และผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับของรัฐและเอกชน จำนวน 1 คน

4) การประชุมเสวนา (Academic Forum) และเปลี่ยนเรียนรู้และเชื่อมโยงเครือข่ายประวัติศาสตร์และความรู้อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิด้านอารยธรรมทวารวดี (Key note Speaker) จำนวน 4 คน

2) การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย/การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ มีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้การวิจัยครั้งนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และจะนำเสนอการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีดังนี้โดยข้อมูลที่ได้ศึกษามาจาก

1. การค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) เช่นรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา หลักฐานทางโบราณคดี ตลอดจนวรรณกรรมประเทศศรีลังกา วรรณกรรม ล้านนา ล้านช้าง และวรรณกรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2. แนวทางการค้นคว้าการวิจัย โดยอาศัยหลัก 3 ประการดังนี้

1) หลักฐานอันดับ 1 ได้แก่ หลักฐานที่สร้างหรือแต่งขึ้นเมื่อเหตุการณ์นั้นๆ เกิดขึ้น คือ โบราณวัตถุสถาน จารึก และโบราณวัตถุในภาคเอเชียอาคเนย์ ส่วนใหญ่สร้างขึ้นในพุทธศาสนา ศึกษา ศิลปกรรม ประติมากรรม โบราณสถาน ในส่วนของจารึกจะวิเคราะห์ข้อความในจารึกตามที่นักปราชญ์แปลและวิเคราะห์ไว้, และศึกษาข้อมูลจากการสังเกต พูดคุยกับ นักวิชาการทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์บางท่าน เพียงเพื่อเป็นแนวคิดในการนำมาเรียบเรียงให้สอดคล้องเป็นรูปธรรมมากขึ้น นั้นๆ

2) หลักฐานอันดับ 2 ได้แก่ หลักฐานที่สร้างหรือแต่งขึ้นเมื่อเหตุการณ์นั้นล่วงไปแล้ว ได้แก่ ตำนาน พงศาวดาร สังคดียวงศ์ หรือจดหมายเหตุพื้นเมืองต่างๆ ที่แต่งหรือรวบรวมขึ้นเมื่อเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นแล้ว เป็นเวลาหลายร้อยปีและตำนานหรือจดหมายเหตุพื้นเมือง ที่มีการขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณวัตถุสถานเพื่อพิสูจน์ค่ากล่าวในตำนานหรือจดหมายเหตุพื้นเมือง

3) หลักฐานอันดับ 3 ได้แก่ วรรณกรรมหรือหนังสือต่าง ๆ ที่มีผู้เขียนขึ้นในสมัยปัจจุบัน โดยพิจารณาที่หลักฐานอันควรเชื่อถือ และใช้วิจารณ์อย่างเหมาะสมโดยปราศจากอคติ

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลจากเอกสาร เป็นการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาจากหนังสือ บทความในวารสาร เอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ และแผนพัฒนาตำบลดัชนีการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยววัฒนธรรม

2. ข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลในพื้นที่ โดยวิธีการสนทนากลุ่ม ร่วมกับผู้ให้ข้อมูลวิจัยเพื่อศึกษาองค์ความรู้ แนวคิดวิธีดำเนินการจัดการองค์ความรู้ ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาพื้นที่ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของกลุ่มหรือประชาชนในพื้นที่

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ข้อมูลเชิงปริมาณ แผนการบริหารจัดการกิจกรรมหรือการท่องเที่ยวเชื่อมโยงเครือข่ายตามรอยเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ร่วมกับชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2. ข้อมูลเชิงคุณภาพ แผนการจัดการองค์ความรู้ที่มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของภาครัฐและเอกชน สามารถนำไปใช้ในงานวิชาการต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

3. ประชุมสรุปผลการวิจัยและนำเสนอหน่วยงานพร้อมทั้งองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย (Focus Group)

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาของโครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง “ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลหลักจาก หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ รวมถึงแหล่งข้อมูลจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง ร่วมกับการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีในเชิงประจักษ์ จากการสำรวจร่องรอยหลักฐานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่วิจัย 4 แห่งในจังหวัดสุพรรณบุรี และการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิ และได้นำข้อมูลทั้งหมดมารวบรวมแล้วจึงนำเสนอผลการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ใหม่ตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี 2) เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี 3) เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีผลการศึกษาดังนี้

4.1 การศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี

4.1.1 การศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร

โครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง “ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลหลักจาก หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ รวมถึงแหล่งข้อมูลจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง ร่วมกับการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีในเชิงประจักษ์ จากการสำรวจร่องรอยหลักฐานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่วิจัย 4 แห่งในจังหวัดสุพรรณบุรี และการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิ

4.1.1.1 อารยธรรมทวารวดี

การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นการมองเรื่องราวในอดีตผ่านปัจจุบัน รวมไปถึงเป็นการเดินทางตามวิธีการและแนวคิดของนักปราชญ์ นักวิชาการเฉพาะด้านทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ที่ล้วนแสวงหาข้อมูลในด้านต่าง ๆ ทั้งที่กว้างและลุ่มลึกในเรื่องอารยธรรมทวารวดี

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ทวารวดีพบว่าพัฒนาการของทวารวดี⁷⁵ ในลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เป็นจุลภาค คือบริเวณบ้านเมืองที่เรียกว่าทวารวดี กับสิ่งที่เป็นมหัพภาค คือภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งบริเวณพื้นแผ่นดินใหญ่และบริเวณที่เป็นเกาะ โดยอาศัยหลักฐานทั้งเก่าและใหม่ การมอง “ทวารวดี” ในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มองเรื่องราวของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือบ้านเมือง โดยได้เสนอให้เห็นว่า พัฒนาการของทวารวดีนั้น แท้จริงเกิดขึ้นจากการขยายตัวของชุมชนบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำใกล้ทะเล (Riverine region) ที่สร้างเครือข่ายการติดต่อทั้งภายในและภายนอก สืบต่อมาแต่สมัยเมืองอู่ทอง ซึ่งร่วมสมัยกับรัฐพุนนังที่อยู่ในบริเวณปากแม่น้ำโขง

การมีตัวตนของทวารวดีนั้นอยู่ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 6-11 จากความก้าวหน้าทางหลักฐานของโบราณคดีในขณะนั้นทำให้เห็นได้ว่าพัฒนาการของบ้านเมืองบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยเฉพาะทางภาคตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำเป็นแหล่งชุมชนหนาแน่นและเป็นบริเวณแกนแห่งอำนาจของรัฐ (ศรี) ทวารวดี ซึ่ง ดร.ธิดา สาระยา ได้กล่าวไว้ว่ามีเครือข่ายสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนครอบคลุมกลุ่มเมืองโบราณนครปฐม-อู่ทอง-คูบัว แล้วจึงเกิดการเชื่อมโยงบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวได้ว่าพัฒนาการของรัฐ(ศรี)ทวารวดีสัมพันธ์สืบเนื่องกับศูนย์กลางสำคัญชายฝั่งทะเลตรงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงซึ่งมีชื่อปรากฏในเอกสารจีนว่า พุนนัง

การศึกษาเกี่ยวกับทวารวดีได้รับการกล่าวถึงครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2427 นับเป็นเวลาเกือบ 120 ปีมาแล้วในยุคเริ่มต้นของการศึกษานั้นเป็นชื่อของอาณาจักรโบราณที่กล่าวไว้ในเอกสารจีนได้แก่ โถ-โล-โป-ติ (To-lo-po-ti) ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าหมายถึง ทวารวดี อันเป็นอาณาจักรหนึ่งที่ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย⁷⁶ โดยพบหลักฐานที่สำคัญคือจารึกที่ปรากฏชื่อ “ศรีทวารวดี ศุวรปุณยะ” บนเหรียญเงินและศิลาจารึก สรุปลงมาแล้วเชื่อว่าหมายถึงชื่อของอาณาจักร และได้พบหลักฐานทางศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการรับอารยธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะด้านศาสนาจากอินเดียยิ่งทำให้ภาพของทวารวดีเริ่มชัดเจนขึ้น

⁷⁵ ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2532), หน้า .

⁷⁶ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2547), หน้า 69.

สภาพสังคมทวารวดีครอบคลุมปริมาณพลที่กว้างไกลกว่าอำนาจทางการเมืองของรัฐประชากรในสังคมทวารวดีแม้จะมีลักษณะร่วมบางประการทางศิลปวัฒนธรรมอันมีพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง แต่ก็แตกต่างกันในเชิงชาติพันธุ์และเผ่าพันธุ์ ซึ่งเดิมเชื่อว่าชนเผ่ามอญซึ่งเดิมเชื่อว่าเป็นเจ้าของวัฒนธรรมทวารวดี สังคมทวารวดีมีการจัดลำดับความเหลื่อมล้ำแบ่งออกเป็นชนชั้นปกครองและชนชั้นที่ถูกปกครอง นอกจากกษัตริย์ซึ่งมีฐานะสูงสุดและอยู่ในชนชั้นปกครอง

ในขณะที่ชุมชนโบราณอู่ทอง มีร่องรอยการเติบโตที่สัมพันธ์กับเมืองนครปฐม โดยมีการพัฒนาการที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับยุคพูนัน ซึ่งทั้งสองเมืองต่างก็เป็น “เมืองท่าชายฝั่ง” ที่เป็นศูนย์กลางการคมนาคม การขนส่งสินค้า ที่มีการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมและการค้าของชาวพื้นเมืองตามชุมชนชายฝั่งและชาวทะเล ในภาษาสันสกฤตของคำว่า “ทวารวดี” แปลว่า “ด้วยประตู” ซึ่งหมายถึง เมืองท่า และคำว่า “ทวารวดี” อาจเทียบได้กับเมืองทวารกา ซึ่งเป็นเมืองของพระกฤษณะ ในมหากาพย์เรื่องมหาภารตะ

การค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นกลองสำริดแบบดองซอน ตุ่มหู กำไล และลูกปัด ซึ่งเป็นของที่มีลักษณะเดียวกันกับที่ในประเทศเวียดนาม ในเอกสารจีนต่างเสนอภาพที่สอดคล้องต่องันถึงจุดเริ่มต้นของ (รัฐ) ทวารวดี โดยมีชุมชนโบราณอู่ทองเป็นต้นเค้า ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะการแพร่กระจายของอารยธรรมอินเดียสู่ภูมิภาคนี้เท่านั้น ในทางตรงกันข้ามอู่ทองและพูนัน ต่างก็ผ่านการปรับเปลี่ยนโครงสร้างจากชุมชนหมู่บ้านขนาดใหญ่มาเป็น “เมืองท่าชายฝั่ง” มีการพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของการปะทะสังสรรค์ ผู้ที่ศึกษาและตีความคำว่า “ทวารวดี” เป็นคนแรกน่าจะได้แก่ นายแซม มวล บิล (Samuel Beal) ในปีพ.ศ. 2427 ได้แปลบันทึกของพระภิกษุเหียนจิ่ง (Hiuan Tsang) หรือที่เรารู้จักกันในนามพระถังซัมจั๋งเรื่องไซอิ๋ว เดินทางกลับจีนในปีพ.ศ. 1188 เอกสารเล่มนี้ชื่อว่า Siyuki: Buddhist records of the Western World ได้บันทึกที่เกี่ยวกับหลักฐานในดินแดนที่อยู่ระหว่างพม่ากับเขมร คือ บริเวณภาคกลางของประเทศไทย พอในปี พ.ศ. 2439 นายตากากุสุ (J. Takakusu) แปลบันทึกของอิ๋จิง (I-Tsing) ซึ่งเป็นพระภิกษุชาวจีนที่ได้ไปแสวงบุญ ณ ประเทศอินเดียเช่นเดียวกัน แต่เป็นการเดินทางทางน้ำในราวพุทธศตวรรษที่ 13 บันทึกนี้ปรากฏในเอกสาร A Record of the Buddhist Religion ; as practised in India and the Malay Archipelago (A.D 671-675) by I-Tsing ได้กล่าวถึงการเดินทางออกจากเมืองกวางตุ้งโดยทางทะเลไปยังดินแดนโดยผ่านท่าเรือ เมืองหรืออาณาจักรที่สำคัญตามเส้นทาง ได้แก่ หลินอี้ (Lin-I) พูนัน (Fu-Nan) ทวารวดี (Dvaravati) ลังเจียชู (Lan-Chia-Shu หรือ Lankasuka) ศรีวิชัย (Sri-vijaya) และโมโลยู (Mo-lo-yu)

จากบันทึกรายงานการเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี ของสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการกล่าวถึงศิลปะในภาคกลางของประเทศไทย และได้กล่าวใน หนังสือโบราณคดีว่า “เมืองท่าอู่ทองเห็นว่าเป็นเมืองใหญ่มีกำแพงเมือง 2 ชั้น มีสระใหญ่ ๆ ขุดไว้หลาย สระ ข้างในเมืองมีโคกอิฐ ซึ่งน่าจะเป็นวัดวาของเก่ามากมายหลายแหล่งเจดีย์ยังคงรูปอยู่มีบ้าง พบ พระพุทธรูปที่มีฝีมือช่างเดียวกับที่พบที่พระปฐมเจดีย์ รวมทั้งได้พบเหรียญตราสังข์ อย่างเดียวกับที่ขุดได้ ที่จุลปะโทน สันนิษฐานว่าเมืองนี้จะเป็เมืองสมัยเดียวกันกับเมืองโบราณที่พระปฐมเจดีย์ ที่สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพยังไม่ได้ใช้คำว่า ทวารวดี และทรงสันนิษฐานว่านครปฐมเป็นราชธานีแห่ง แรก

นักวิชาการได้ตั้งข้อสมมติฐานเกี่ยวกับศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี⁷⁷ จากหลักฐาน ทางโบราณคดีไว้ 3 แห่งด้วยกัน คือ เมืองอู่ทอง เมืองนครปฐม(บริเวณนครชัยศรี) และเมืองลพบุรี(เมือง ละโว้หรือเมืองลพบุรี) เนื่องจากมีขนาดของเมืองใหญ่กว่าเมืองอื่น ๆ และเป็นเมืองที่มีทำเลที่ตั้ง เหมาะสมกับการติดต่อค้าขายทางทะเล ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีที่พบมากที่สุด ได้แก่ พระพุทธรูป ธรรมจักร เหรียญเงิน และรอยจารึกต่าง ๆ สำหรับพื้นที่ในเขตเมืองอู่ทองได้พบหลักฐานอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตจารึกพระนามของพระมหากษัตริย์ พระเจ้าหรรษะวรมัน บนแผ่นทองแดง อายุราวพุทธ ศตวรรษที่ 13 – 14 และจารึกอักษรบนเหรียญเงินว่า “ศรีทวารวดี ศุวปญยะ” อีกหลายเหรียญ

จากหนังสือศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย ได้กล่าวไว้ว่า ในปีพ.ศ. 2447 นายปอล เปลลียอต (Paul Pelliot) นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสที่ศึกษาเรื่องเส้นทางสาย ไหมในประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ถัง ได้กล่าวอ้างถึงอาณาจักรหนึ่งที่เรียกว่า ฉวนโลโปตี (Tchouan-lo-po-ti) ซึ่งตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ทวารวดี และตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา นอกนั้นนาย เปลลียอตยังได้เสนอว่าชาวพื้นเมืองที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนี้เป็นคนมอญหรือเขมร เพราะได้จารึก จำนวนมากบริเวณภาคกลางของประเทศไทยที่เป็นภาษามอญและภาษาเขมร พ.ศ. 2452 นายลูเนท์ เดอ ลาฌองกิแยร์ซึ่งถูกนับว่าเป็นคนแรกและครั้งแรกที่มีการสำรวจโบราณคดีเกี่ยวกับทวารวดีใน ประเทศไทย โดยได้กล่าวถึงข้อมูลทางด้านโบราณคดีบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาว่ามีโบราณวัตถุ แบบหนึ่งพบในจังหวัดนครปฐม สุพรรณบุรี ปราจีนบุรี มีลักษณะแบบอินเดีย-เขมร และได้ให้ชื่อว่า เป็นศิลปะ “แบบฮินดู” ให้เห็นอยู่ด้วยมากมาย

⁷⁷ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพระพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. 2547), หน้า 61.

ตากากุสุ J. Takakusu) ได้แปลบันทึกการเดินทางของพระภิกษุอีกผู้หนึ่ง คือ อี้จิง (I-Tsing) ซึ่งเป็นพระภิกษุชาวจีนที่เดินทางไปแสวงบุญ ณ ประเทศอินเดียเช่นกัน แต่เป็นการเดินทางทางน้ำในราวพุทธศตวรรษที่ 13 บันทึกนี้ปรากฏในเอกสาร ชื่อ A Record of the Buddhist Religion ; as practised in India and the Malay Archipelago (A.D. 671-675) by I-Tsing,⁷⁸ โดยกล่าวว่าได้เดินทางออกจากเมืองกวางตุ้ง (Canton) เดินทางทางทะเลไปยังอินเดียโดยผ่านท่าเรือ เมืองหรืออาณาจักรที่สำคัญตามเส้นทาง ได้แก่ หลินอี้ (Lin-I) ฟูนัน (Fu-Nan) ทวารวดี (Dvara-vati) ลังเจียชู (Lan-Chia-Shu หรือ Lankasuka) ศรีวิชัย (Sri-vijaya) และโมโลย (Mo-lo-yu)

จากการศึกษาหนังสือประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอุทอง⁷⁹ ได้พบว่า การค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี ตั้งแต่ยุคเหล็กกลมนั้นมีการกระจายตัวอยู่ตามลำน้ำและลุ่มน้ำเก่า ที่เป็นสาขาหรือต้นสายน้ำของแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำท่าจีน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ว่าการค้าทางทะเลนั้นมีเส้นทางที่เป็นย่านของเมืองท่าและสถานีการค้าขายสู่ดินแดนภายใน ที่พิจารณาจากองค์ประกอบทั้งหลายแล้วเห็นว่ามีส่วนอยู่กลุ่มน้ำจรเข้สามพัน ซึ่งมีแม่น้ำจรเข้สามพันไหลผ่านทั้ง อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี นำไปสู่การสันนิษฐานว่าลุ่มน้ำจรเข้สามพันนี้เคยเป็นศูนย์กลางของรัฐฟูนันที่ชื่อว่า โตโลโปตี้ (To-Lo-Po-Ti) ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 เลยทีเดียว ศาสตราจารย์บวสเชอเลียร์ เชื่อว่าเมืองอุทองที่พบใน อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรฟูนันมาก่อน เพราะมีการค้นพบหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอายุเก่าแก่จำนวนมาก มีลักษณะที่เป็นสมัยเจนละ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เมืองอุทองเป็นศูนย์กลางทางการค้าในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาก่อนที่จะย้ายไปอยู่ที่นครปฐม⁸⁰ และการย้ายศูนย์กลางเมืองท่านี้เอง เป็นสาเหตุที่ทำให้เมืองอุทองต้องโรยราเสื่อมสภาพลงไปด้วยเหตุจากภัยจากอ่างเก็บน้ำและเขื่อนพังทลาย น้ำจึงไหลเข้าท่วมเมืองโบราณอุทอง จนได้รับความเสียหายอย่างมากมาย ในหนังสือ 150 ปี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับการพัฒนาโบราณคดีไทย กล่าวถึง “เมืองนครปฐมหรือเมืองนคร

⁷⁸ J. Takakusu, (Junjiro) A Record of the Buddhist Religion ; as practised in India and the Malay Archipelago (A.D. 671-675) by I-Tsing, NewDelhi, Second Indian Edition, 1982.

⁷⁹ ศรีศักร วัลลิโภดม, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอุทอง, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุภาการพิมพ์, พ.ศ. 2549), หน้า 65.

⁸⁰ ศรีศักร วัลลิโภดม, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอุทอง, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุภาการพิมพ์, พ.ศ. 2549), หน้า 70.

ไชยศรี”⁸¹ ว่ามีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 เพราะพบร่องรอยหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ยังคงหลงเหลืออยู่” ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์บันทึกรายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการกล่าวถึงศิลปะในภาคกลางของประเทศไทย และได้ทรงกล่าวถึงอีกครั้งหนึ่งในหนังสือนิทานโบราณคดี ทรงตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเมืองอู่ทองว่า “เมืองท้าวอู่ทองเห็นว่าเป็นเมืองใหญ่มีกำแพงเมือง 2 ชั้น มีสระใหญ่ ๆ ขุดไว้หลายสระ ข้างในเมืองมีโคกอิฐ ซึ่งน่าจะเป็นวัดวาของเก่ามากมายหลายแห่งเจดีย์ยังคงรูปอยู่ก็มีบ้าง พบพระพุทธรูปที่มีฝีมือช่างคนเดียวกันกับที่พบที่พระปฐมเจดีย์”⁸²

ช่วงปีพ.ศ. 2478 นายควอริทซ์ เวลส์ (Quaritch Wales) นักโบราณคดีอังกฤษได้เข้ามาทำการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณเมืองอู่ทอง ซึ่งในครั้งแรกนี้ยังไม่มี การค้นพบหลักฐานอะไรมากนัก เวลส์ได้กลับมาศึกษาอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2512 โดยทำการขุดค้นที่เมืองอู่ทอง ครึ่งนี้ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญหลายอย่าง โดยเสนอเป็นทฤษฎีพอสรุปได้ คือ

- 1) บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้เคยอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรพูนัน เมื่อพูนันเสื่อมไปแล้วจึงเกิดเป็นทวารวดีขึ้นมาโดยรับอิทธิพลจากพูนัน
- 2) อาณาจักรจินหลินเป็นอาณาจักรหนึ่งที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ภายหลังตกอยู่ภายใต้การปกครองของพูนัน และอาณาจักรจินหลินได้ส่งอิทธิพลให้กับทวารวดีด้วย โดยเวลส์ได้ให้ข้อเสนอว่า อาณาจักรจินหลินระยะแรกไม่เกี่ยวข้อง กับพูนัน เมืองอู่ทองไม่ได้ร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 และเชื่อว่าการเคลื่อนย้ายของผู้คนในสมัยทวารวดีจากภาคกลางไปยังโคราช เพราะพบเครื่องปั้นดินเผาที่มีลวดลายคล้ายคลึงกัน

การกำเนิดและการเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาอารยธรรมทวารวดี พบว่า จากการที่พระอรหันต์เถระได้กระทำปฐมสังคายนาดังกล่าวมา ก็ได้มีการรวบรวมคำสอนที่ลงมติที่เรียกกันว่า “เถรวาท” ซึ่งแปลว่าคำสอนที่วางไว้เป็นหลักการของพระเถระ (หมายถึง พระเถระ 500 องค์ ผู้ประชุมทำสังคายนาครั้งที่ 1) ดังนั้น พระพุทธศาสนาซึ่งถือตามหลักที่ได้ สังคายนาครั้งแรกนี้ เรียกว่า พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าคือ พระธรรมวินัย ทั้งถ้อยคำและ

⁸¹ รัศมี ชูทองเดช, 150 ปี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับการพัฒนาโบราณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2555), หน้า 78.

⁸² สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "รายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี" อ้างถึงใน "เรื่องเมืองอู่ทอง," นิทานโบราณคดี, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2519). หน้า 367-371.

เนื้อความอย่างที่ท่านสังคายนาไว้และทรงจำกันมาอย่างนั้น ถือตามนั้น โดยเคร่งครัด โดยใช้ภาษาบาลีรักษาพระธรรมวินัยให้คงอยู่ตามที่ท่านได้สังคายนาไว้⁸³ เมื่อมีสถานการณ์กระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น จึงได้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยอีกหลายครั้ง⁸⁴ โดยเฉพาะครั้งที่ 3 เมื่อประมาณ พ.ศ. 234 บรรดาเถรเถรียลลอมบวช เนื่องจากมีลาภสักการะเกิดขึ้นมากพระอรหันต์ 1,000 องค์ พระโมคคัลลีสบุตรตีสเถระเป็นประธาน ประชุมทำที่โอศการาม เมืองปาฏลีบุตร มีพระเจ้าอโศกหรือศรีธรรมาสักราช เป็นองค์ศาสนูปถัมภก ใช้เวลา 9 เดือน พระโมคคัลลีสบุตรตีสเถระ จึงรวบรวมพระอรหันต์ทำสังคายนาขึ้นเป็นครั้งที่ 3 ราว พ.ศ. 235 เมื่อทำสังคายนาเสร็จสิ้น พระเจ้าอโศกมหาราชและพระโมคคัลลีสบุตรตีสเถระก็จัดพระสมณทูต เป็น 9 สาย ส่งไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งโดยสายที่ 8 พระโสณะและพระอุตระเถระได้เดินทางไปยังสุวรรณภูมิประเทศ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน (ไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนามและอินโดนีเซีย) ทำให้ไทยได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธจากอินเดียมาตั้งแต่สมัยนั้น หลังจากสมัยพุทธกาล พุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองถึงที่สุดในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ต่อมาระหว่าง พ.ศ. 1300 – 1700 คณะสงฆ์อ่อนแอลง รวมทั้งถูกศาสนาอื่นต่อต้านและบีบคั้น ก่อปรกับถูกชนชาติมุสลิมเข้ารุกรานและทำลายวัดวาอารามตลอดจนพระสงฆ์ ในที่สุดในช่วงปี พ.ศ. 1700 พุทธศาสนาจึงเสื่อมลงและสูญหายไปจากอินเดียในที่สุด แต่ผลจากการที่ส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช จึงยังผลให้พระพุทธศาสนาไปรุ่งเรืองอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และบริเวณใกล้เคียง

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 – 18 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจักรวรรดิที่รุ่งเรืองทางด้านพุทธศาสนาและศิลปะอยู่สองแห่ง ความเชื่อสำคัญในยุคนี้เป็นแบบมหายาน จักรวรรดิที่มีอิทธิพลทางใต้บริเวณหมู่เกาะ คือ อาณาจักรศรีวิชัย ส่วนทางเหนือ คือ อาณาจักรขอมหรือเขมรโบราณ ที่มีการสร้างรูปพระโพธิสัตว์มาก

พระมหาโมคคัลลีสบุตรสังฆเถระได้ดำเนินการสังคายนาครั้งที่ 3 ณ กรุงปาฏลีบุตร เสร็จสิ้นเมื่อปีพุทธศักราช 236⁸⁵ และได้เสนอให้มีการจัดส่งพระเถระไปประกาศพระพุทธศาสนาใน ดินแดนต่าง

⁸³ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต),เรื่องเดียวกัน,หน้า 17.

⁸⁴ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสนานับประมวลศัพท์**,พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์จำกัด, 2546), หน้า 261-262.

⁸⁵ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.9),**วิปัสสนาวงศ์** : พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระ พรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), ม.ป.พ., หน้า 32.

ๆ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเห็นด้วย การส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ถึง 9 สาย จึงเกิดขึ้น ในครั้งนั้นพระโสณะและพระอุตตระอรหันต์ พร้อมด้วยพระอรหันต์สหายกันอีก 5 รูป เป็นสายที่ 8 ได้เดินทางมุ่งสู่รัฐสุวรรณภูมิ จึงทำให้พระพุทธศาสนามีโอกาสเผยแผ่ไปไกลที่สุด เท่าที่เคยมีมา ⁸⁶

สอดคล้องกับตำนานหรือเอกสารทางศาสนาที่กล่าวว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตสายที่ 8 มีพระโสณะและพระอุตตระเป็นหัวหน้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิ⁸⁷ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งคนไทยเชื่อว่าได้แก่ จังหวัดนครปฐมและเมืองอู่ทอง⁸⁸ แล้วประดิษฐานพระพุทธศาสนาจนเป็นปึกแผ่นแพร่หลาย ในสมัย อินโด-โรมัน(พุทธศตวรรษที่ 6-9) จนถึงสมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) และสมัยหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 12-13) มีพ่อค้าชาวพุทธจากกลุ่มแม่น้ำ กฤษณา-โคทาวรี เดินทางเข้ามาติดต่อกับชาวทวารวดี ได้นำเอาพระพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในอินเดียได้ เขามาเผยแผ่ให้ชุมชนโบราณที่เมืองอู่ทอง ด้วยหลักฐานคือประติมากรรมดินเผา รูปพระภิกษุ 3 องค์ และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรกศิลปะแบบอมราวดี อัมบาตร ศิลปะแบบอมราวดี อีกทั้งการค้นพบจารึกคาถา เย ธมมา 2 หลักที่ไทรบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 8-11 อาจจัดเป็นจารึกของไทยด้วยก็ได้ เนื่องจากบริเวณที่พบเคยเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของไทยมาก่อน⁸⁹

เมืองโบราณอู่ทอง มีมนุษย์อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 3,000 - 2,500 ปี มาแล้ว โดยได้พบหลักฐานประเภทขวาน หินขัด ลูกปัด ภาชนะดินเผา เหล็กในสำหรับปั่นด้าย ขวานสำริด ฆ้องวง หอก และเครื่องมือเครื่องใช้โลหะอื่นๆ อีกมากมาย ชุมชนในสมัยนี้เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพที่ตั้งชุมชนเป็นเขตที่ราบขั้นบันไดต่ำ และที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดีจนชุมชนตั้งหลักแหล่งได้อย่างถาวร ประกอบกับสามารถติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้สะดวก จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองอู่ทองสามารถพัฒนาสภาพสังคมและ

⁸⁶ พระอรรถดรรชนีการ ,ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย ,หน้า 290-302., มหาวส.(บาลี). 12/1-11/81-82.

⁸⁷ วิ.อ.(บาลี) 1/58, มหาวส.(บาลี) 1/6/82.

⁸⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จาริกบุญ – จาริกธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, พ.ศ.2540), หน้า 494.

⁸⁹ สุภาพรรณ ณ บางช้าง รศ., วิชาการงานเขียนบาลีในประเทศไทย: จาริก ตำนาน พงศาวดาร สาส์น ประกาศ, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.2529), หน้า 16.

เศรษฐกิจ จนขยายตัวเข้าสู่สังคมเมืองได้ และจากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่พบในช่วงเวลาดังกล่าว ทราบว่าเมืองโบราณอุทอง ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนแถบไพ่นทะเล โดยเฉพาะอินเดีย จนทำให้นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เมืองโบราณอุทอง อาจจะเป็นเมือง “สุวรรณภูมิ” ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระโสณะเถระและพระอุตระเถระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในราวพุทธศตวรรษที่ 3 เพราะมีการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดียอย่างมาก จนทำให้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 ได้เกิดวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันระหว่างรูปแบบวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมที่มาจากกลุ่มชนภายนอก วัฒนธรรมนี้มีจุดเด่นอยู่ที่รูปแบบทางศิลปกรรมเฉพาะตัว มีการใช้ภาษามอญร่วมกัน และการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก วัฒนธรรมทวารวดีเชื่อกันว่ามี ศูนย์กลางความเจริญตั้งอยู่บริเวณเขตที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งมีเมืองเมืองหลัก ได้แก่ เมืองนครชัยศรี (ที่ นครปฐม) เมืองประจวบ (ที่ราชบุรี) และเมืองอุทอง⁹⁰

ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องก่อนประวัติศาสตร์บริเวณเมืองอุทอง โดยท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า พื้นที่บริเวณนี้พบขวานหินขัดแบบมีปามากกว่าพื้นที่อื่นๆของประเทศแสดงว่า เมื่อราว 3,000 ปีที่แล้ว มีคนยุคหินใหม่อยู่ในบริเวณเมืองอุทองแล้ว และน่าจะอยู่ต่อเนื่องมาจนถึงยุคสำริด และยุคเหล็ก เพราะพบลูกปัดหลายลูกคล้ายของในยุคสำริด และยุคเหล็ก ที่ลพบุรี⁹¹

เมืองอุทองเป็นเมืองโบราณที่สำคัญที่สุดในลุ่มแม่น้ำแม่กลองแม่น้ำท่าจีน – แม่น้ำจรเข้สามพันและแม่น้ำท่าจีน-แม่น้ำสุพรรณบุรีหรือแม่น้ำท่าจีน ลุ่มแม่น้ำเหล่านี้สามารถจัดรวมกันเป็นระบบลำน้ำหลักระบบหนึ่ง ในภาคกลางของประเทศไทย ที่เอื้ออำนวยและรองรับให้ผู้คนสามารถตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาตั้งแต่กว่า 2,000 ปีมาแล้ว เป็นอย่างน้อย ชุมชนโบราณบางชุมชน ในระบบลำน้ำหลักนี้ดำรงสังคมและวัฒนธรรมให้สืบเนื่องต่อกันเป็นเวลานาน อีกทั้งชุมชนบางแห่ง ยังได้พัฒนาสังคมวัฒนธรรม จนกลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญในเครือข่ายของการติดต่อแลกเปลี่ยนผลผลิตที่ครอบคลุมพื้นที่ ที่อยู่ห่างไกลกันมาก ตั้งแต่พื้นที่ ในอนุทวีปอินเดีย มาจนจรดพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทะเลจีน จึงนับได้ว่า “อุทอง” เป็นตัวอย่างที่โดดเด่นที่สุดของชุมชนโบราณดังกล่าว โบราณวัตถุ โบราณสถานและร่องรอยกิจกรรมต่าง ๆ ของคนสมัยโบราณที่พบที่เมือง อุทอง ชี้ให้เห็นว่า ประชากรของชุมชนโบราณแห่งนี้ มี

⁹⁰ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, **เมืองโบราณอุทอง**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.suphan.biz/utongnews.htm>

⁹¹ ชิน อยู่ดี, **สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**, (พระนคร : กรมศิลปากร, พ.ศ.2510), หน้า 51 - 54 .

วิถีชีวิตที่ใกล้ชิด กับแม่น้ำสายใหญ่ และพึ่งพิงแม่น้ำทั้งหมด เพื่อในการดำรง และการพัฒนาสังคม-วัฒนธรรม ประชากรโบราณ ดังกล่าว ได้ประสบความสำเร็จอย่างมาก จนชุมชนได้พัฒนา เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจ ที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาค “สุวรรณภูมิ” ซึ่งมีงานศึกษาทางวิชาการธรณีวิทยา บ่งชี้ว่า เมื่อประมาณไม่น้อยกว่า 6,000 ปี มาแล้ว พื้นที่แถบนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ใกล้ชายฝั่งทะเล เหมือนกับพื้นที่ส่วนใหญ่ของภาคกลางตอนล่าง ในปัจจุบัน

จากการสำรวจทางโบราณคดี โดยนักโบราณคดีของกรมศิลปากร⁹² ได้พบหลักฐานว่าภายในตัวเมืองอู่ทองและนอกเมืองพบโคกเนินดินตั้งอยู่เป็นหย่อมๆ จำนวนไม่น้อยกว่า 20 แห่ง โคกเนินดินเหล่านี้เป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์โบราณ ซึ่งกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งไปเป็นบางส่วน พบว่าเป็นโบราณสถานสมัยทวารวดี ห่างออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของกลุ่มโบราณสถานคอกช้างดิน ซึ่งเดิมสันนิษฐานว่าเป็นเพนียดคล้องช้าง แต่ปัจจุบันนี้ไม่มีผู้ทำการศึกษา

สรุปไว้ว่าเป็นอ่างเก็บน้ำ⁹³ ส่วนโบราณวัตถุที่พบภายในตัวเมืองและนอกเมืองนั้น มีตั้งแต่โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ส่วนหลักฐานเก่าแก่ที่แสดงว่าพระพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมืองอู่ทองนั้น เริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 หรืออาจจะก่อนหน้านั้น ก็คือหลักฐานด้านประติมากรรมดินเผาและปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนสถานประเภทสถูปและวิหาร ซึ่งมีหลายชิ้นที่สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะแบบอมราวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 8-10) เช่นประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตรห่มจีวรห่อคลุม ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี

4.1.2 การสำรวจข้อมูลภาคสนาม

4.1.2.1 พื้นที่เมืองโบราณอู่ทอง

⁹² สมศักดิ์ รัตนกุล, รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าอู่ทอง, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทองจังหวัดสุพรรณบุรี วันที่ 13 พฤษภาคม 2509. (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, พ.ศ. 2509)

⁹³ ศิลปากร, กรมโบราณคดีคอกช้างดิน สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี (กรุงเทพฯ : พันนี้ พับลิชชิ่ง, 2545).

อุทงเมืองโบราณ ต้นกำเนิดประวัติศาสตร์ อารยธรรมสุวรรณภูมิ ครอบคลุมพื้นที่ทั้ง ตำบลอุทง อำเภอกุทง จังหวัดสุพรรณบุรี มีหลักฐานทางโบราณคดีที่สันนิษฐานได้ว่า เคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดีและเป็นศูนย์กลางของดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก่อนจะหลอมรวมเป็นชาติไทยในปัจจุบันเมืองโบราณอุทงตั้งอยู่ในเขตอำเภอกุทง จังหวัดสุพรรณบุรี จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศพบว่าเมืองโบราณอุทงเป็นเมืองที่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ ตั้งอยู่ริมลำน้ำจะระเข้สามพัน ผังเมืองเป็นรูปวงรี หอดตัวไปตามแนวทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ มีขนาดความกว้างประมาณ 1 กิโลเมตร และยาวประมาณ 2 กิโลเมตร มีระดับความสูงของพื้นที่ตัวเมืองจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 6 เมตร จากการศึกษาทางโบราณคดีเท่าที่ผ่านมาทราบว่า เมืองโบราณอุทงมีมนุษย์อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 2,500 ปี มาแล้ว โดยได้พบหลักฐานประเภทขวานหินขัด ลูกปัด ภาชนะดินเผา เหล็กในสำหรับปั่นด้าย ขวานสำริด ฆ้องวง หอก และเครื่องมือเครื่องใช้โลหะอื่นๆ อีกมากมาย ชุมชนในสมัยนี้เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพที่ตั้งชุมชนเป็นเขตที่ราบขั้นบันไดต่ำ และที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดี จนชุมชนตั้งหลักแหล่งได้อย่างถาวร ประกอบกับสามารถติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้สะดวก จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองอุทงสามารถพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจ จนขยายตัวเข้าสู่สังคมเมืองได้

เมืองโบราณอุทงได้มีการอาศัยอย่างต่อเนื่องจนสามารถพัฒนาตนเองจากสังคมเกษตรกรรมในระดับหมู่บ้านเข้าสู่สังคมเมือง (Urban society) ซึ่งมีความเจริญ และมีความซับซ้อนทางสังคมมากขึ้น และกลายเป็นเมืองศูนย์กลางทางวัฒนธรรมเมืองหนึ่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่พบในช่วงเวลาดังกล่าว ทราบว่าเมืองโบราณอุทง ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนแถบโพ้นทะเล โดยเฉพาะอินเดีย จนทำให้นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เมืองโบราณอุทงอาจจะเป็นเมือง “สุวรรณภูมิ” ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระโสณะเถระและพระอุตระเถระมาเผยแผ่พุทธศาสนา ในราวพุทธศตวรรษที่ 3 จากการที่มีการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดียอย่างมาก จนทำให้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 ได้เกิดวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันระหว่างรูปแบบวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมที่มาจากกลุ่มชนภายนอก วัฒนธรรมนี้มีจุดเด่นอยู่ที่รูปแบบทางศิลปกรรมเฉพาะตัว มีการใช้ภาษามอญร่วมกัน และการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก วัฒนธรรมทวารวดีเชื่อกันว่ามี ศูนย์กลางความเจริญตั้งอยู่บริเวณเขตที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งมีเมืองเมืองหลักได้แก่ เมืองนครชัยศรี (ที่ นครปฐม) เมืองประจวบ (ที่ราชบุรี) และเมืองอุทง

ในอดีตเมืองโบราณอุทองได้ปรากฏแนวป้อมก่อด้วยศิลาแลง แต่ปัจจุบันสิ้นสภาพและถูกไถปรับที่เป็นถนนหมดแล้ว ทางด้านตะวันออกของเมือง (บริเวณหน้าที่ว่าการอำเภออุทอง และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง) แต่เดิมเป็นแนวปราการ เช่นกัน ภายหลังแนวป้อมกำแพงที่ว้านถูกรื้อทำลายออกไป เพื่อก่อสร้างถนนมาลัยแมน ปัจจุบันคูน้ำและกำแพงที่ว้านถูกรื้อทำลาย และบุกรุกถมที่ดินจนต้นเขินและชาตหายไประหว่างๆ ซึ่งจะเห็นแนวชัดเจนและมีน้ำขังตลอดปีเฉพาะด้านทิศตะวันออกเท่านั้นที่ใช้ประโยชน์เป็นที่เก็บกักน้ำ สำหรับใช้ในการอุปโภคบริโภค

ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองอุทอง ห่างออกไปประมาณ 5 กิโลเมตร มีแนวสิ่งก่อสร้างด้วยดิน ที่น่าสนใจอีก 2 จุด คือ แนวคันดินเป็นทางยาวคดเคี้ยว เรียกกันว่า “ถนนท้าวอุทอง” ด้วยเหตุที่เชื่อกันมาแต่เดิมว่าเป็นถนนโบราณของเมืองแห่งนี้จุดหนึ่ง และกลุ่มแนวคันดินรูปโค้งเกือกม้าซึ่งตั้งอยู่ตามแนวเชิงเขาкок ที่เรียกกันว่า “คอกช้างดิน” เพราะเชื่อกันว่าเป็นเพนียดดินสำหรับคล้องช้างในสมัยโบราณ โบราณสถานแห่งนี้ ฝ่ายวิชาการ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี ได้ดำเนินการขุดศึกษาทางโบราณคดีแล้ว ผลการขุดชี้ให้เห็นว่า บริเวณนี้เป็นเขตเทวสถานในศาสนาพราหมณ์ ไศวนิกาย ด้านตะวันออกซึ่งพื้นที่ลาดต่ำลงจนถึงแม่น้ำท่าจีน และต่อเนื่องไปจนถึงบริเวณซึ่งเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีหลักฐานแสดงว่า เป็นทะเลมาก่อน ข้อมูลบนภาพถ่ายทางอากาศแสดงให้เห็นแนวของแม่น้ำจะเข้าสู่สามพันไหลผ่านตัวเมืองอุทองไปทางเหนือ แล้วอ้อมมาทางตะวันออกซึ่งมีร่องน้ำเปิดกว้างเป็นปากแม่น้ำซึ่งกำหนดให้เป็นแนวชายฝั่งทะเลเดิม ตรงส่วนที่บรรจบกับ คลองสองพี่น้อง ซึ่งต่อเชื่อมมาจากแม่น้ำท่าจีน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นร่องรอยของคลองเก่าขุดขึ้นเป็นแนวตรงยาวประมาณ 9 กิโลเมตร จากตัวเมืองอุทองจนถึงบริเวณวัดม่วงซึ่งคาดว่าจะเป็นชายฝั่ง หรืออาจเป็นร่องน้ำกว้างจากฝั่งทะเลลึกเข้ามาในแผ่นดิน ยังได้พบร่องรอยคลองอีก 2 แนว เชื่อมต่อจากแนวคลองแรกมาทางใต้จนถึงคลองบางบอน ซึ่งทำให้เชื่อว่าเปลี่ยนแปลงของแนวชายฝั่งทะเลมีผลทำให้มีการขุดคลองใหม่ลงมาทางใต้ เพื่อเป็นเส้นทางออกสู่ทะเลและเมืองชายฝั่งทะเลอยู่ห่างออกไปมาก คลองเหล่านี้ก็เลิกใช้ไปในที่สุด

การศึกษาการต่อเชื่อมของลำน้ำจะเข้าสู่สามพัน และแนวคันดินที่บ้านดอนทองและบ้านจะเข้าสู่สามพัน คันดินดังกล่าว ปรากฏให้เห็นชัดบนถนนมาลัยแมน ร่องรอยที่ปรากฏให้เห็นบนภาพถ่ายทางอากาศเป็นหลักฐานชัดเจนว่าคลองจะเข้าสู่สามพันนั้นแต่เดิมไหลผ่านมาทางเส้นทางที่ผ่านเมืองอุทอง แต่ต่อมาทางน้ำได้เปลี่ยนทางเดินลงมาทางใต้ตามแนวคลองทางตลาด การขุดคูคันดินกั้นน้ำที่ทางตะวันออกของบ้านดอนทองดังกล่าวได้บังคับให้น้ำไหลกลับมาทางแนวแม่น้ำจะเข้าสู่สามพันที่ไหลผ่าน

เมืองอุทงตามเดิม การขุดกั้นดินคาดว่าจะทำขึ้นภายหลังที่แม่น้ำเปลี่ยนทางเดิน ดังจะเห็นได้จากการมีคันดินรอบชุมชนแบบเหลี่ยมมุมรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 340 x 340 เมตร สร้างขึ้นทางด้านตะวันออก ซึ่งเป็นบริเวณรับน้ำได้จากคูคลองดังกล่าวและการสร้างคันดินบริเวณเมืองอุทง

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศและสำรวจสภาพภูมิศาสตร์ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชายฝั่งทะเล ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเดินของแม่น้ำจะเข้สามพัน และการเปลี่ยนแปลงแนวคลองในการติดต่อกับภายนอกทางฝั่งทะเลของเมืองอุทง และเป็นร่องรอยที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของคนเมืองอุทงในอดีต ได้ช่วยกันแก้ไขปัญหาคือเป็นผลมาจากการถอยตัวของน้ำทะเล และเมื่อทะเลถอยออกไปมากขึ้นจนไม่สะดวก หรือเกินกว่าจะแก้ไขได้ เมืองอุทงก็หมดความสำคัญในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 พร้อมๆ กับการสิ้นสุดลงของยุคสมัยทวารวดี ซึ่งต่อมาเมืองโบราณอุทงก็ถูกทิ้งร้างไปในราวพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเมืองสุพรรณบุรีเจริญขึ้นมาแทนที่ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

การดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถาน และแหล่งโบราณคดีในเขตเมืองโบราณอุทงหลังจากที่เมืองโบราณอุทงได้ร้างไปเมื่อในราวพุทธศตวรรษที่ 19 เมืองโบราณอุทงก็ลดความสำคัญลงไป จนเมื่อ พ.ศ. 2446 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เสด็จสำรวจเมืองโบราณอุทง และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของเมืองโบราณอุทงจนเป็นที่รู้จักกันไปทั่วในวงวิชาการ เมืองโบราณอุทงจึงได้รับความสนใจขึ้นมาอีกครั้ง ในฐานะเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งของประเทศไทย⁹⁴

⁹⁴ สุพร ทองธิว, “เมืองโบราณอุทง”, ในวารสารเมืองโบราณ. ปีที่ 46 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม - กันยายน, 2563.

4.1.2.2 พื้นที่เมืองโบราณบ้านคูเมือง

เมืองโบราณบ้านคูเมือง (อยู่ภายในสวนรุกขชาติคูเมือง) ตั้งอยู่ที่บ้านคูเมือง ตำบลห้วยชัน ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 23 กิโลเมตร สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดี ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมน กว้าง 650 เมตร ยาว 750 เมตร สูงจากพื้น 1 เมตร มีเนินดินขนาดใหญ่ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีการขุดค้นพบภาชนะดินเผามากมาย เช่น เครื่องถ้วยชาม หม้อ ไห กาน้ำ ลูกปัดหินสีต่าง ๆ ตะคันดินเผา ธรรมจักรหินเขียว ตุ่มหู ลูกปัด หินสี และเหรียญเงินมีคำจารึกว่า ศรีทวารวดีศวรปุณยะ จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในพื้นที่เล่าว่าเมื่อก่อนจะมีคนเจอลูกปัดผุดขึ้นจากดิน หลังฝนตกอยู่ทั่วหมู่บ้านและโรงเรียน ชาวบ้านสมัยนั้นเก็บมาร้อยเป็นสร้อยและเครื่องประดับ ลูกปัดนี้เชื่อกันว่าน่าจะถูกลูกฝังพร้อมกับศพคนโบราณมีทั้งลูกปัดดิน ลูกปัดหินสี น่าจะเป็นเครื่องใช้ถึงฐานของคนตาย เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่ามีชุมชนอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยพุนั่นจนถึงรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันวัตถุโบราณที่ค้นพบได้นำไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอินทร์บุรี และภายในบริเวณเมืองโบราณบ้านคูเมืองปัจจุบันได้จัดให้เป็นสวนรุกขชาติ มีเนื้อที่ประมาณ 500 ไร่ มีคูน้ำโบราณล้อมรอบ มีพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ร่มรื่นสวยงาม

4.1.2.3 พื้นที่เมืองโบราณหนองราชวัตร

แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร อยู่ในพื้นที่หมู่ 5 ตำบลหนองราชวัตรอำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี ถูกค้นพบโดยนายวิมล อุบล เจ้าของที่ดิน จากการขุดปรับหน้าดินเพื่อทำการเกษตรกรรม เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2546 และได้แจ้งให้องค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตรทราบ จากนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลหนองราชวัตรได้แจ้งให้สำนักงานศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรีทราบ เพื่อตรวจสอบและดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้อง

จากการดำเนินการตรวจสอบแหล่งโบราณคดีดังกล่าวในเบื้องต้น นักโบราณคดี ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมาก ได้แก่ ชิ้นส่วนโครงกระดูกมนุษย์โบราณ ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ ขวานหินขัด ชิ้นส่วนภาชนะดินเผารูปทรงต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาที่มีรูปแบบเฉพาะที่เรียกว่า “หม้อสามขา” อย่างที่เคยพบในแหล่งโบราณคดีบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี และแหล่งโบราณคดีเจงกาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี

ผลจากการขุดค้นแสดงให้เห็นว่ามีกลุ่มคนเข้ามาอยู่อาศัยใช้ประโยชน์ที่เนินดินนี้ 2 สมัยใหญ่ๆ ที่มีความแตกต่างกันในเรื่องทิศทางการฝังศพ เมื่อพิจารณาโบราณวัตถุต่างๆ ที่พบในชั้นดินของแต่ละสมัย ทำให้สามารถกำหนดอายุสมัยแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ในเบื้องต้นได้ดังนี้ สมัยแรก พบ

โบราณวัตถุที่ฝังร่วมกับศพและในพื้นที่อยู่อาศัยหลายชนิด เช่น ขวานหินกะเทาะ ขวานหินขัด กำไลหิน และภาชนะดินเผา โดยเฉพาะการพบขวานสามขาทำให้สามารถกำหนดอายุโดยเทียบเคียงได้กับที่แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า จ.กาญจนบุรี ที่เคยมีการกำหนดอายุไว้แล้วว่าอยู่ใน สมัยหินใหม่ อายุราว 4,000 - 3,500 ปีมาแล้ว โดยชุมชนที่เข้ามาอยู่อาศัยที่นี้นั้นเริ่มทำการเพาะปลูกมาตั้งแต่แรกเนื่องจากได้พบเมล็ดข้าวปะปนในเศษภาชนะดินเผาของสมัยนี้ด้วย สมัยที่สอง โบราณวัตถุจำพวกข้าวของเครื่องใช้ส่วนใหญ่ยังคงคล้ายคลึงกับสมัยแรก แต่มีข้อสังเกตคือ สมัยที่สองจะนิยมใช้ขวานหินขัดมากกว่าหินกะเทาะ และเริ่มพบขวานหินขัดแบบมีบ่าด้วย รูปแบบหม้อสามขาที่หลากหลายมากขึ้น อีกทั้งยังไม่พบโลหะในที่นี้เลย จึงกำหนดอายุสมัยที่สองนี้อยู่ในสมัยหินใหม่ตอนปลาย ราว 3,500-2,500 ปีมาแล้ว รูปแบบหม้อสามขาในสมัยแรกของที่นี้นั้นมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากที่บ้านเก่าและแหล่งอื่นๆ ในไทย โดยมีขาอ้วนป้อมคล้ายคลึงกับที่พบในวัฒนธรรมลุงชานของจีนที่เป็นต้นแบบภาชนะประเภทนี้มากกว่า อีกทั้งในสมัยที่สองยังได้พบว่ามีการพัฒนาารูปแบบภาชนะหม้อสามขาให้หลากหลายมากขึ้น โดยที่หม้อรูปแบบเดียวกับที่บ้านเก่าซึ่งเป็นพิมพ์นิยมในไทยนั้นก็ได้พบในสมัยที่สองนี้ด้วย จึงนำไปสู่ข้อสันนิษฐานว่า แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตรอาจจะเป็นชุมชนเกษตรกรรมยุคหินใหม่ระยะแรกๆ ในลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง ที่มีกลุ่มชนภายนอกจากทางตอนใต้ของจีนเคลื่อนย้ายลงมาผสมผสานแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมโดยมี “หม้อสามขา” เป็นภาชนะแบบพิเศษของคนกลุ่มนี้ จนผสมกลมกลืนกับคนในท้องถิ่นเดิมพัฒนารูปแบบภาชนะให้ส่วนขาเรียวแหลมเหมาะแก่การใช้งานมากขึ้น เราจึงได้พบรูปแบบหม้อสามขาแบบหลังนี้แพร่หลายทั่วไปในแหล่งโบราณคดีในที่ราบลุ่มแม่น้ำแควน้อย-แควใหญ่ และอีกหลายแหล่งในคาบสมุทรภาคใต้ แหล่งโบราณคดีแห่งนี้จัดเป็นแหล่งโบราณคดียุคหินใหม่ ที่เก่าแก่ที่สุดในจังหวัดสุพรรณบุรี

4.1.2.4 พื้นที่เมืองโบราณบ้านหนองแจง

ชุมชนโบราณบ้านหนองแจง (หนองพายเรือ) ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 ตำบลไร่รถ อำเภอดอนเจดีย์ ปัจจุบันยังพบเห็นร่องขอบคันคูอยู่บ้าง จากการใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรทำให้ร่องรอยเปลี่ยนแปลงไป ลักษณะทั่วไปเป็นเมืองที่มีคันคู 2 ชั้น ชั้นในเป็นรูปรางรีขนาดความกว้าง 500 เมตร ยาว 1,000 เมตร ส่วนชั้นนอกเป็นรูปสี่เหลี่ยม ขนาดความกว้าง 1,000 เมตร ยาว 2,000 เมตร

สภาพทางภูมิศาสตร์ เป็นที่ราบ ไม่มีภูเขา ไม่มีทางน้ำไหลผ่าน มีเนินดินเป็นตอนๆ ปัจจุบันชาวบ้านบุกเบิกเป็นเขตเกษตรกรรมปลูกข้าวและพืชไร่

จากการพบโบราณวัตถุในพื้นที่สันนิษฐานว่าเป็นเมืองมีอายุสมัยทวารวดีตอนกลาง และสิ้นสุดเพียงสมัยลพบุรี มีการพบพระพุทธรูปบูชาศิลปะทวารวดีพบพระพิมพ์เนื้อชิน ศิลปะลพบุรี พบอียิปต์เงิน มีอักษร “โคหยวนทงปาว” สมัยถึง 5 ราชวงศ์ 10 แคว้น ราชวงศ์ช่ง รัชกาลที่ 2, 4, 6, 8 และพบอียิปต์เงิน ไม่ทราบสมัย มีเศษเครื่องปั้นดินเผาพบอยู่ทั่วไป ทั้งสมัยลพบุรีและของจีนราชวงศ์ภาคเหนือ เครื่องเคลือบขาว (ชิงไป) เป็นตลับลูกจัน กสิปถี เป็นของช่งใต้ นอกจากนี้ยังพบเครื่องเหล็ก มีมีด พร้า กรรไกร จอบ เสียม และโซ่

โบราณสถานที่ปรากฏเหลือเพียงร่องรอย 10 กว่าแห่ง เป็นซากองค์พระปรางค์ มีแผ่นอิฐขนาดใหญ่กับศิลาแลงเป็นจำนวนมาก ทางทิศใต้ของชุมชนโบราณนี้เป็นคอกช้างดิน ความสูงของเนินดินประมาณ 2 เมตรเศษ พื้นที่ส่วนมากประกอบด้วยดินเม็ดศิลาแลง น่าจะเป็นแหล่งผลิตศิลาในสมัยนั้น

จากโบราณสถานทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ เมืองโบราณอุ้มทอง เมืองโบราณคูเมือง เมืองโบราณหนองราชวัตรและเมืองโบราณบ้านหนองแวง พบว่า เมืองโบราณอุ้มทองเป็นเมืองโบราณแห่งเดียวที่มีอารยธรรมยุคทวารวดี คณะวิจัยจึงได้เลือกพื้นที่ดังกล่าวนี้มาทำการศึกษาต่อไป

4.2 เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ทวารวดีที่ได้จากการเอกสารและการลงพื้นที่วิจัยในโครงการย่อยที่ 1 เรื่อง “ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี” คณะผู้วิจัยสามารถสรุปวิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ทวารวดีเป็นช่วงยุคสมัยได้ 4 ยุค ดังนี้ 1. ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11) โดยสามารถแบ่งศิลปะที่เกิดขึ้นในยุคนี้นี้ได้ดังนี้ 1) ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) เป็นยุคที่ศิลปะของอมราวดีมีอิทธิพลกับอินเดียตอนใต้เป็นอย่างมากและแพร่กระจายไปทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาต่อมาทั้งในชวา จัมปา และในดินแดนไทยก่อนสมัยทวารวดี ซึ่งสรุปได้ว่าศิลปะอมราวดีเป็นจุดเริ่มต้นของศิลปะทวารวดีในยุคแรก 2) ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) เป็นยุคทองของอินเดียโบราณมีความเจริญรุ่งเรืองครอบคลุมทางตอนเหนือและตอนกลางอินเดียทั้งหมด 3) ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-11) ศิลปะปัลลวะมีอิทธิพลในแถบตอนใต้ของอินเดีย ซึ่งในช่วงนี้ภาคใต้ของอินเดียมีการความเจริญรุ่งเรืองในการค้าขายกับต่างชาติการขนส่งไปยังดินแดนต่างๆ 4) ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) ศิลปะแบบปาละมีความเจริญรุ่งเรืองทางตอนเหนือของอินเดียแต่พบในทวารวดีไม่มากนัก 2. ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13) เป็นยุคที่มีการค้นพบ

ศิลปกรรมทางภาคกลางและภาคใต้ของไทยเป็นศิลปกรรมที่นำเข้ามาจากอินเดียส่วนใหญ่คือศิลปกรรมสมัยอมราวดี คุปตะและหลังคุปตะ **3. ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง หรือ สมัยทวารวดีอย่างแท้จริง** (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เป็นยุคที่ประติมากรรมทั่วไปมีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากการเลียนแบบศิลปะอินเดียในระยะแรกและได้รับการดัดแปลงจากอิทธิพลท้องถิ่นเข้ามาผสมเป็นอย่างมากจนมีความเป็นเอกลักษณ์ในรูปแบบของทวารวดีอย่างแท้จริง **4. ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย** (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) เป็นยุคที่ศูนย์กลางทวารวดีในภาคกลางเริ่มเสื่อมลง ส่วนหนึ่งเพราะอิทธิพลทางการเมืองและศิลปกรรมขอมได้เข้ามาแทนที่ในแทนอีสานตอนล่างและภาคกลางโดยมีศูนย์กลางที่จังหวัดลพบุรีในปัจจุบัน

4.2.1 ประติมากรรมประดับสถาปัตยกรรม ประติมากรรมประดับสถาปัตยกรรมที่ปรากฏจากการขุดแต่งโบราณสถานเมืองโบราณทองนั้น ส่วนใหญ่สร้างขึ้นจากปูนปั้นเป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติและนิทานชาดกเนื่องในพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ประติมากรรมเหล่านี้พบอยู่คู่กับสถาปัตยกรรมที่กระจายอยู่ทั่วบริเวณทั้งในเมืองโบราณและนอกเมืองโบราณ

จากการศึกษาสามารถแบ่งประเภทของประติมากรรมประดับสถาปัตยกรรมที่พบชัดเจนออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ประติมากรรมรูปเคารพเนื่องในพุทธศาสนา ประติมากรรมภาพบุคคล ประติมากรรมภาพสัตว์

ประติมากรรมรูปเคารพเนื่องในพุทธศาสนา ประติมากรรมภาพพระพุทธรูปที่ปรากฏส่วนใหญ่ มักทำขึ้นจากปูนปั้นประดับอยู่ภายในซุ้มของของศาสนสถาน เป็นภาพพระพุทธรูปในอิริยาบถประทับนั่งหรือยืน จากการศึกษาศิลปะประติมากรรมภาพพระพุทธรูปที่เมืองโบราณอู่ทอง พบที่โบราณสถานสำคัญได้แก่ ประติมากรรมเศียรพระพุทธรูปปูนปั้น ที่เจดีย์หมายเลข 2 (นอกเมืองริมคูเมืองด้านทิศเหนือ) ประติมากรรมภาพพระพุทธรูปปูนปั้น ประทับนั่งภายในซุ้มทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ ที่เจดีย์หมายเลข 3 (ภายในเมืองโบราณ) พบเศียรพระพุทธรูปปูนปั้นและชิ้นส่วนพระพุทธรูปปูนปั้น ประติมากรรมภาพพระพุทธรูปดินเผาฐานต่ำปางสมาธิที่วิหารหมายเลข 5 (ภายในเมืองโบราณ) สันนิษฐานว่าเป็นประติมากรรมที่พิมพ์ขึ้นเพื่อประดับศาสนสถาน เนื่องจากพบชิ้นส่วนพระพุทธรูปดินเผาฐานต่ำในลักษณะเดียวกันหลายชิ้น และเนื่องจากด้านหลังมีรอยกะเทาะหลุดออกมา

4.2.1.1 การศึกษาเอกสาร

(1) ประติมากรรมภาพบุคคล ประติมากรรมภาพบุคคล ประกอบไปด้วย ภาพบุคคล ภาพเทวดา ภาพยักษ์ ซึ่งมีทั้งที่ทำจากปูนปั้น ศิลปะ ศิลปะแลง

ประติมากรรมแผ่นดินเผาจำหลักรูปเทวดาหะ ที่เจดีย์หมายเลข 3 (ภายในเมืองโบราณ) ประติมากรรมชิ้นนี้มีขนาดสูง 36 ซม. กว้าง 30 ซม. ทำเป็นภาพปูนดำที่น้ำจะเกิดจากการพิมพ์จากแม่พิมพ์ (อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบแม่พิมพ์ รูปบุคคลเอียงตัวทำท่าหะโดยยกขาข้างขวาและแขนขวาไปข้างหลัง ขาซ้ายยังยืนไปข้างหน้า สวมเครื่องประดับศีรษะมีสายคาดเอวพันรอบลำตัว โดยขมวดเป็นปมและมีแถบผ้าพลิ้วกลับไปทางด้านหลัง เป็นที่น่าเสียดายว่าภาพบริเวณใบหน้าชำรุดเสียหายไปอย่างมาก

ประติมากรรมปูนปั้นภาพบุคคลสวมหมวกทรงสูง พบที่วิหารหมายเลข 5 มีขนาดกว้าง 12 ซม. สูง 21 ซม. ทำเป็นรูปศีรษะบุคคลหันทางด้านข้าง ลักษณะใบหน้ายาวเรียวมีนัยน์ตาโตเบิกกว้าง คิ้วเป็นสันนูน จมูกโต ปากหนาอมยิ้มเล็กน้อย สวมเครื่องประดับศีรษะคล้ายหมวกทรงกรวยสูง ปลายหมวกงอโค้งมาทางด้านหน้า การพบหลักฐานภาพ

ประติมากรรมปูนปั้นที่วิหารหมายเลข 5 นี้ เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า เดิมศาสนสถานแห่งนี้จะมีการประดับภาพปูนปั้นอยู่ด้วย

(2) ประติมากรรมภาพสัตว์ ประติมากรรมภาพสัตว์ ประกอบไปด้วย ภาพสิงห์ ภาพช้าง เป็นต้น ซึ่งมีทั้งที่ทำจากปูนปั้น ศิลา และศิลาแลง ประติมากรรมแผ่นดินเผารูปกิ้งกิ้ง พบที่เจดีย์หมายเลข 2 (นอกเมืองริมคูเมืองด้านทิศเหนือ) ประติมากรรมแผ่นดินเผาคนครึ่งสิงห์ ที่พบที่เจดีย์เจดีย์หมายเลข 2 (นอกเมืองริมคูเมืองด้านทิศเหนือ) มีขนาดความกว้าง 23 ซม. สูง 23.5 ซม. เป็นภาพคนครึ่งสิงห์สวมเครื่องประดับเศียรอยู่ในท่าเคลื่อนไหว โดยกางมือขาขึ้น ยกขาซ้ายขึ้นเหนือระดับพื้นไปทางด้านหลัง สภาพชำรุดแตกหักและลบเลือนไปบางส่วน

4.2 การศึกษาจากการลงพื้นที่

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ภัณฑารักษ์เมืองโบราณอำเภ่อูทอง

⁹⁵ พบว่า “เมืองโบราณอุทองเคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดีและเป็นศูนย์กลางของดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของชนชาติพันธุ์ต่างๆ ก่อนจะหลอมรวมเป็นชาติไทยในปัจจุบัน จากการศึกษาทางโบราณคดีทำให้ทราบว่า เมืองโบราณอุทองมีมนุษย์อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 2,500 ปี มาแล้ว โดยได้พบหลักฐานประเภทขวาน หินขัด ลูกปัด ภาชนะดินเผา เหล็กในสำหรับปั่นด้าย ขวานสำริด ฆ้อง หอก

⁹⁵ สัมภาษณ์

และเครื่องมือเครื่องใช้โลหะอื่นๆ อีกมากมาย ชุมชนในสมัยนี้เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพที่ตั้งชุมชนเป็นเขตที่ราบขั้นบันไดต่ำ และที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดี จนชุมชนตั้งหลักแหล่งได้อย่างถาวร ประกอบกับสามารถติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้สะดวก จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองอุทองสามารถพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจ จนขยายตัวเข้าสู่สังคมเมืองได้ การอาศัยมาอย่างต่อเนื่องจนสามารถพัฒนาตนเองจากสังคมเกษตรกรรมในระดับหมู่บ้านเข้าสู่สังคมเมือง ซึ่งมีความเจริญ และมีความซับซ้อนทางสังคมมากขึ้น และกลายเป็นเมืองศูนย์กลางทางวัฒนธรรมเมืองหนึ่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่พบในช่วงเวลาดังกล่าว ทราบว่าเมืองโบราณอุทอง ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนแถบพื้นทะเล โดยเฉพาะอินเดีย จนทำให้นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เมืองโบราณอุทอง อาจจะเป็นเมือง “สุวรรณภูมิ” ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระโสณะเถระและพระอุตระเถระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในราวพุทธศตวรรษที่ 3”

สรุปได้ว่า เมืองโบราณอุทองตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจรเข้สามพัน มีลักษณะเป็นรูปวงรี มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ทิศตะวันตกเป็นเขารางกะปิต เขาคำเทียม และเขาพระ ทิศตะวันออกเป็นที่ราบกักเก็บน้ำ นอกเมืองมีแนวคันดินเป็นถนนโบราณเรียกว่า "ถนนท้าวอุทอง" และแนวคันดินรูปเกือกม้าเรียกว่า "คอกช้างดิน" คงจะเป็นเพนียดคล้องช้างโบราณหรือสระเก็บน้ำในศาสนาพราหมณ์

เมืองโบราณแห่งนี้มีร่องรอยการอยู่อาศัยของชุมชนตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ตอนปลาย 2,500-2,000 ปีมาแล้ว โดยพบเครื่องมือหินขัด ภาชนะดินเผา แวปั่นด้ายดินเผา เป็นต้น ต่อมาชุมชนแห่งนี้ได้พัฒนาตนเองไปสู่สังคมสมัยประวัติศาสตร์ในราวพุทธศตวรรษที่ 5-9 ทำการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ เช่น เวียดนาม จีน อินเดีย ตะวันออกกลาง และยุโรป มีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางการค้าและเมืองท่าร่วมสมัยกับเมืองออกแก้ว (ทางภาคใต้ของประเทศเวียดนามในปัจจุบัน) ได้พบลูกปัดแก้ว เหรียญกษาปณ์ เหรียญโรมันสมัยจักรพรรดิวิกโตรินุส เป็นต้น อุทองได้รับรูปแบบทางศาสนาและศิลปกรรมแบบอมราวดีจากอินเดีย ได้พบปฏิมากรรมดินเผารูปพระสงฆ์ 3 รูปอุ้มบาตร และพระพุทธรูปปั้นนาคปรกศิลปะแบบอมราวดี เป็นต้น ศาสตราจารย์ของ บวสลิเย เชื่อว่าเมืองอุทองน่าจะเป็นราชธานีแห่งอาณาจักรสุวรรณภูมิที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งพระสมณทูตเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาเมื่อ พ.ศ. 270-311 นายพอล วิตลีย์เชื่อว่า เมืองจินหลินตั้งอยู่ที่เมืองอุทองเป็นรัฐสุดท้ายที่พระเจ้าฟันมันแห่งอาณาจักรฟูนันปราบได้ในพุทธศตวรรษที่ 9

เมื่ออาณาจักรพุนันสลายลงในปลายพุทธศตวรรษที่ 11 รัฐทวารวดีได้เจริญขึ้นมาแทนที่ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างและรุ่งเรืองสูงสุดในราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 โดยมีบันทึกของ พระภิกษุเหียนจิ่งได้กล่าวถึงอาณาจักรโตโลโปตี้ (หมายถึง "ทวารวดี") และได้พบเหรียญเงินจารึกว่า "ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ" เป็นการยืนยันการมีตัวตนของอาณาจักรทวารวดี โดยมีเมืองอู่ทองเป็นเมือง หลวงและเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ วัฒนธรรมทวารวดี ประชาชนนับถือ พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นหลัก ใช้ภาษามอญ ยึดคติทางศาสนารูปแบบศิลปะจาก อินเดีย โบราณสถานโบราณวัตถุที่พบในเมืองอู่ทองเป็นศิลปกรรมในสมัยทวารวดี เช่น ศีรษะ พระพุทธรูปทองคำ เจดีย์ พระพุทธรูปปางประทานธรรมจักร ในขณะเดียวกันศิลปะศรีวิชัยซึ่งนับถือ พระพุทธศาสนานิกายมหายานก็ได้เผยแพร่เข้ามา โดยได้พบพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและพระ โพธิสัตว์ปัทมปาณี

เมืองอู่ทองได้หมดความสำคัญและร้างไปในราวพุทธศตวรรษที่ 16 จึงรอดพ้นจากอิทธิพล เขมรที่เข้ามามีอำนาจมากในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ในรัชสมัยของกษัตริย์ขอมนักสร้างผู้ยิ่งใหญ่ คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยปรากฏเมืองโบราณสุพรรณบุรีเจริญขึ้นมาแทนที่

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการ เปลี่ยนแปลงระบบบริหารราชการแผ่นดิน แบ่งหัวเมืองต่าง ๆ ออกเป็นมณฑล เมือง อำเภอ และ ตำบล อำเภออู่ทองจึงเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2448 โดยมีชื่อเมื่อแรกตั้งว่า อำเภอจรเข้สามพัน แบ่งเขตการ ปกครองออกเป็น 10 ตำบล ต่อมาทางราชการได้พิจารณาเห็นว่า ท้องที่อำเภอจรเข้สามพันเป็นที่ตั้ง ของเมืองโบราณที่เรียกว่า "เมืองท้าวอู่ทอง" จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอจากหมู่บ้านจรเข้สามพันมาตั้ง ณ

บริเวณเมืองโบราณท้าวอู่ทอง และให้เปลี่ยนชื่ออำเภอจระเข้สามพันเป็น อำเภออู่ทอง เพื่อให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482

รูป4.1 ภาพโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง

รูป4.2 โบราณวัตถุที่ขุดค้นพบเมืองโบราณอำเภ่อู๋ทอง

4.3 เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

4.3.1 การศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

จากการลงพื้นที่ศึกษาพบว่าพื้นที่ในเมืองอุ๋ทองนั้นปรากฏอยู่ในอารยธรรมทวารวดีโดยอ้างอิงจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นนั้นจึงได้ทำการศึกษาประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี (อุ๋ทอง) ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยปัจจุบันโดยสังเขปรายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนและแคว้นดั้งเดิมกำเนิดและการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ของเมืองอุ๋ทองกับจังหวัดต่าง ๆ เชื้อชาติของกลุ่มชนในสมัยอุ๋ทอง อิทธิพลและบทบาทของอารยธรรมทวารวดีอุ๋ทอง ตลอดจนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นลำดับไป

4.3.1.1 ความเป็นมาของเมืองอุ๋ทอง

เมืองอุ๋ทองเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทยตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจระเข้สามพัน ตำบลอุ๋ทอง อำเภ่อู๋ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ลักษณะของเมืองเป็นรูป

วงรีหันไปตามแนวทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีขนาดกว้าง 750 เมตร ยาว 1,650 เมตร เนื้อที่ประมาณ 976 ไร่ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเมือง⁹⁶ ภายในตัวเมืองและบริเวณปริมณฑลพบโบราณสถานและโบราณวัตถุในวัฒนธรรมแบบทวารวดีเป็นจำนวนมาก ทั้งยังพบหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์แบบสังคมเกษตรกรรม ยุคหินใหม่ ต่อเนื่องถึงยุคโลหะ เมื่อประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว⁹⁷ ต่อมาประมาณ 2,000 ปี พบหลักฐานโบราณวัตถุที่แสดงว่าเมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการติดต่อการค้าขายสำคัญของชุมชนโบราณในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับประเทศสำคัญของโลกในเวลานั้นและเมื่อประมาณ 1,600-1,800 ปี ที่ผ่านมาราว พ.ศ. 800-1000 พบหลักฐานที่แสดงถึงการนับถือพุทธศาสนาในเมืองโบราณอู่ทอง โดยเฉพาะพุทธศาสนาแบบหินยาน หรือเถรวาท ทำให้เมืองอู่ทองเกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางวัฒนธรรมสู่วัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ยุคแรกสุดบนผืนแผ่นดินไทย

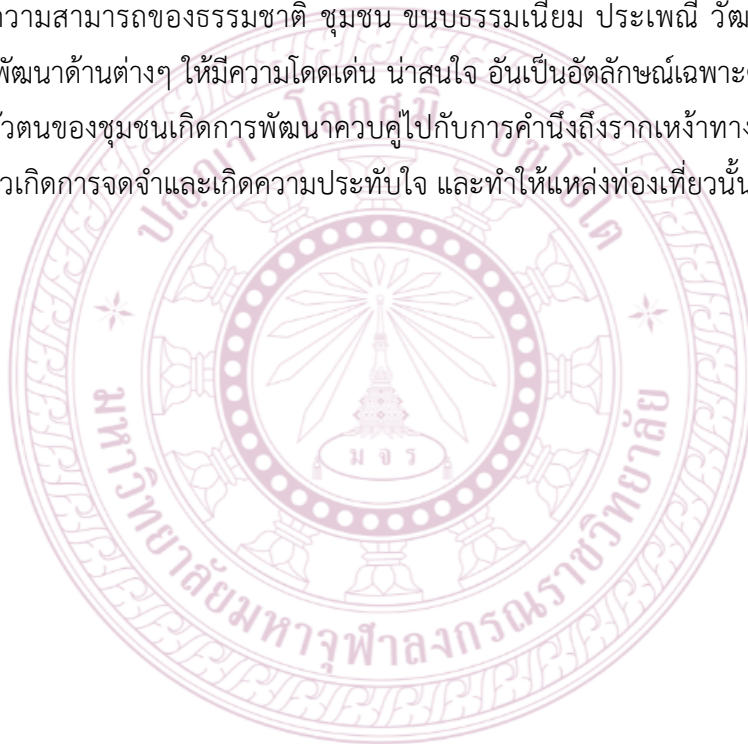
จากรูป 4.3 แสดงให้เห็นถึงลักษณะภูมิประเทศของเมืองอู่ทองว่ามีเทือกเขาสูงทางทิศตะวันตก ทอดยาวแนวเหนือใต้ของเมือง และจากความสำคัญของเมืองโบราณอู่ทองที่เป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม คณะรัฐมนตรีจึงมีมติให้ความเห็นชอบประกาศให้เมืองโบราณอู่ทองเป็นพื้นที่พิเศษ เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2555 โดยมีองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการ โดยการแปลงทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเพื่อสร้างรายได้ให้เกิดขึ้น จากแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์และเป็นการเชิญชวนให้เกิดกระแสเศรษฐกิจ สร้างสรรค์แพร่ขยายในวงกว้าง ตลอดจนพัฒนากลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของจังหวัดสุพรรณบุรี ย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาด้านต่างๆ ซึ่งเป็นผลกระทบด้านบวก อย่างไรก็ตามเราคงต้องตระหนักและเตรียมการกับผลกระทบด้านลบที่จะเกิดตามมาด้วย เพราะในระยะเวลาที่ผ่านมาพบว่า ชุมชนหลายๆ แห่งที่พัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวขึ้นนั้นได้รับผลกระทบด้านลบก่อให้เกิดการทำลายวิถีชีวิตของชุมชน ทำลายความมีเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวการเลือนหายของอาชีพดั้งเดิมในท้องถิ่น ดังที่ ปานจิตร จินนัทธิ⁹⁸ ได้ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชนชาว

⁹⁶ กรมศิลปากร, **โบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณบุรี**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสารรังสรรค์, 2545), หน้า 26.

⁹⁷ ชิน อยู่ดี, **สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**, (พระนคร : กรมศิลปากร, 2513), หน้า 44-46.

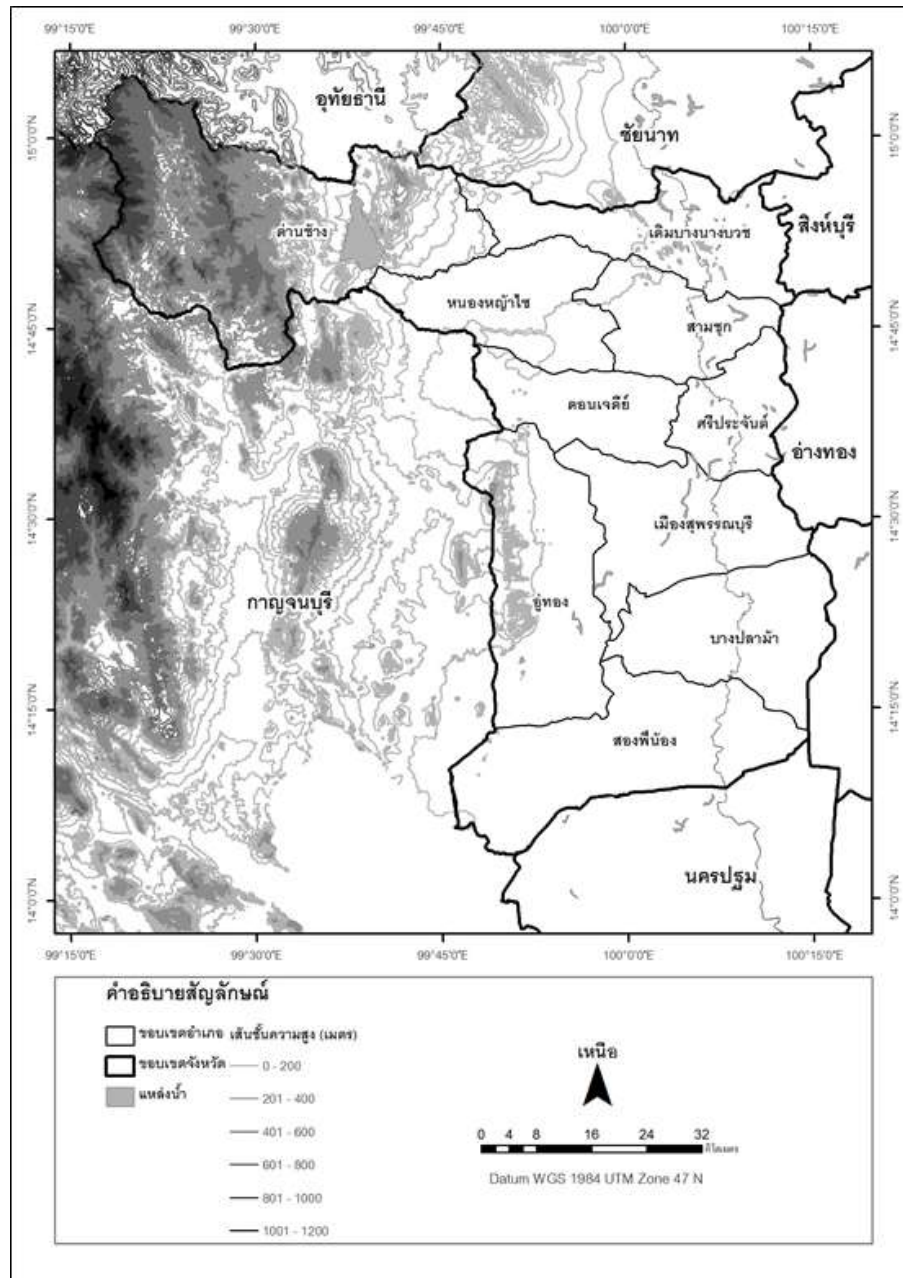
⁹⁸ ปานจิตร จินนัทธิและพีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์, (2556), “ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนชาวเกาะพัง”, **บทความวิจัย เสนอในการประชุมมหาดไทยวิชาการ ครั้งที่ 4 วันที่ 10 พฤษภาคม**

เกาะพังพบว่า การท่องเที่ยว แม้จะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศเข้ามาในประเทศ แต่ก็ได้ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมเกิดปัญหาขยะในชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกลายเป็นสังคมเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงควรพัฒนาควบคู่ไปกับการคำนึงถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม และการสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ตระหนักถึงความเป็นตัวตน และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ อัตลักษณ์ชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ก่อตัวขึ้นมา ณ ช่วงเวลาใด เวลาหนึ่งนั้น ได้ถูกนำมาใช้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมทำให้นักท่องเที่ยวสนใจที่จะมาท่องเที่ยวในชุมชนนั้นๆ ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต นำไปสู่การพัฒนาในด้านต่างๆ ให้มีความโดดเด่น น่าสนใจ อันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่สามารถบอกความเป็นตัวตนของชุมชนเกิดการพัฒนาคู่ไปกับการคำนึงถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม ซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวเกิดการจดจำและเกิดความประทับใจ และทำให้แหล่งท่องเที่ยวนั้นมีจุดขายที่ไม่เหมือนใคร

2556 หน้า 163, [ออนไลน์] แหล่งที่มา :

http://www.hu.ac.th/conference/conference2013/Proceedings2013/pdf/Book3/Poster1/224_158-165.pdf [14 พฤษภาคม 2563].

รูป 4.3 ลักษณะขั้นความสูงของจังหวัดสุพรรณบุรี

4.3.1.2 ประวัติศาสตร์เมืองโบราณอู่ทอง

1) สถาปัตยกรรมศาสตร์ของประเทศไทย

ประเทศไทยได้มีชุมชนอยู่อาศัยและเจริญรุ่งเรืองมาแล้วแต่อดีตนับว่าดินแดนแห่งนี้มีประชาชนอยู่อาศัยและมีวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรืองมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อน สมัยทวารวดี (อู่ทอง) และสมัยปัจจุบันโดยสังเขป เป็นลำดับไป

สมัยโบราณดินแดนบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ มีลักษณะทางกายภาพทางภูมิศาสตร์ที่แบ่งได้เป็น 3 ส่วน⁹⁹

(1) ส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ (Mainland) ตั้งอยู่ทางตะวันออกของประเทศอินเดียและทิศใต้ของประเทศจีน ที่สำคัญอยู่ติดกับทะเล ประเทศที่มีพื้นที่อยู่ติดทะเลและสามารถติดต่อกับโลกภายนอกโดยทางทะเลได้สะดวก ได้แก่ ประเทศพม่า ไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ เขมร และ เวียดนาม

(2) ส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินคาบสมุทร (Peninsula) ติดต่อกับทะเล มีลักษณะเป็นแหลมใหญ่ยาวยื่นลงไปในทะเลมี 3 ส่วน คือ คาบสมุทรพม่า มลายู คาบสมุทรอินโดจีน โดยคาบสมุทรมลายูมีความยาวที่สุด มีทางผ่าน 2 แห่ง คือ ช่องแคบมะละกา และช่องแคบซุนดา และแหลมมลายู เป็นชุมทางแยกใช้เป็นจุดนัดพบของพวกพ่อค้าตะวันออกกับตะวันตก

(3) ดินแดนที่เป็นเกาะ (Islands) เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในทะเล หรืออยู่ในมหาสมุทรอินเดีย และมหาสมุทรแปซิฟิก ประเทศไทยอยู่กึ่งกลางของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia) หรือกลางแหลมสุวรรณภูมิ¹⁰⁰ 2 แบ่งกว้างๆ ได้ 2 ส่วน 3 คือ ผืนแผ่นดินใหญ่และหมู่เกาะมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เกื้อกูลใหญ่เกิดผลดี ทำให้ได้รับประโยชน์จากลมมรสุมทะเลอย่างน้อย 2 ด้าน คือ ด้านการกสิกรรม และด้านการค้าด้วยเรือทางทะเล

ทำให้บริเวณประเทศไทยกลายเป็นจุดหมายปลายทางของเส้นทางคมนาคมค้าขายทางทะเลมาแต่โบราณ เป็นตัวเชื่อมโยงการแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างโลกตะวันออกกับตะวันตกประเทศ

⁹⁹ ดูรายละเอียดใน ผาสุก อินทราวุธ, **สุวรรณภูมิจากหลักฐานทางโบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548) , หน้า 3-4.

¹⁰⁰ พระโศภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฑูรยาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2529), หน้า 377.

ไทยมีแม่น้ำสำคัญขนาด 2 ข้าง¹⁰¹ คือ แม่น้ำโขงอยู่ทางตะวันออกและแม่น้ำสาละวิน อยู่ทางตะวันตก เป็นแหล่งรวมทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เป็นที่ตั้งหลักแหล่งของผู้คนหลายชาติพันธุ์ตั้งแต่ สมัยโบราณ 3,000 ปีแล้ว ประมาณ 2,000 ปี ต่อมาพบว่า อ่าวไทย ลึกขึ้นไปถึงปากน้ำโพ เมืองร้าง อำเภอร่องทองกับเมืองละโว้ เป็นเมืองท่าสำคัญริมอ่าวตะวันตกตะวันออก ยึดกุมเส้นทางคมนาคมทาง น้ำที่จะขึ้นไปสู่ชนเมืองในภาคเหนือของประเทศไทย เพราะที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาประกอบด้วยแม่น้ำสำคัญ 4 สาย คือ แม่น้ำแม่กลอง ท่าจีน เจ้าพระยา และแม่น้ำลพบุรี มีชื่อเรียกทาง ภูมิศาสตร์ว่าที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ราบที่อุดมสมบูรณ์มาก

2) เมืองโบราณอำเภอร่องทอง

(1) ลักษณะทางกายภาพ เมืองโบราณร่องทองตั้งอยู่บนพื้นที่ต่ำบ่งร่องทอง อำเภอร่องทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศพบว่าเมืองโบราณร่องทองมีแผนผังรูปวงรี ทอดตัวตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือตะวันตกเฉียงใต้ มีขนาดความกว้าง 75- ม. ยาว 165- ม. มีเนื้อที่ประมาณ 976 ไร่เศษ พื้นที่ตัวเมืองโบราณร่องทองสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 6 ม. มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ด้านทิศตะวันออกของเมืองมีลำน้ำจะเข้สามพันไหลผ่าน ทางด้านทิศตะวันตกของเมืองห่างออกไปประมาณ 1 กม. เป็นทิวเขาทอดตัวยาวตามแนวเหนือใต้ ประกอบไปด้วยเขาทุ่งดินดำ เขาพุพังเขาตาแก้ว และเขารางกะเปิด ทิวเขาเหล่านี้เป็นต้นกำเนิดของลำห้วยรวกและห้วยหางนาคว ซึ่งจะไหลลงสู่คูเมืองโบราณร่องทอง จากการศึกษาสภาพภูมิศาสตร์บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทยในอดีตสันนิษฐานว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 ระดับน้ำทะเลอยู่สูงกว่าปัจจุบัน

¹⁰¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ, **สุวรรณภูมิต้นกระแสนประวัติศาสตร์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2549), หน้า 11-12.

รูป 4.4 ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่ศึกษาอำเภออุทุม จังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. 2518
ประมาณ 3-4 ม. ทำให้แนวชายฝั่งทะเลาวไทยอยู่สูงกว่าปัจจุบันและที่ตั้งของเมืองโบราณอุทุมนั้น
ตั้งอยู่บนแนวชายฝั่งทะเลเดิม

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดพัฒนาการของเมืองโบราณอุทุมคือความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่อันเนื่องมาจากเมืองโบราณอุทุมตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขาที่เป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำ พื้นที่นี้จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกและการขยายตัวของประชากร มีแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงอันเกิดจากแม่น้ำจะระเข้สามพันและลำห้วยหลายสาย สำหรับใช้ในการอุปโภคบริโภคในชุมชนอย่างเพียงพอและเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ท่าเลที่ตั้งของเมืองโบราณอุทุมยังช่วยสนับสนุนให้สามารถเดินทางติดต่อกับชุมชนอื่นๆ ได้อย่างสะดวกด้วยเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ โดยเส้นทางคมนาคมทางบกที่สำคัญคือ ถนนท้าวอุทุมที่มี

ลักษณะเป็นคันดินที่เชื่อกันว่าเป็นเส้นทางคมนาคมทางบกที่เชื่อมต่อระหว่างชุมชนโบราณทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ เมืองโบราณอุททองตั้งอยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลและสามารถติดต่อกับทะเลได้สะดวก ทำให้เมืองอุททองมีฐานะเป็นเมืองท่าการค้าขายทางทะเลที่สำคัญในอดีตลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับเมืองโบราณชายฝั่งทะเลอื่นๆ อาทิ เมืองโบราณนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เมืองพระรถ จังหวัดชลบุรี เป็นต้น

วัฒนธรรมทวารวดีนั้นปรากฏเด่นชัดในเมืองโบราณอุททองตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ในปัจจุบันพบเป็นหลักฐานทั้งโบราณสถานและพบโบราณวัตถุประเภทต่างๆ จำนวนมากซึ่งส่วนใหญ่จะมีความเกี่ยวเนื่องในศาสนาแต่ก็มีบางส่วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวัน โบราณสถานที่สำคัญของเมืองโบราณอุททองที่ยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นโบราณสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาตามความเคารพความศรัทธาของคนในสมัยทวารวดีซึ่งมีทั้งเนื่องในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ โบราณสถานที่พบที่เมืองโบราณอุททองนิยมใช้อิฐและศิลาแลงเป็นวัสดุโดยมีทั้งแบบที่สร้างด้วยอิฐอย่างเดียว ศิลาแลงอย่างเดียวหรือทั้งอิฐและศิลาแลงผสมผสานกัน สำหรับแบบที่สร้างด้วยอิฐซึ่งพบเป็นส่วนใหญ่ อิฐที่ใช้จะมีขนาดใหญ่ขนาดกว้างประมาณ 15 ซม. ยาวประมาณ 30 ซม. และหนาประมาณ 10 ซม. ลักษณะการก่ออิฐจะก่อโดยการสอหรือเชื่อมอิฐแต่ละก้อนด้วยน้ำดินหรือยางไม้แล้วฉาบด้านนอกด้วยปูน นอกจากนี้ โบราณสถานกลุ่มคอกช้างดินหรือกลุ่มที่สร้างขึ้นบนภูเขา มักจะใช้หินปูนมาเป็นองค์ประกอบด้วย โดยจากการสำรวจพบว่า ภายในตัวเมืองอุททองและบริเวณโดยรอบมีเนินโบราณสถานกระจายตัวอยู่มากกว่า 20 แห่ง

2) ตำแหน่งที่ตั้งโบราณสถาน เมืองโบราณอุททองตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำท่าจีน ตัวเมืองโบราณตั้งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาคำเทียมและเขาพระ มีแม่น้ำจะระเข้าสามพันเป็นแม่น้ำสายใหญ่ที่สำคัญไหลผ่านตัวเมือง จากลักษณะภูมิประเทศลักษณะนี้ทำให้พบหลักฐานโบราณสถานกระจายตัวทั้งในเมืองและตามเชิงเขาคำเทียมและเขาพระ หากพิจารณาสถานที่ตั้งของโบราณสถานกับลักษณะทางกายภาพของเมืองโบราณอุททองทำให้พบว่า พบหลักฐานโบราณสถานทั้งภายในเมืองและนอกเมือง บริเวณริมคูเมืองที่แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลาหนึ่งของวัฒนธรรมทวารวดีที่เมืองโบราณอุททองมีการรับนับถือพุทธศาสนาอย่างแพร่หลาย

จากการศึกษาตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานในเมืองโบราณอุทอง สามารถแบ่งกลุ่มโบราณสถานออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเมืองโบราณ และโบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณ

(1) โบราณสถานภายในเมืองโบราณ จากการพิจารณาสถานที่ตั้งของโบราณสถานในเมืองโบราณอุทองพบว่า พบโบราณสถานเหลืออยู่ 4 แห่งคือ เจดีย์หมายเลข 3 เจดีย์หมายเลข 4 วิหารหมายเลข 5 และเจดีย์หมายเลข 8 (เจดีย์หมายเลข 4 และ 8 เสื่อมสภาพไปหมดแล้ว และเดิมน่าจะมีมากกว่านี้ นอกจากนี้ ภายในเมืองโบราณยังพบประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนน้อยมากโบราณสถานดังกล่าว เจดีย์หมายเลข 3 และวิหารหมายเลข 5 สันนิษฐานว่าเป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาพุทธ เนื่องจากในการขุดแต่งพบพระพุทธรูปอยู่ในบริเวณศาสนสถานทั้งสอง ศาสนสถานทั้งสองแห่งมีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับศาสนสถานอื่นๆ ทั้งในและนอกเมือง และศาสนสถานอื่นๆ ในกลุ่มนี้ก็สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าภายในเมืองโบราณอุทองมีการรับนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และน่าจะมีการนับถือศาสนาพราหมณ์ควบคู่กันไปด้วย

(2) โบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมือง โบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณพบเป็นจำนวนมากกว่า 15 แห่ง รวมถึงแหล่งโบราณคดีกลุ่มคอกช้างดิน สามารถแบ่งตามตำแหน่งที่ตั้งออกได้เป็น 3 กลุ่มคือโบราณสถานกลุ่มติดกับเมืองโบราณ โบราณสถานกลุ่มติดกับเขาพระ และโบราณสถานกลุ่มคอกช้างดิน

(3) โบราณสถานติดกับเมืองโบราณ ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณคูเมืองด้านนอกประกอบไปด้วย ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของตัวเมือง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 1 (ริมแม่น้ำจระเข้สามพัน) เจดีย์หมายเลข 7 (ติดคูเมืองโบราณด้านทิศตะวันออกและแม่น้ำจระเข้สามพัน) ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของตัวเมือง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 13 เจดีย์หมายเลข 14 (ตรงข้ามกับเจดีย์หมายเลข 13) ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของตัวเมือง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 2 และศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือ ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 6

จากการศึกษาโบราณสถานในกลุ่มนี้ เป็นศาสนสถานซึ่งสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาทั้งหมด ดังปรากฏหลักฐานเป็นพระพุทธรูปและพระพิมพ์ พบว่าโบราณสถานขนาดใหญ่ 2 แห่งได้แก่ เจดีย์หมายเลข 1 และเจดีย์หมายเลขนอกจากนั้นเป็นฐานเจดีย์ขนาดเล็กและบางส่วนชำรุดเสื่อมสภาพไป แสดงให้เห็นว่าบริเวณรอบเมืองโบราณอุทองกลุ่มที่ติดกับเมืองโบราณน่าจะเป็น

สถานที่อยู่ของกลุ่มพุทธศาสนิกชนเป็นส่วนมาก ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มพุทธศาสนิกชนในเมืองโบราณ อย่างไรก็ตาม ยังมีโบราณสถานอีกหลายแห่งที่เสื่อมสภาพไป

(4) โบราณสถานติดกับเขาพระ โบราณสถานกลุ่มติดเขาพระ ประกอบไปด้วยศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเมือง เชิงเขาพระ ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 9 เจดีย์หมายเลข 10 เจดีย์ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์หมายเลข 10 (ห่างจากเจดีย์หมายเลข 10 ประมาณ 10 ม. และศาสนสถานด้านทิศตะวันออกของเมือง เชิงเขาคำเทียม ได้แก่ วิหารด้านทิศตะวันตกของเจดีย์หมายเลข 9 เจดีย์หมายเลข 11 และเจดีย์ หมายเลข 12 ด้านทิศตะวันตกของเจดีย์หมายเลข 9 โบราณสถานในกลุ่มนี้สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา ดังปรากฏหลักฐานพระพุทธรูปและพระพิมพ์คู่กับโบราณสถาน

จากการศึกษาโบราณสถานในกลุ่มนี้พบว่า เป็นกลุ่มโบราณสถานที่ตั้งอยู่ห่างออกไปนอกเมืองทางด้านตะวันออกในบริเวณเชิงเขาคำเทียมและทางด้านทิศตะวันตกในบริเวณเชิงเขาพระ โบราณสถานในบริเวณนี้สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา เป็นศาสนสถานขนาดเล็กกว่าโบราณสถานในเมืองและในกลุ่มใกล้เคียงเมืองโบราณอุทอง แสดงให้เห็นว่าเป็นศาสนสถานของกลุ่มพุทธศาสนิกชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเชิงเขารอบเมืองโบราณอุทอง โบราณสถานในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก

(5) โบราณสถานกลุ่มคอกช้างดิน โบราณสถานกลุ่มคอกช้างดิน ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองห่างจากเมืองประมาณ 3 กม. มีลักษณะเป็นอ่างกักเก็บน้ำขนาดใหญ่จำนวน 4 อ่าง ในบริเวณใกล้ๆ อ่างเก็บน้ำปรากฏโบราณสถานที่สำคัญหลายแห่งที่สำคัญ ได้แก่ โบราณสถานคอกช้างดิน 8 โบราณสถานคอกช้างดิน 5 โบราณสถานคอกช้างดิน 7 และโบราณสถานคอกช้างดิน 13 จากการศึกษaborณสถานกลุ่มนี้พบว่า พบประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์อยู่กับโบราณสถาน จึงสันนิษฐานว่าเป็นศาสนานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ แสดงให้เห็นว่าเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของพวกพราหมณ์ในสมัยทวารวดีที่เมืองโบราณอุทอง

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ภายในเมืองโบราณอุทองไม่ค่อยพบโบราณสถานและโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์มากนัก หากแต่กลับพบมากในบริเวณนี้ ซึ่งหากโบราณสถานทั้งหมดนี้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันแล้วก็ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนหรือนักบวชที่นับถือศาสนาต่างกันในรูปแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การกล่าวแบบนี้ไม่ได้หมายความว่ารูปแบบการตั้งถิ่นฐานลักษณะนี้จะเกิดขึ้นในทุกเมือง ตรงกันข้าม แต่ละเมืองน่าจะแสดงความสัมพันธ์ในลักษณะที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลากหลายประการ

อาจกล่าวได้ว่า ในสมัยทวารวดีเมืองโบราณอุทงมีการรับนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ดังปรากฏโบราณสถานทั้งภายในเมืองและกระจายอยู่นอกเมืองตามกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มที่ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณคูเมืองด้านนอก กลุ่มโบราณสถานติดกับเขาพระ เป็นต้น ลักษณะการตั้งถิ่นฐานสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่กันเป็นกลุ่มๆ ซึ่งสัมพันธ์กับหลักฐานศาสนสถานที่ปรากฏเป็นกลุ่ม อย่างไรก็ตามภายในเมืองโบราณยังพบโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์ด้วย แสดงให้เห็นว่าน่าจะจะมีการนับถือศาสนาพราหมณ์ควบคู่กันไปด้วยแต่คงเป็นจำนวนน้อย หลักฐานเนื่องในศาสนาพราหมณ์เหล่านี้ น่าจะสัมพันธ์กับกลุ่มศาสนาพราหมณ์ที่บริเวณคอกช้างดิน ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองโบราณอุทงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ราว 3 กม.

รูป 4.5 ตำแหน่งที่ขุดค้นพบเมืองโบราณอำเภอบางบาล

3) สถาปัตยกรรม จากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเมืองโบราณอุททอง พบว่า โบราณสถานสมัยทวารวดีกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง โดยเฉพาะนอกเมืองนั้นพบเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องที่ตั้ง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเท่าที่ศึกษาพบจะเหลือเพียงส่วนฐาน ดังนั้นจึงศึกษาได้เพียงลักษณะส่วนฐานที่สามารถพิจารณาได้จากผังและรูปแบบบางส่วนที่เหลืออยู่ โดยจากการศึกษาพบว่า โบราณสถานเท่าที่พบทั้งหมดในเมืองโบราณอุททองสามารถแยกรูปแบบแผนผังออกได้เป็น ผังรูปผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผังรูปวงกลม และผังรูปแปดเหลี่ยม

(1) โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ โบราณสถานที่มีการทำซุ้มประดับ และโบราณสถานที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการทำซุ้มประดับ

โบราณสถานที่สันนิษฐานว่าทำซุ้มประดับ ประกอบไปด้วยเจดีย์หมายเลข 3 (ตั้งอยู่ในเมือง) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 16.60 ม. ลักษณะยกกระเปาะที่ด้านและมุมทั้ง 4 ขนาดมุขกว้าง 3.60 ม. เจดีย์หมายเลข 1 (วัดปราสาทร้าง ตั้งอยู่นอกเมือง) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 36.50 ม. เจดีย์แห่งนี้พบการก่อซ่อมเพิ่มเติม 2 ระยะคือ ระยะที่ 1 (ระยะแรก) เป็นฐานบัวล้นและช่องซุ้มสี่เหลี่ยม ต่อมาระยะที่ 2 ก่อผนังแนวยาวหุ้มทับเจดีย์ระยะแรก เจดีย์หมายเลข 2 (ตั้งอยู่นอกเมือง กลุ่มริมคูเมือง) ทำจากอิฐผสมศิลาแลงโดยใช้แลงเสริมในส่วนฐาน ขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 28.35 ม. สูงประมาณ 1 ม. รูปแบบองค์เจดีย์อยู่ในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีเจดีย์ประจำมุมทั้ง 4 อยู่ในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฐานเจดีย์ประจำมุมกว้างยาวด้านละ 4.20 ม. ฐานล่างก่ออิฐยกกระเปาะที่ด้านและมุมทั้ง 4 ด้าน องค์เจดีย์แต่ละด้านมีมุขยื่น 3 มุข โดยก่อเป็นบัวเหนือฐานบัวก่อเป็นช่องซุ้ม คือ มุขกลาง 3 ซุ้ม มุขริมข้างละ 6 ซุ้ม

หลักฐานสำคัญที่พบบริเวณเจดีย์หมายเลข 2 ได้แก่ การพบเศียร พระพุทธรูปปูนปั้น ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ภายในซุ้มเจดีย์น่าจะประดิษฐานภาพพระพุทธรูปปั้น

เจดีย์หมายเลข 9 (ตั้งอยู่นอกเมือง กลุ่มเชิงเขาพระ) ทำจากอิฐ ขนาดฐานชั้นล่างกว้างยาวด้านละ 1- ม. สูง 1.3 ม. มีเจดีย์ประจำมุมในผังทรงกลมผังสี่เหลี่ยมยกกระเปาะที่มุมทั้ง 4 ด้าน แต่ละด้านประดับช่องซุ้ม

โบราณสถานที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการทำซุ้มประดับ ประกอบด้วยเจดีย์หมายเลข 11 (ตั้งอยู่นอกเมือง กลุ่มเชิงเขาคำเทียม) ทำจากอิฐขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 10.60 ม.

สูงประมาณ 2.50 ม. ลักษณะฐานก่ออิฐขึ้นไปตรงๆ ไม่มีมุข จากการศึกษาเจดีย์แห่งนี้พบว่าได้พบประติมากรรมที่สำคัญคือ ธรรมจักรศิลา แทนรองรับธรรมจักรศิลา และเสาศิลา 8 เหลี่ยม หลักฐานชิ้นนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่าโบราณสถานนี้น่าจะเป็นฐานธรรมจักร นับเป็นหลักฐานที่แสดงถึงฐานธรรมจักรที่สำคัญที่เหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่งในประเทศไทย

(2) โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบเพียงกลุ่มโบราณสถานที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการทำขุมประดับ ประกอบด้วยวิหารหมายเลข 5 (กลางเมือง ค่อนมาทางด้านทิศใต้ ติดคูเมืองด้านทิศใต้) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้าง 5 ม. ยาว 28 ม. ลักษณะฐานด้านทิศตะวันออกมีบันไดทางขึ้นและปรากฏร่องรอยของอัมรินทร์ และวิหารด้านทิศตะวันตกของเจดีย์หมายเลข 9 ที่อยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีการทำขุมหรือไม่ จากรูปแบบดังกล่าวทำให้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอาคารประเภทวิหารที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา เนื่องจากพบหลักฐานโบราณวัตถุที่เป็นพระพิมพ์ดินเผาจำนวนหนึ่ง อาคารวิหารนี้สันนิษฐานว่าน่าจะใช้ในการประกอบพิธีกรรมของสงฆ์ รูปแบบของอาคารในผังสี่เหลี่ยมที่สันนิษฐานว่าเป็นวิหารนี้ อาจเทียบได้กับโบราณสถานหมายเลข 18 (วัดโฆลงสุวรรณคีรี) ที่เมืองโบราณคูบัวจังหวัดราชบุรี และโบราณสถานเขาค้างใน ที่เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ อาคารวิหารทั้งหมดในกลุ่มนี้เป็นอาคารที่ตั้งอยู่ภายในตัวเมืองโบราณเช่นเดียวกันทั้งสิ้น ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงสถานที่สำคัญที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเนื่องในพุทธศาสนาในเมืองโบราณในสมัยทวารวดีกลุ่มอาคารโบราณสถานคอกช้างดิน ที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์นี้ตั้งอยู่นอกเมือง ห่างจากตัวเมืองโบราณมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 3 กม. ประกอบไปด้วยโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่

โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 5 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างก่อจากศิลาแลง มีขนาดความกว้าง 9 ม. ยาว 12 ม. ลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขยื่นทางด้านหน้า โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 6 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างก่อด้วยศิลาแลง มีขนาดความ 9.5 ม. ยาว 13 ม. ส่วนฐานมีลักษณะซ้อนกัน 2 ชั้น มีมุขยื่นทางด้านหน้าและด้านหลัง

โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 7 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างก่อด้วยศิลาแลงและหินปูนเรียงต่อกัน มีขนาดความกว้าง 24 ม. ยาว 28.80 ม. มีมุขทางขึ้นด้านทิศตะวันออก ตรงกลางฐานอาคารขุดพบฐานอาคารขนาดเล็ก มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง 3.20 ม. ยาว 4.40 ม.

โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 13 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่บนเนินดินเตี้ยๆ มีขนาดความกว้าง 9 ม. ยาว 12 ม. ทำจากก้อนหินปูนเรียงต่อกันเป็นแนวฐานอาคารจากการศึกษาโบราณสถานในกลุ่มนี้ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์ เนื่องจากพบโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมาก

(3) โบราณสถานในผังแปดเหลี่ยม โบราณสถานในผังแปดเหลี่ยมพบจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 13 (ด้านทิศตะวันตก ห่างจากคูเมืองด้านทิศตะวันตกประมาณ 200 ม.) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้างด้านละ 5.00 ม. สูง 3.50 ม. มีลักษณะเป็นฐานแปดเหลี่ยม ยกกระเปาะที่ด้านและมุมฐานชั้นล่างแปดเหลี่ยมยกกระเปาะ ชั้นบนสี่เหลี่ยมยกกระเปาะที่ด้านและมุม แต่ละด้านทำเป็นซุ้มด้านละ 2 ช่อง และเจดีย์ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์หมายเลข 10 (ด้านทิศตะวันตกของเมืองเชิงเขาพระ ห่างจากเจดีย์หมายเลข 10 ประมาณ 10 ม.) ทำจากอิฐ มีขนาดฐานกว้างด้านละ 1.50 ม. สูง 50 ซม. มีลักษณะเป็นฐานเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมสูงชันธรรมดาไม่มีการยกเก็จ

(4) โบราณสถานในผังวงกลม จากการศึกษาบพฐานอาคารในผังกลมจำนวนน้อยมาก ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 10 (นอกเมืองทางทิศตะวันตก กลุ่มเชิงเขาพระ ทำจากอิฐ มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 16 ม. สูง 2 ม. มีลักษณะฐานเป็นเจดีย์ทรงกลมก่อขึ้นไปตรงๆ

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ การพบเจดีย์ในผังวงกลมจำนวนน้อยนี้ น่าจะแสดงให้เห็นว่าโบราณสถานในผังวงกลมไม่น่าจะเป็นที่นิยมมากนักในสมัยทวารวดี รูปแบบของเจดีย์ทรงกลมองค์นี้ ศ.ดร. ผาสุข อินทรารูธ กล่าวว่าจัดเป็นรูปแบบเจดีย์ที่เก่าแก่เทียบได้กับเจดีย์ทรงกลมที่พบที่เมืองไพบาโน ประเทศพม่า และเจดีย์ที่เมืองนาคารชุนโกณฑะในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงใต้

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลรูปเกี่ยวกับโบราณสถานที่เมืองอุทอง		
โบราณสถาน	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	โบราณวัตถุที่พบ
เจดีย์หมายเลข 1	ที่มีรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีความยาวด้านละ 30 6.50 เมตรมี 3 สมัย คือสมัยทวารวดีระยะที่ 1 สมัยทวารวดีระยะที่ 2 และสมัยอยุธยา	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ศิลปะทวารวดีสมัยทวารวดีมีลวดลายต่างๆเครื่องใช้สมัยอยุธยาเช่นขอบพานกั้งสตาล ขอบเต้าเต้าเต้าปูนชั้นตักน้ำเป็นต้น
เจดีย์หมายเลข 2	เจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสยาวด้านละ 2 28.3 5 เมตรฐานสูง 1 เมตร ฐานชั้นล่างก่ออิฐย่อมุม 4 ด้านมีเจดีย์ขนาดเล็กที่มุมทั้งสี่มีฐานทักษิณกว้าง 4 เมตร	ชิ้นส่วนธรรมจักรพระพิมพ์ดินเผา พระพุทธรูปปูนปั้นรูปนาคเศียรและพระบาทพระพุทธรูปทองคำเศียรพระพุทธรูปปูนปั้น
เจดีย์หมายเลข 3	ฐานเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างยาวด้านละ 16.60 เมตรละด้านมีมุกยึดสามมุขกว้างมุกละ 3.60 เมตรฐานแต่ละด้านมีพระพุทธรูปนั่งภายในซุ้มด้านเหนือชุดพบฐานห่างจากเจดีย์ 2 เมตรอาจจะเป็นแท่นวางเครื่องบูชา	เศียรพระพุทธรูป และองค์พระพุทธรูปปูนปั้นเป็นจำนวนมากพุทธรูปสำริด 3 องค์แผ่นดินรูปคนเหาะหน้ายักษ์ปูนปั้นและนาคกาลบินเผา
เจดีย์หมายเลข 4	ไม่มีในรายงานชุดแต่อาจจะเป็นเนินโบราณสถานที่ขุดแล้วไม่พบฐานอาคารใดๆปัจจุบันเสื่อมสภาพแล้ว	
เจดีย์หมายเลข 5	ฐานวิหารกว้าง 5 เมตรยาว 28 เมตรทิศตะวันออกเป็นฉนวนสำหรับทางบันไดขึ้นวิหารมีอิศวรรย์ปัจจุบันเสื่อมสภาพแล้ว	
เจดีย์หมายเลข 6	ไม่มีในรายงานชุดแต่อาจจะเป็นเนินโบราณสถานที่ขุดแล้วไม่พบฐานอาคารใดๆปัจจุบันเสื่อมสภาพแล้ว	

เจดีย์หมายเลข 7	ไม่มีในรายงานชุดแต่อาจจะเป็นเนินโบราณสถานที่ขุดแล้วไม่พบฐานอาคารใดๆปัจจุบันเสื่อมสภาพแล้ว	
เจดีย์หมายเลข 8	ไม่มีในรายงานชุดแต่อาจจะเป็นเนินโบราณสถานที่ขุดแล้วไม่พบฐานอาคารใดๆปัจจุบันเสื่อมสภาพแล้ว	
เจดีย์หมายเลข 9	เจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างยาวด้านละ 10 เมตรฐานชั้นล่างสูง 1.30 เมตรฐานทับล็กอัฐีย่อมมีช่องซุ้มประดับเป็นช่อง งามีเจดีย์กลมตั้งอยู่ที่มีมทั้งสี่ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 50 cm	
เจดีย์หมายเลข 10	เจดีย์ทรงกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง 16 เมตรสูง 2 เมตรก่ออิฐขึ้นไปตรงๆไม่มีย่อเป็นชั้น	ชิ้นส่วนของพระพุทธรูปแผ่นหินระฆังหิน
เจดีย์หมายเลข 11	ฐานเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสยาวด้านละ 10.60 เมตรสูง 2.5 เมตรก่ออิฐขึ้นไปตรงๆไม่มีมุก	พระพุทธรูปสำริด 4 องค์ ทำมาจากเสาค้ำมาจากฐานรองรับธรรมจักรพระพิมพ์ดินเผามีจารึกพระพุทธรูปพระเจ้าสุทโธทนะ
เจดีย์หมายเลข 12	ถูก คนทั่วไปบริเวณจึงไม่พบฐานรากของโบราณสถาน	
เจดีย์หมายเลข 13	เจดีย์ 8 เหลี่ยม สูงลาว 3.58 เมตรฐานแต่ละด้านยาว 5 เมตรสูง 1 เมตรแต่ละด้านแบ่งช่องซุ้มย่อเกศ 2 ซุ้มด้านบนทำเป็นฐานหล่อฐานชั้นล่าง	พระพุทธรูปสำริด 4 องค์ สิ่งหุ้มฤทธิ์ส่วนยอดสถูปศิลาแดงศิลาแลงสิ่งทำจากศิลาแลง
เจดีย์หมายเลข 14	ไม่มีรายงานชุดแต่อาจจะเป็นเนินโบราณสถานที่ควรและไม่พบสถานอาคารใดๆปัจจุบันเสื่อมสภาพแล้ว	

4.3.1.3 สภาพทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรม

บริเวณพื้นที่ภาคกลางส่วนใหญ่เป็นที่ราบดินตะกอนที่แม่น้ำพัดพามาทับถมแบ่งตามลักษณะโครงสร้างเป็น 4 เขต¹⁰²

1) เขตภาคกลางตอนบน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบลูกฟูก ที่มีแม่น้ำสายสำคัญคือ แม่น้ำปิง วัง ยมและแม่น้ำน่าน ทางตะวันออกมีทิวเขาเพชรบูรณ์และที่ราบแคบ ๆ มีแม่น้ำป่าสักไหลผ่านไปลงอ่าวไทยได้

2) เขตที่ราบภาคกลางตอนล่าง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางเดินของน้ำก็เกิดสาขาแม่น้ำแยกกระจายออกไปก่อนที่จะไหลลงสู่อ่าวไทย สายสำคัญที่สุดก็คือแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มต้นที่ปากน้ำโพ ที่แม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านมาจบกันแล้วไหลไปลงอ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรปราการ

3) พื้นที่ทางตะวันตกของประเทศไทย มีเทือกเขาสำคัญ 2 ทิว คือ (1) เทือกเขาถนนธงชัยในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดตาก เป็นแหล่งกำเนิดของลำน้ำ 3 สาย คือ แม่น้ำเมย แม่น้ำสะแกกรัง และแม่น้ำแควใหญ่ (2) เทือกเขาตะนาวศรีในเขตจังหวัดกาญจนบุรีและราชบุรีลงไปถึงคาบสมุทรภาคใต้

4) บริเวณชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอ่าวไทย ประกอบด้วยพื้นที่แคบของ 4 จังหวัดคือ ชลบุรี ระยอง จันทบุรีและตราด พื้นที่บริเวณนี้อยู่ตอนใต้ของกลุ่มแม่น้ำบางปะกงด้านตะวันตกและใต้จดลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและอ่าวไทย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 6-9 อินเดียได้มีการส่งเสริมการค้ากับเมืองท่าของเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ มีการใช้เส้นทางเดินเรือระหว่างภูมิภาคตะวันตก และตะวันออกได้อย่างกว้างขวาง ทำให้ภาคกลางมีพัฒนาการของบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และยุคต้น ประวัติศาสตร์โดยเฉพาะช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-9¹⁰³ ลงมาจัดว่า มีความเจริญรุ่งเรืองกว่าภาคอื่นๆ ของประเทศ เพราะอุดมสมบูรณ์ด้วยที่ราบลุ่มมีแม่น้ำลำคลอง สามารถติดต่อกับบ้านเมืองภายนอกทางทะเลได้สะดวก จึงมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างหนาแน่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศ เนื่องจาก 2

¹⁰² ผาสุข อินทราวุธ, ทวารวดีการศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, 2542), หน้า 85-86.

¹⁰³ ศรีสักร วัลลิโภดม, อารยธรรมตะวันออก, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ เนส พรินติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 2545), หน้า 15.

สาเหตุ¹⁰⁴ คือการโยกย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชนภายในเองและการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนจากภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานเกิดเป็นบ้านเมืองขึ้น

โดยเฉพาะบริเวณภาคกลาง 3 บริเวณ ที่มีแม่น้ำ สายสำคัญ คือ

(1) บริเวณภาคกลางด้านตะวันตกมีแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเพชรบุรีและอื่นๆ หล่อเลี้ยง

(2) ภาคกลางตอนกลาง มีแม่น้ำท่าจีน เจ้าพระยา ลพบุรี ป่าสัก เป็นลำน้ำสำคัญ

(3) บริเวณภาคกลางด้านตะวันออก มีลำน้ำบางปะกง ลำน้ำพานทอง ลำน้ำประแสลำน้ำ

จันทบุรี และอื่นๆ ไหลผ่านไปออกทะเล จึงพบว่า บริเวณลุ่มแม่น้ำภาคกลาง มีร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว มีความเจริญถึงขั้นถลุงและหล่อโลหะได้และเป็นสังคมเกษตรกรรม “โดยเฉพาะร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลองท่าจีน” จากการที่คนมีการติดต่อกันมากขึ้น ก็เกิดมีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมตามมาโดยเฉพาะการติดต่อค้าขายระหว่างชาวอินเดียและกลุ่มชนเหล่านี้ ก่อให้เกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียมายังดินแดนแถบนี้¹⁰⁵ กลายเป็นสื่อสำคัญที่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางของไทยเดิมเมืองอยู่ทางตั้งอยู่บนแนวชายฝั่งทะเล และแนวชายฝั่งทะเลอ่าวไทยอยู่สูงกว่าปัจจุบัน ประมาณ 3.5 - 4 เมตร ลักษณะเป็นอ่าวลึกเว้าเข้าไป ห่างจากชายฝั่งทะเลปัจจุบันไปทางทิศเหนือประมาณ 140 กิโลเมตร ช่วงนั้นมีเมืองโบราณหลายเมืองตั้งอยู่บริเวณที่เป็นอ่าวเว้าเข้าไป เช่นเมืองโบราณ คูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น¹⁰⁶ เป็นอันว่าความกว้างใหญ่แห่งดินแดนที่วัฒนธรรมทวารวดีแผ่ไปถึงนั้นมีอยู่จริง แม้แต่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ทรงเห็นว่า “สมัยที่ทวารวดีรุ่งเรืองนั้น มีอาณาเขตกว้างขวางถึงสุพรรณบุรี เป็นต้น”¹⁰⁷

สรุปได้ว่า ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6-9 บริเวณภาคกลางของไทยมีความเจริญด้านการค้า โดยเฉพาะการค้าทางเรือก่อให้เกิดความเจริญอย่างมากและมีประชากรหนาแน่น ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 11-16 พบว่า ทวารวดี (อู่ทอง) ได้มีขอบเขตและวัฒนธรรมกระจายออกไปในหลายพื้นที่ทั้งทาง

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-16.

¹⁰⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม, สยามประเทศ : ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2539), หน้า 43-46.

¹⁰⁶ กรมศิลปากร, โบราณคดีเมืองอู่ทอง, (นนทบุรี : สหมิตรพริ้นติ้ง, 2545), หน้า 27-39.

¹⁰⁷ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์, ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : ศรีสภา, 2551), หน้า 127.

ตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ มีแหล่งอารยธรรมโบราณและมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3-9 มาแล้วหลายแห่งมีการตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องมายาวนานจนถึงสมัยประวัติศาสตร์โดยตั้งถิ่นฐานใกล้กับลำน้ำสำคัญเป็นหลักได้แก่ บริเวณลำน้ำมูล ลำน้ำชี ลำน้ำพอง ลำน้ำปาว และลำน้ำสงคราม เป็นต้น

4.3.1.4 ชุมชนและแคว้นดั้งเดิม

ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์และรุ่งเรืองมาแต่อดีตเหมือนกับประเทศอื่นๆ บริเวณ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีกลุ่มคนเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นบ้านเมือง¹⁰⁸ และมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมมาแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ไม่น้อยกว่าหมื่นปีลงมา¹⁰⁹ เพราะเกือบทั่วภูมิภาคล้วนอยู่ในภูมิภาคที่ได้รับอิทธิพลมรสุมที่พัดพาเอาฝนมาตกประจำทุกปี มีความแน่นอนในการเพาะปลูกพืชพันธุ์ที่เป็นประโยชน์โดยเฉพาะข้าวปลูกขึ้นได้ทั้งที่ลุ่มและที่ดอน เป็นภูมิภาคที่มีธรรมชาติอันวยความอุดมสมบูรณ์ให้แก่การตั้งหลักแหล่งของมนุษย์มาก

ต่อมาราว 2,500 ปี มีพัฒนาการสังคมวัฒนธรรมต่อเนื่องเป็นบ้านเมืองสืบมาจนถึงยุคทวารวดี และมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกับบ้านเมืองและแคว้นที่อยู่โดยรอบ¹¹⁰ อย่างน้อย 3 กลุ่มใหญ่ที่เรียกตัวเองว่า “คนไทย”

กลุ่มแรก เป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมอยู่มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์มากกว่า 3,000 ปี

กลุ่มที่สอง เป็นคนจากภายนอกที่เคลื่อนย้ายเข้ามาทางลุ่มแม่น้ำโขงลงมาตามเส้นทางคมนาคมทางบกตะวันตก-ตะวันออกกับเหนือ-ใต้ ผ่านลำน้ำน่าน-ยม-ปิง คือ เมืองเหนือจนถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยาในสมัยต่อมา

กลุ่มที่สาม เป็นคนจากภายนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาทางทะเล เลียบชายฝั่งจากกวางตุ้ง-กวางสี และเวียดนามเข้าสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา รวมทั้งพวกที่มาทางทะเลอันดามันด้วย

จากการอาศัยแม่น้ำใหญ่และสาขาที่ไหลผ่านชุมชนน้อยใหญ่ที่ตั้งอยู่เป็นเส้นทางในการคมนาคม ส่วนทางบกสามารถใช้เส้นทางเดินเท้าได้ เช่นทางพม่า มีเส้นทางบกจากเมืองทวาย ผ่าน

¹⁰⁸ ดูรายละเอียดใน ต่วน ลี เซิง, *ประวัติศาสตร์ไทยในสายตาของชาวจีน*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิราบ, 2537), คำนำ.

¹⁰⁹ ศรีสักร วัลลิโอดม, *ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2546), หน้า 28-39.

¹¹⁰ สุจิตต์ วงศ์เทศ, *คนไทยมาจากไหน*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2548), หน้า 268.

เจดีย์สามองค์ มาตามลำนํ้ากาญจนบุรี เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทางหนึ่ง¹¹¹ อีกทางหนึ่ง ติดต่อกุ่มแม่น้ำพระเจ้ายากับดินแดนแถบทะเลสาบเขมร ผ่านทางแม่น้ำปราชิน และอรัญประเทศ¹¹² การที่สามารถติดต่อกับดินแดนต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางเช่นนี้ ย่อมมีผลต่อชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภาคกลางทั้งด้านเศรษฐกิจตลอดจนการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมอย่างมาก

4.3.1.5 ร่องรอยชุมชนสมัยทวารวดีอุททอง

นักวิชาการด้านโบราณคดีได้มีการศึกษาขุดค้นเรื่องชุมชนโบราณในจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทยไว้มากทำให้ภาพของชุมชนสมัยอุททองแจ่มชัดขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา เป็นหลักฐานยืนยันให้เห็นถึงสภาพสังคมสมัยทวารวดีอุททองว่า มีอยู่จำนวนมาก และขยายบริเวณอย่างกว้างขวาง ทำให้ทราบถึงความเก่าแก่ของแหล่งชุมชนต่างๆ ว่าในอดีตได้เคยมีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาแล้วในส่วนต่างๆ ของประเทศไทย

บริเวณภาคกลาง ภาคกลางเป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นอาศัยประกอบอาชีพเกษตร เป็นต้น ทำให้มีกลุ่มชนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่สมัยทวารวดีบางแห่งได้ พัฒนาสืบเนื่องเข้าสู่สมัยสุโขทัย บางแห่งก็ขาดช่วงไป ผู้วิจัยขอแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่พบร่องรอยตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 8-10 และกลุ่มที่พบตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-16 เป็นต้น

กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 8-10 ได้แก่ชุมชนบริเวณ

(1) กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยบริเวณเมืองจันเสน อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ มีผู้อยู่อาศัยมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4¹¹³

¹¹¹ ดี.จี.อี.ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่ม 1, แปลโดย อานันท์ กาญจนพันธุ์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), หน้า 31.

¹¹² จี. เซเดส, ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน, แปลโดย ปัญญา บริสุทธิ์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2521), หน้า 8.

¹¹³ วรวิณี ภูมิจิตกร, โบราณคดีนครสวรรค์ : หลักฐานเก่า-ใหม่; นครสวรรค์: รัฐกิจกลาง, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2528), หน้า 82-83.

(2) บ้านคูเมือง¹¹⁴ อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีคนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยพูนัน (พุทธศตวรรษที่ 8-10) และอยู่อาศัยต่อเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยา

(3) บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบโบราณวัตถุมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-15 หลักฐานชี้ให้เห็นถึงการแต่งกาย วิถีชีวิต สภาพสังคมของคนสมัยทวารวดีได้เป็นอย่างดี เช่น ประติมากรรมปูนปั้นรูปบุคคล รูปสตรีพร้อมเครื่องดนตรี¹¹⁵ เป็นต้น

กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-16 ได้แก่ชุมชนบริเวณ

(1) นครปฐมสมัยโบราณ¹¹⁶ เจริญรุ่งเรืองอยู่ในที่ราบภาคกลาง พุทธศตวรรษที่ 11-16

(2) บ้านดงเมือง¹¹⁷ อำเภอหนองแซง จังหวัดสระบุรี อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-16 มีการติดต่อกับเมืองโบราณอื่นๆ ในภาคตะวันตกด้วย

(3) บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน¹¹⁸ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์ ติดต่อกับชุมชนภายนอกใกล้เคียงและชุมชนที่อยู่ไกลออกไป เช่น อินเดีย เวียดนามและจีน เป็นต้น

(4) เมืองพงดึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี¹¹⁹ เป็นชุมชนที่มีผู้อยู่อาศัยมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 เรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16

(5) บ้านโป่งมะนาว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี มีการอยู่อาศัยอย่างน้อย 2 ระยะ คือ ระยะแรกประมาณ 3,000- 3,500 ปี ระยะที่สองประมาณ 1,500-2,300 ปี มาแล้ว

¹¹⁴ ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, “การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย”, **รายงานการวิจัย**, (ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), หน้า 31-32.

¹¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-39.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-16./ ผาสุข อินทราวุธ, **รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม**, (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526).

¹¹⁷ ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, “การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย”, **รายงานการวิจัย**, (ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), หน้า 37-38.

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41-44.

¹¹⁹ สมศักดิ์ รัตนกุล, **โบราณคดีเมืองคูบัว**, (กรมศิลปากรพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ว่าที่ ร.ต.สมศักดิ์ รัตนกุล เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2535), หน้า 15.

(6) เมืองลพบุรีหรือเมืองละโว้¹²⁰ จังหวัดลพบุรี เป็นชุมชนโบราณแห่งเดียวที่มีผู้อยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน บ้านพรหมหินใต้ อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี มีคนอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะจนถึงสมัยทวารวดี

(7) อุตะเถา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท มีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์มีความชัดเจนในสมัยทวารวดี

(8) เมืองศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์รับวัฒนธรรมทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 12 ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 16 รับอิทธิพลวัฒนธรรมขอม บริเวณฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางยังตรวจพบเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบแบบทวารวดี จากภาพถ่ายทางอากาศอีกหลายเมืองในเขต นครสวรรค์ ชัยนาท อุทัยธานี สิงห์บุรี ลพบุรี สระบุรี อ่างทอง สุพรรณบุรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี ชลบุรี ฉะเชิงเทราและปราจีนบุรี¹²¹ และกรมศิลปากร ได้สำรวจพบร่องรอยของเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลางเพิ่มขึ้นอีก 16 เมืองในเขตนครสวรรค์ ชัยนาท สิงห์บุรี ลพบุรี ราชบุรี นครปฐมและชลบุรี¹²²

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่า ได้มีชุมชนอาศัยอยู่เป็นระยะและเป็นกลุ่มๆ ในบริเวณภาคกลางสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 4 เป็นต้นมา สอดคล้องกับคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ระบุถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในดินแดนทวารวดีโบราณ ที่เรียกว่าดินแดนสุวรรณภูมิ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อเริ่มมีหลักฐานด้านโบราณคดีรองรับ แม้ว่าหลักฐานจะมีเก่าไปเพียงพุทธศตวรรษที่ 8-9 ก็ตาม ก็ยังชี้ให้เห็นร่องรอยว่า กลุ่มชนที่อยู่ในบริเวณภาคกลาง มีพัฒนาการและความเจริญมากพอที่จะสามารถรับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ และ พบว่า

¹²⁰ ราศี บุรุษรัตนพันธุ์, “ความสำคัญของเมืองลพบุรีในฐานะเป็นแหล่งกระจายวัฒนธรรมทวารวดีบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 11-12.

¹²¹ ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, *เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศไทย: การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), ภาคผนวก.

¹²² กรมศิลปากร, *แหล่งโบราณคดีประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2531), เล่ม 1 หน้า 121-291; เล่ม 2 หน้า 99-259.

พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในสมัยทวารวดีอย่างมากระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 รวมทั้งเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้

สรุปได้ว่า บริเวณภาคกลางมีชุมชนเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4 เป็นต้นมา แต่มีหลักฐานทางโบราณคดี ชัดเจนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-9 ช่วงที่เจริญสูงสุดอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 11-16

4.3.2. การสำรวจข้อมูลแผนผังเชิงพื้นที่

4.3.2.1 ร่องรอยชุมชนสมัยทวารวดีอุททอง

นักวิชาการด้านโบราณคดีได้มีการศึกษาขุดค้นเรื่องชุมชนโบราณในจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทยไว้มากทำให้ภาพของชุมชนสมัยอุททองแจ่มชัดขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา เป็นหลักฐานยืนยันให้เห็นถึงสภาพสังคมสมัยทวารวดีอุททองว่า มีอยู่จำนวนมาก และขยายบริเวณอย่างกว้างขวาง ทำให้ทราบถึงความเก่าแก่ของแหล่งชุมชนต่างๆ ว่าในอดีตได้เคยมีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาแล้วในส่วนต่างๆ ของประเทศไทย

บริเวณภาคกลาง ภาคกลางเป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นอาศัยประกอบอาชีพเกษตร เป็นต้น ทำให้มีกลุ่มชนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่สมัยทวารวดีบางแห่งได้ พัฒนาสืบเนื่องเข้าสู่สมัยสุโขทัย บางแห่งก็ขาดช่วงไป ผู้วิจัยขอแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่พบร่องรอยตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 8-10 และกลุ่มที่พบตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-16 เป็นต้น

กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 8-10 ได้แก่ชุมชนบริเวณ

(1) กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยบริเวณเมืองจันทเสน อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ มีผู้อยู่อาศัยมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4¹²³

(2) บ้านคูเมือง¹²⁴ อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีคนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยพูนดิน (พุทธศตวรรษที่ 8-10) และอยู่อาศัยต่อเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยา

¹²³ วรรณิ ภูมิจิตร, โบราณคดีนครสวรรค์ : หลักฐานเก่า-ใหม่; นครสวรรค์: รัฐกิจกลาง, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2528), หน้า 82-83.

¹²⁴ ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, “การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย, (ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), หน้า 31-32.

(3) บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบโบราณวัตถุมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-15 หลักฐานชี้ให้เห็นถึงการแต่งกาย วิถีชีวิต สภาพสังคมของคนสมัยทวารวดีได้เป็นอย่างดีเช่น ประติมากรรมปูนปั้นรูปบุคคล รูปสตรีพร้อมเครื่องดนตรี¹²⁵ เป็นต้น

กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-16 ได้แก่ชุมชนบริเวณ

(1) นครปฐมสมัยโบราณ¹²⁶ เจริญรุ่งเรืองอยู่ในที่ราบภาคกลาง พุทธศตวรรษที่ 11-16

(2) บ้านดงเมือง¹²⁷ อำเภอหนองแซง จังหวัดสระบุรี อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-16 มีการติดต่อกับเมืองโบราณอื่นๆ ในภาคตะวันตกด้วย

(3) บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน¹²⁸ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์ ติดต่อกับชุมชนภายนอกใกล้เคียงและชุมชนที่อยู่ไกลออกไป เช่น อินเดีย เวียดนามและจีน เป็นต้น

(4) เมืองพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี¹²⁹ เป็นชุมชนที่มีผู้อยู่อาศัยมาตั้งต่อก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 เรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16

(5) บ้านโป่งมะนาว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี มีการอยู่อาศัยมาอย่างน้อย 2 ระยะ คือ ระยะแรกประมาณ 3,000- 3,500 ปี ระยะที่สองประมาณ 1,500-2,300 ปี มาแล้ว

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-39.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-16./ ผาสุข อินทราวุธ, รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526).

¹²⁷ ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, "การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย", รายงานการวิจัย, (ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), หน้า 37-38.

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41-44.

¹²⁹ สมศักดิ์ รัตนกุล, โบราณคดีเมืองคูบัว, (กรมศิลปากรพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ว่าที่ ร.ต.สมศักดิ์ รัตนกุล เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2535), หน้า 15.

(6) เมืองลพบุรีหรือเมืองละโว้¹³⁰ จังหวัดลพบุรี เป็นชุมชนโบราณแห่งเดียวที่มีผู้อยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน บ้านพรหมหินใต้ อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรีมีผู้อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะจนถึงสมัยทวารวดี

(7) อุตะเถา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท มีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์มีความชัดเจนในสมัยทวารวดี

(8) เมืองศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์รับวัฒนธรรมทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 12 ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 16 รับอิทธิพลวัฒนธรรมขอม บริเวณฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางยังตรวจพบเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบแบบทวารวดี

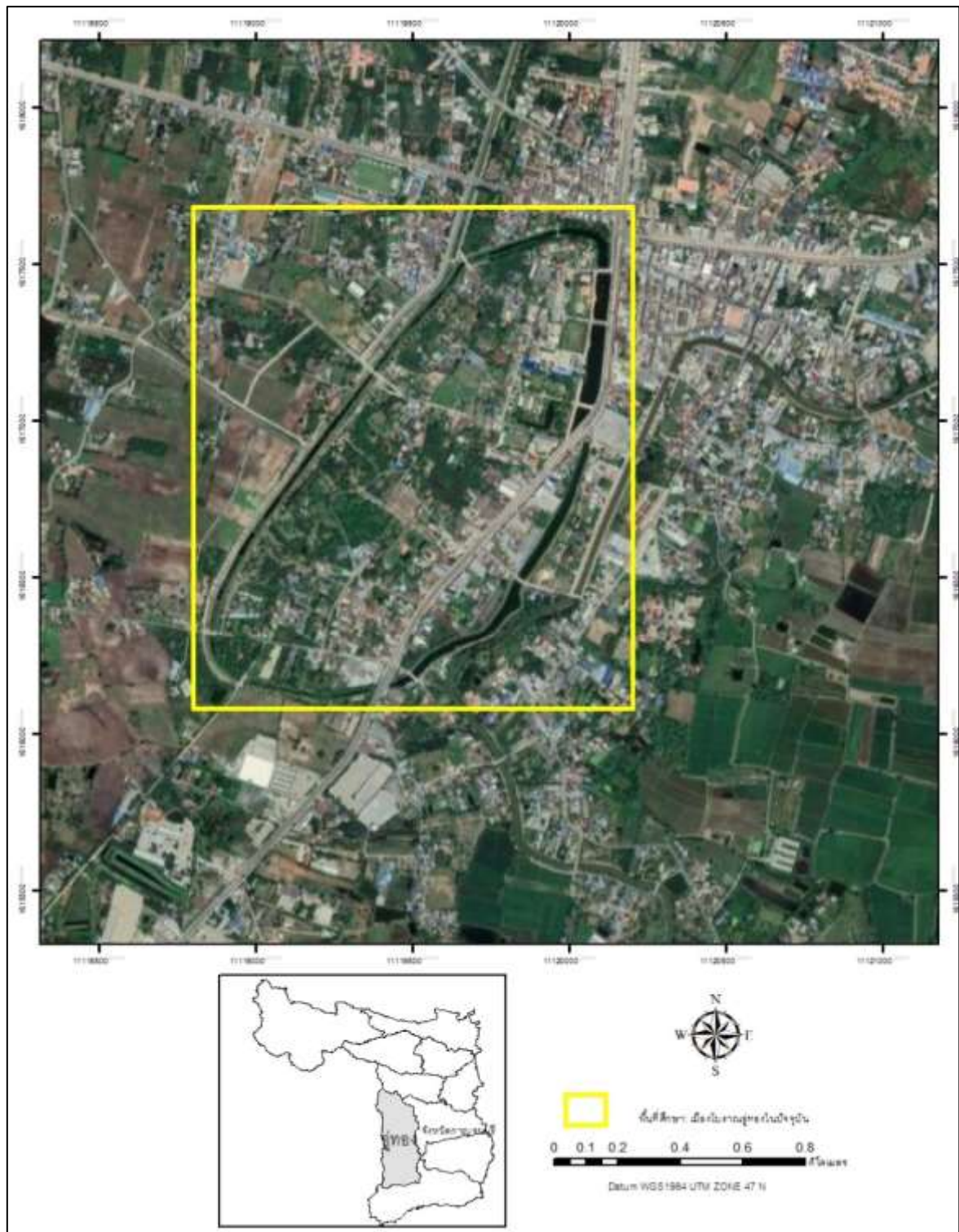
จากภาพถ่ายทางอากาศอีกหลายเมืองในเขต นครสวรรค์ ชัยนาท อุทัยธานี สิงห์บุรี ลพบุรี สระบุรี อ่างทอง สุพรรณบุรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี ชลบุรี ฉะเชิงเทราและปราจีนบุรี¹³¹ และกรมศิลปากร ได้สำรวจพบร่องรอยของเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลางเพิ่มขึ้นอีก 16 เมืองในเขตนครสวรรค์ ชัยนาท สิงห์บุรี ลพบุรี ราชบุรี นครปฐมและชลบุรี¹³²

บริเวณเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี มีผังเมืองสี่เหลี่ยมมุมมนและค่อนข้างกลม เป็นรูปวงกลม วงรี และเกือบเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขึ้นอยู่กับภูมิประเทศ ตัวเมืองด้านหนึ่งมักตั้งอยู่ติดกับลำน้ำ มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ โดยทั่วไป มีเพียงชั้นเดียว อาจใช้ประโยชน์เพื่อการป้องกันอุทกภัย การสาธารณสุขโรค หรือการป้องกันศัตรู ไม่พบหลักฐานสิ่งก่อสร้างที่เป็นที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่ เป็นฐานเจดีย์ หรืออาคารขนาดเล็กก่อด้วยอิฐ ทั้งภายในและนอกเขตกำแพง เมือง แสดงให้เห็นว่าชุมชนโบราณนั้นอยู่กระจ่ายกันออกไปมิได้อยู่อาศัย เฉพาะภายในเขตกำแพงเมืองดังรูป 4.6

¹³⁰ ราตี บุรุษรัตนพันธุ์, "ความสำคัญของเมืองลพบุรีในฐานะเป็นแหล่งกระจายวัฒนธรรมทวารวดี บริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก", วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 11-12.

¹³¹ ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศไทย: การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), ภาคผนวก.

¹³² กรมศิลปากร, แหล่งโบราณคดีประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2531), เล่ม 1 หน้า 121-291; เล่ม 2 หน้า 99-259.

รูป 4.6 พื้นที่ศึกษาเมืองโบราณอู่ทองในปัจจุบัน

4.4 องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัยแผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

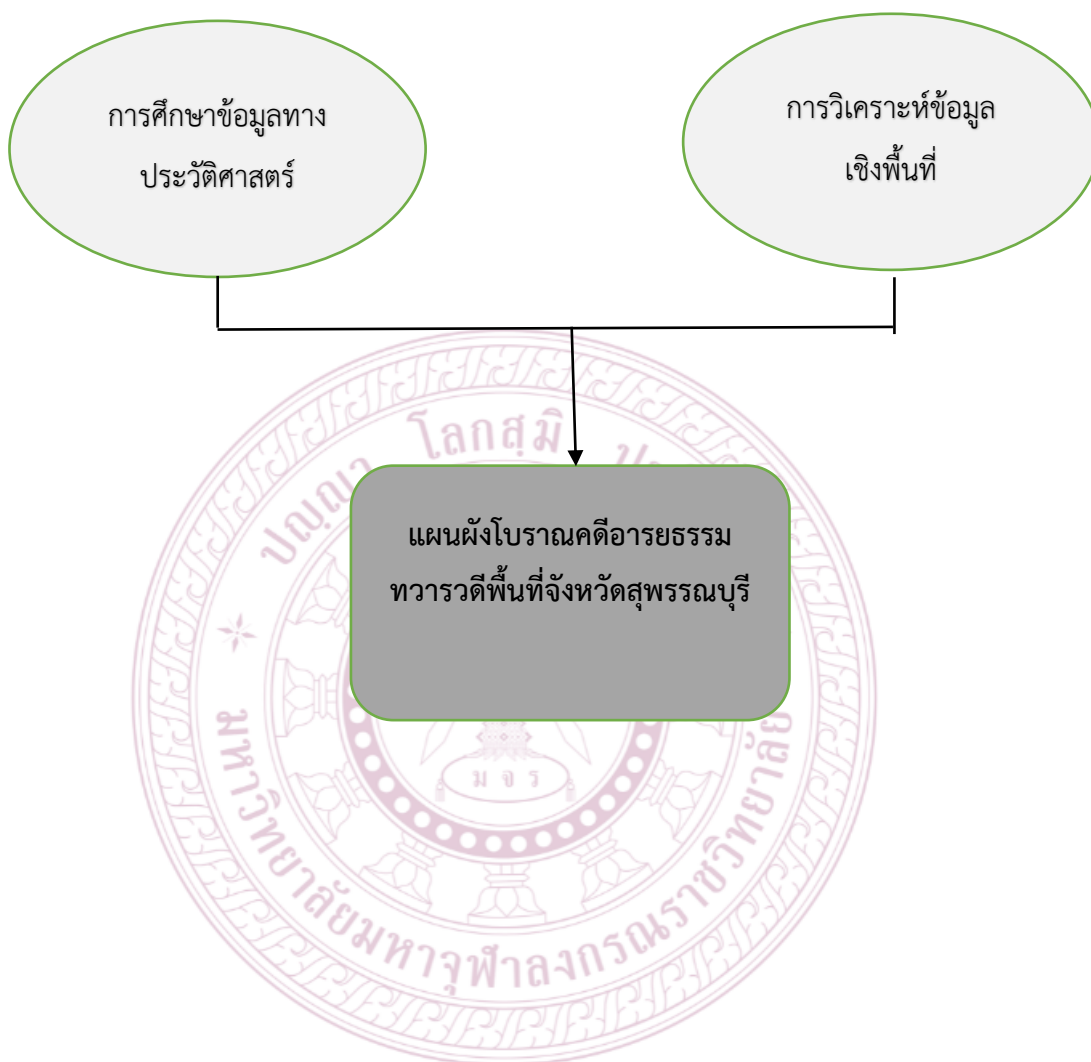
ผลการศึกษาของโครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง “ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี” พบว่า จากโบราณสถานทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ เมืองโบราณอู่ทอง เมืองโบราณคูเมือง เมืองโบราณหนองราชวัตรและเมืองโบราณบ้านหนองแจง พบว่า เมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองโบราณแห่งเดียวที่มีอารยธรรมยุคทวารวดี

และเมื่อมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 1) เพื่อศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี จากการศึกษาทางด้านเอกสารและการลงพื้นที่จะพบว่าเมืองโบราณอู่ทองมีผังเมืองที่เป็นสี่เหลี่ยมปลายกลมมน เมืองด้านหนึ่งมักติดแม่น้ำและมีคูเมืองรอบล้อมตรงตามลักษณะของอารยธรรมทวารวดีที่พบได้ในพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองชัยจำปา จังหวัดลพบุรี เป็นต้น 2) เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของทวารวดีเราสามารถแบ่ง ศิลปะได้ออกเป็น 4 ยุคซึ่งพบได้ทั่วไปจากโบราณสถานและวัตถุในเมืองโบราณอู่ทอง ดังนี้

- (1) ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11) ประกอบด้วย
 - ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) เรียกว่ายุคศิลปะอินเดียอย่างแท้จริง
 - ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) เรียกว่ายุคทองของอินเดียโบราณ
 - ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-11) เรียกว่ายุคต้นกำเนิดของศิลปะอินเดียใต้
 - ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) เรียกว่ายุคประมุขแห่งกวาดา
- (2) ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13) เรียกว่ายุคกระจายตัว
- (3) ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เรียกว่ายุคทวารวดีอย่างแท้จริง
- (4) ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) เรียกว่ายุคเสื่อม

และ 3) เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่าจากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเมืองโบราณอู่ทอง พบว่า โบราณสถานสมัยทวารวดีกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง โดยเฉพาะนอกเมืองนั้นพบเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องที่ตั้ง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเท่าที่ศึกษาพบจะเหลือเพียงส่วนฐาน ดังนั้นจึงศึกษาได้เพียงลักษณะส่วนฐานที่สามารถพิจารณาได้จากผังและรูปแบบบางส่วนที่เหลืออยู่ โดยจากการศึกษาพบว่าโบราณสถานเท่าที่พบทั้งหมดในเมืองโบราณอู่ทอง

สามารถแยกรูปแบบแผนผังออกได้เป็น ผังรูปผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผังรูปวงกลม และ ผังรูปแปดเหลี่ยม

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาของโครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง “ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลหลักจาก หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ รวมถึงแหล่งข้อมูลจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง ร่วมกับการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีในเชิงประจักษ์ จากการสำรวจร่องรอยหลักฐานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่วิจัย 4 แห่งในจังหวัดสุพรรณบุรี และการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิ และได้นำข้อมูลทั้งหมดมารวบรวมแล้วจึงนำเสนอผลการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ใหม่ตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี 2) เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี 3) เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล องค์ความรู้ใหม่และข้อเสนอแนะ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้ ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล องค์ความรู้ใหม่และข้อเสนอแนะ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 การศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี

ผลการศึกษาใน 4 พื้นที่วิจัยในจังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่ เมืองอุทอง เมืองโบราณบ้านคูเมือง เมืองโบราณหนองราชวัตร และเมืองโบราณหนองแจง พบอารยธรรมทวารวดีในเมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรีเท่านั้น

จากการศึกษาตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานในเมืองโบราณอุทอง สามารถแบ่งกลุ่มโบราณสถานออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเมืองโบราณ และโบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณ

5.1.1.1 โบราณสถานภายในเมืองโบราณ จากการพิจารณาสถานที่ตั้งของโบราณสถานในเมืองโบราณอุทองพบว่า พบโบราณสถานเหลืออยู่ 4 แห่งคือ เจดีย์หมายเลข 3 เจดีย์หมายเลข 4 วิหารหมายเลข 5 และเจดีย์หมายเลข 8 (เจดีย์หมายเลข 4 และ 8 เสื่อมสภาพไปหมดแล้ว

และเดิมน่าจะมีมากกว่านี้ นอกจากนี้ ภายในเมืองโบราณยังพบประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ เป็นจำนวนน้อยมาก โบราณสถานดังกล่าว เจดีย์หมายเลข 3 และวิหารหมายเลข 5 สันนิษฐานว่าเป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาพุทธ เนื่องจากในการขุดแต่งพบพระพุทธรูปอยู่ในบริเวณศาสนสถานทั้งสอง ศาสนสถานทั้งสองแห่งมีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับศาสนสถานอื่นๆทั้งในและนอกเมือง และศาสนสถานอื่นๆ ในกลุ่มนี้ก็สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าภายในเมืองโบราณอุทอง มีการรับนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และน่าจะมีการนับถือศาสนาพราหมณ์ควบคู่กันไปด้วย

5.1.1.2 โบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมือง โบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณพบเป็นจำนวนมากกว่า 15 แห่ง รวมถึงแหล่งโบราณคดีกลุ่มคอกช้างดิน สามารถแบ่งตามตำแหน่งที่ตั้งออกได้เป็น 3 กลุ่มคือ โบราณสถานกลุ่มติดกับเมืองโบราณ โบราณสถานกลุ่มติดกับเขาพระ และ โบราณสถานกลุ่มคอกช้างดิน

5.1.1.3 โบราณสถานติดกับเมืองโบราณ ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณคูเมืองด้านนอก ประกอบไปด้วย ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของตัวเมือง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 1 (ริมแม่น้ำจระเข้สามพัน) เจดีย์หมายเลข 7 (ติดคูเมืองโบราณด้านทิศตะวันออกและแม่น้ำจระเข้สามพัน) ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของตัวเมือง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 13 เจดีย์หมายเลข 14 (ตรงข้ามกับเจดีย์หมายเลข 13) ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของตัวเมือง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 2 และศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือ ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 6

จากการศึกษาโบราณสถานในกลุ่มนี้ เป็นศาสนสถานซึ่งสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาทั้งหมด ดังปรากฏหลักฐานเป็นพระพุทธรูปและพระพิมพ์ พบว่าโบราณสถานขนาดใหญ่ 2 แห่งได้แก่ เจดีย์หมายเลข 1 และเจดีย์หมายเลข 7 นอกจากนั้นเป็นฐานเจดีย์ขนาดเล็กและบางส่วนชำรุดเสื่อมสภาพไป แสดงให้เห็นว่าบริเวณรอบเมืองโบราณอุทองกลุ่มที่ติดกับเมืองโบราณน่าจะเป็นสถานที่อยู่ของกลุ่มพุทธศาสนิกชนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งน่าจะมีการสัมพันธ์กับกลุ่มพุทธศาสนิกชนในเมืองโบราณ อย่างไรก็ตาม ยังมีโบราณสถานอีกหลายแห่งที่เสื่อมสภาพไป

5.1.1.4 โบราณสถานติดกับเขาพระ โบราณสถานกลุ่มติดเขาพระ ประกอบด้วย ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเมือง เชิงเขาพระ ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 9 เจดีย์หมายเลข 10 เจดีย์ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์หมายเลข 10 (ห่างจากเจดีย์หมายเลข 10 ประมาณ 10 ม. และศาสนสถานด้านทิศตะวันออกของเมือง เชิงเขาคำเทียม ได้แก่ วิหารด้านทิศตะวันตกของเจดีย์หมายเลข 9 เจดีย์หมายเลข 11 และเจดีย์ หมายเลข 12 ด้านทิศตะวันตกของเจดีย์หมายเลข 9 โบราณสถานในกลุ่มนี้สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา ดังปรากฏหลักฐานพระพุทธรูปและพระพิมพ์คู่กับโบราณสถาน

จากการศึกษาโบราณสถานในกลุ่มนี้พบว่า เป็นกลุ่มโบราณสถานที่ตั้งอยู่ห่างออกไปนอกเมืองทางด้านตะวันออกในบริเวณเชิงเขาคำเทียมและทางด้านทิศตะวันตกในบริเวณเชิงเขาพระโบราณสถานในบริเวณนี้สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา เป็นศาสนสถานขนาดเล็กกว่าโบราณสถานในเมืองและในกลุ่มใกล้เคียงโบราณอุทอง แสดงให้เห็นว่าเป็นศาสนสถานของกลุ่มพุทธศาสนิกชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเชิงเขารอบเมืองโบราณอุทอง โบราณสถานในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก

5.1.1.5 โบราณสถานกลุ่มคอกช้างดิน โบราณสถานกลุ่มคอกช้างดิน ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองห่างจากเมืองประมาณ 3 กม. มีลักษณะเป็นอ่างกักเก็บน้ำขนาดใหญ่จำนวน 4 อ่าง ในบริเวณใกล้ๆ อ่างเก็บน้ำปรากฏโบราณสถานที่สำคัญหลายแห่งที่สำคัญ ได้แก่ โบราณสถานคอกช้างดิน 8 โบราณสถานคอกช้างดิน 5 โบราณสถานคอกช้างดิน 7 และโบราณสถานคอกช้างดิน 13 จากการศึกษาศิลปะโบราณสถานกลุ่มนี้พบว่า พบประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์อยู่กับโบราณสถาน จึงสันนิษฐานว่าเป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ แสดงให้เห็นว่าเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของพวกพราหมณ์ในสมัยทวารวดีที่เมืองโบราณอุทอง

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ภายในเมืองโบราณอุทองไม่ค่อยพบโบราณสถานและโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์มากนัก หากแต่กลับพบมากในบริเวณนี้ ซึ่งหากโบราณสถานทั้งหมดนี้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันแล้วก็น่าจะเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนหรือนักบวชที่นับถือศาสนาต่างกันในรูปแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การกล่าวแบบนี้ไม่ได้หมายความว่ารูปแบบการตั้งถิ่นฐานลักษณะนี้จะเกิดขึ้นในทุกเมือง ตรงกันข้าม แต่ละเมืองน่าจะแสดงความสัมพันธ์ในลักษณะที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลากหลายประการ

อาจกล่าวได้ว่า ในสมัยทวารวดีเมืองโบราณอุทองมีการรับนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ดังปรากฏโบราณสถานทั้งภายในเมืองและกระจายอยู่นอกเมืองตามกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มที่ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณคูเมืองด้านนอก กลุ่มโบราณสถานติดกับเขาพระ เป็นต้น ลักษณะการตั้งถิ่นฐานสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่กันเป็นกลุ่มๆ ซึ่งสัมพันธ์กับหลักฐานศาสนสถานที่ปรากฏเป็นกลุ่ม อย่างไรก็ตามภายในเมืองโบราณยังพบโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์ด้วย แสดงให้เห็นว่าน่าจะมีการนับถือศาสนาพราหมณ์ควบคู่กันไปด้วยแต่คงเป็นจำนวนน้อย หลักฐานเนื่องในศาสนาพราหมณ์เหล่านี้ น่าจะสัมพันธ์กับกลุ่มศาสนาพราหมณ์ที่บริเวณคอกช้างดิน ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองโบราณอุทองไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ราว 3 กม.

5.1.2 เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่

จังหวัดสุพรรณบุรี

ในประเด็นการสังเคราะห์ข้อมูลนี้ ผู้วิจัยได้นำผลที่ได้จากกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การสำรวจพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง การสัมภาษณ์แบบเจาะจง (เชิงลึก) และการจัดสัมมนา (Focus Group) ร่วมกับการวิเคราะห์จากการศึกษาเอกสาร

จากการศึกษาทางโบราณคดีเท่าที่ผ่านมามีรายงานว่า เมืองโบราณอู่ทองมีมนุษย์อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 2,500 ปี มาแล้ว โดยได้พบหลักฐานประเภทขวาน หินขัด ลูกปัด ภาชนะดินเผา เหล็กในสำหรับปั่นด้าย ขวานสำริด ฆ้องวง หอก และเครื่องมือเครื่องใช้โลหะอื่นๆ อีกมากมาย ชุมชนในสมัยนี้เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพที่ตั้งชุมชนเป็นเขตที่ราบขั้นบันไดต่ำ และที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดี จนชุมชนตั้งหลักแหล่งได้อย่างถาวร ประกอบกับสามารถติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้สะดวก จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองอู่ทองสามารถพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจ จนขยายตัวเข้าสู่สังคมเมืองได้

เมืองโบราณอู่ทองได้มีการอาศัยมาอย่างต่อเนื่องจนสามารถพัฒนาตนเองจากสังคมเกษตรกรรมในระดับหมู่บ้านเข้าสู่สังคมเมือง (Urban society) ซึ่งมีความเจริญ และมีความซับซ้อนทางสังคมมากขึ้น และกลายเป็นเมืองศูนย์กลางทางวัฒนธรรมเมืองหนึ่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่พบในช่วงเวลาดังกล่าว ทราบว่าเมืองโบราณอู่ทอง ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนแถบพื้นทะเล โดยเฉพาะอินเดีย จนทำให้นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เมืองโบราณอู่ทองอาจจะเป็นเมือง “สุวรรณภูมิ” ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระโสณะเถระและพระอุตระเถระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในราวพุทธศตวรรษที่ 3

พื้นที่เมืองโบราณอู่ทองและบ้านดอนตาเพชร มีร่องรอยหลักฐานการตั้งชุมชนมาก่อนราว 2,500 ปี โดยใช้ลำน้ำทวนและแม่น้ำจรเข้สามพันเป็นหลัก ชุมชนบ้านดอนตาเพชรถือเป็นเมืองซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าโลก ระหว่างจีนกับอินเดีย เชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลอง ลำน้ำทวน แม่น้ำจรเข้สามพัน ลำน้ำท่าว่า แม่น้ำท่าจีน ให้มีความสัมพันธ์กับการค้าระหว่างชุมชนที่ห่างไกล นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า ชุมชนบ้านดอนตาเพชร เป็นแหล่งบ่มเพาะทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการปกครอง แล้วส่งต่อไปยังเมืองโบราณอู่ทอง ซึ่งมีพัฒนาการของอารยธรรมทวารวดีเกิดจากการขยายตัวของชุมชนบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำใกล้ทะเล ทำให้เกิดการมีตัวตนของอารยธรรมทวารวดี มีอายุมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6-11 แต่เริ่มมีการศึกษาราว 140 ปีที่ผ่านมา มีการค้นพบเหรียญเงินและศิลาจารึก “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” และนักโบราณคดีทั้ง พอล วิทลีย์ และฌอง บวสเชอลีเยร์มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ทวารวดี อยู่ที่เมืองอู่ทอง ศิลปวัฒนธรรมของสังคมทวารวดีมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง มีการปกครองแบบกษัตริย์ มีระบบชนชั้นและความเหลื่อมล้ำ สำหรับประเด็นการเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี หลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 โดยพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งสมณทูตสายที่ 8 ที่มีพระโสณะเถระและพระอุตระเถระเดินทางมากับเรือขนส่งสินค้า เพื่อเผยพระพุทธศาสนาใน พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ทำให้ทราบว่าพระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งมั่นอยู่ก่อนหน้าที่ศิลปวัฒนธรรมจะติดตามเข้ามาพร้อมกับการค้าขายและการขนส่งสินค้า อีกทั้งการ

พบหลักฐานที่เป็นโบราณสถานภายในตัวเมืองอุทองและภายนอก ที่มีร่องรอยสถาปัตยกรรมศิลปะทวารวดี หรือศิลปะอมราวดีตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ 8-10 ซึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เป็นช่วงเวลาของการผสมผสานวัฒนธรรมจนมีลักษณะเด่นทั้งภาษา ศาสนา ศิลปกรรม ทำให้เมืองอุทองเป็นศูนย์กลางของความเจริญของอารยธรรมทวารวดี และในห้วงเวลาดังกล่าวพบว่าเมืองโบราณคูบัว มีการจัดระบบสังคมในลักษณะที่คล้ายกัน และถือว่าเป็นประตูกำแพงทางทะเลที่ได้รับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมและศาสนา จวบจนช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 เมืองโบราณคูบัว เจริญรุ่งเรืองในฐานะเมืองท่าสำคัญของทวารวดี มีร่องรอยหลักฐานทางพระพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน เช่น พระพุทธรูปและประติมากรรมสำริด สำหรับเมืองโบราณคูบัว ได้รับพัฒนาการขั้นสูงสุดในพุทธศตวรรษที่ 13 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการค้าขายทางทะเลขยายตัว เพราะพบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง เมืองคูบัวจึงถือเป็นเมืองท่าทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งควอริทซ์ เวลส์ เชื่อว่า เมืองอุทอง ไม่ได้ร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 แต่เป็นไปในลักษณะการเคลื่อนย้ายผู้คนไปเมืองอื่น ๆ เช่น โคราข เป็นต้น จึงถือว่าการเคลื่อนตัวของอารยธรรมนี้เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปพร้อมกันด้วย สำหรับพื้นที่วิจัยที่เมืองโบราณทุ่งขวาง พบร่องรอยหลักฐานไม่มากนัก ประวัติศาสตร์โบราณคดีสันนิษฐานว่า เป็นเมืองโบราณขนาดเล็กแต่มีความเก่าแก่พอๆ กับเมืองนครไชยศรี เพราะมีลักษณะเป็นทางผ่านเพื่อควบคุมเส้นทางการค้าขายและการติดต่อกับเมืองโบราณอุทอง เมื่อวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของทวารวดีเราสามารถแบ่ง ศิลปะได้ออกเป็น 4 ยุคซึ่งพบได้ทั่วไปจากโบราณสถานและวัตถุในเมืองโบราณอุทอง ดังนี้

- (1) ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11) ประกอบด้วย
 - ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) เรียกว่ายุคศิลปะอินเดียอย่างแท้จริง
 - ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) เรียกว่ายุคทองของอินเดียโบราณ
 - ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-11) เรียกว่ายุคต้นกำเนิดของศิลปะอินเดียใต้
 - ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) เรียกว่ายุคประมุขแห่งกาวดา
- (2) ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13) เรียกว่ายุคกระจายตัว
- (3) ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เรียกว่ายุคทวารวดีอย่างแท้จริง
- (4) ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) เรียกว่ายุคเสื่อม

5.1.3 เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

จากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเมืองโบราณอุทอง พบว่าโบราณสถานสมัยทวารวดีกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง โดยเฉพาะนอกเมืองนั้นพบเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องที่ตั้ง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเท่าที่ศึกษา

พบจะเหลือเพียงส่วนฐาน ดังนั้นจึงศึกษาได้เพียงลักษณะส่วนฐานที่สามารถพิจารณาได้จากผังและรูปแบบบางส่วนที่เหลืออยู่ โดยจากการศึกษาพบว่าโบราณสถานเท่าที่พบทั้งหมดในเมืองโบราณอุทองสามารถแยกรูปแบบแผนผังออกได้เป็น ผังรูปผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผังรูปวงกลม และ ผังรูปแปดเหลี่ยม

5.1.3.1 โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ โบราณสถานที่มีการทำซุ้มประดับ และโบราณสถานที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการทำซุ้มประดับ

5.1.3.2 โบราณสถานที่สันนิษฐานว่าทำซุ้มประดับ ประกอบไปด้วยเจดีย์หมายเลข 3 (ตั้งอยู่ในเมือง) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 16.60 ม. ลักษณะยกกระเปาะที่ด้านและมุมทั้ง 4 ขนาดมุขกว้าง 3.60 ม. เจดีย์หมายเลข 1 (วัดปราสาทร้าง ตั้งอยู่นอกเมือง) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 36.50 ม. เจดีย์แห่งนี้พบการก่อซ่อมเพิ่มเติม 2 ระยะคือ ระยะที่ 1 (ระยะแรก) เป็นฐานบัวลัดและช่องซุ้มสี่เหลี่ยม ต่อมาระยะที่ 2 ก่อผนังแนวยาวหุ้มทับเจดีย์ระยะแรก เจดีย์หมายเลข 2 (ตั้งอยู่นอกเมือง กลุ่มริมคูเมือง) ทำจากอิฐผสมศิลาแลงโดยใช้แลงเสริมในส่วนฐาน ขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 28.35 ม. สูงประมาณ 1 ม. รูปแบบองค์เจดีย์อยู่ในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีเจดีย์ประจำมุมทั้ง 4 อยู่ในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฐานเจดีย์ประจำมุมกว้างยาวด้านละ 4.20 ม. ฐานล่างก่ออิฐยกกระเปาะที่ด้านและมุมทั้ง 4 ด้าน องค์เจดีย์แต่ละด้านมีมุขยื่น 3 มุข โดยก่อเป็นบัวเหนือฐานบัวก่อเป็นช่องซุ้มคือ มุขกลาง 3 ซุ้ม มุขริมข้างละ 6 ซุ้ม

หลักฐานสำคัญที่พบบริเวณเจดีย์หมายเลข 2 ได้แก่ การพบเศียร พระพุทธรูปปูนปั้น ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ภายในซุ้มเจดีย์น่าจะมีประดิษฐานภาพพระพุทธรูปปูนปั้น

เจดีย์หมายเลข 9 (ตั้งอยู่นอกเมือง กลุ่มเชิงเขาพระ) ทำจากอิฐ ขนาดฐานชั้นล่างกว้างยาวด้านละ 1- ม. สูง 1.3 ม. มีเจดีย์ประจำมุมในผังทรงกลมผังสี่เหลี่ยมยกกระเปาะที่มุมทั้ง 4 ด้าน แต่ละด้านประดับช่องซุ้ม

5.2.3.1 โบราณสถานที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการทำซุ้มประดับ ประกอบด้วยเจดีย์หมายเลข 11 (ตั้งอยู่นอกเมือง กลุ่มเชิงเขาคำเทียม) ทำจากอิฐขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 10.60 ม. สูงประมาณ 2.50 ม. ลักษณะฐานก่ออิฐขึ้นไปตรงๆ ไม่มีมุข จากการศึกษাজेดีย์แห่งนี้พบได้พบประติมากรรมที่สำคัญคือ ธรรมจักรศิลา แทนรองรับธรรมจักรศิลา และเสาศิลา 8 เหลี่ยม หลักฐานชั้นนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่าโบราณสถานนี้น่าจะเป็นฐานธรรมจักร นับเป็นหลักฐานที่แสดงถึงฐานธรรมจักรที่สำคัญที่เหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่งในประเทศไทย

5.2.3.2 โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบเพียงกลุ่มโบราณสถานที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการทำซุ้มประดับ ประกอบด้วยวิหารหมายเลข 5 (กลางเมือง ค่อนมา

ทางด้านทิศใต้ ติดคูเมืองด้านทิศใต้) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้าง 5 ม. ยาว 28 ม. ลักษณะฐานด้านทิศตะวันออกมีบันไดทางขึ้นและปรากฏร่องรอยของอัฒจันทร์ และวิหารด้านทิศตะวันตกของเจดีย์หมายเลข 9 ที่อยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีการทำซุ้มหรือไม่ จากรูปแบบดังกล่าวทำให้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอาคารประเภทวิหารที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา เนื่องจากพบหลักฐานโบราณวัตถุที่เป็นพระพิมพ์ดินเผาจำนวนหนึ่ง อาคารวิหารนี้สันนิษฐานว่าน่าจะใช้ในการประกอบพิธีกรรมของสงฆ์ รูปแบบของอาคารในผังสี่เหลี่ยมที่สันนิษฐานว่าเป็นวิหารนี้ อาจเทียบได้กับโบราณสถานหมายเลข 18 (วัดโขลงสุวรรณคีรี) ที่เมืองโบราณคูบัวจังหวัดราชบุรี และโบราณสถานเขาคลังใน ที่เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ อาคารวิหารทั้งหมดในกลุ่มนี้เป็นอาคารที่ตั้งอยู่ภายในตัวเมืองโบราณเช่นเดียวกันทั้งสิ้น ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงสถานที่สำคัญที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเนื่องในพุทธศาสนาในเมืองโบราณในสมัยทวารวดีกลุ่มอาคารโบราณสถานคอกช้างดิน ที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์นี้ตั้งอยู่นอกเมือง ห่างจากตัวเมืองโบราณมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 3 กม. ประกอบไปด้วยโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่

โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 5 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างก่อจากศิลาแลง มีขนาดความกว้าง 9 ม. ยาว 12 ม. ลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขยื่นทางด้านหน้าโบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 6 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างก่อด้วยศิลาแลง มีขนาดความ 9.5 ม. ยาว 13 ม. ส่วนฐานมีลักษณะซ้อนกัน 2 ชั้น มีมุขยื่นทางด้านหน้าและด้านหลัง

โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 7 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างก่อด้วยศิลาแลงและหินปูนเรียงต่อกัน มีขนาดความกว้าง 24 ม. ยาว 28.80 ม. มีมุขทางขึ้นด้านทิศตะวันออก ตรงกลางฐานอาคารชุดพบฐานอาคารขนาดเล็ก มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง 3.20 ม. ยาว 4.40 ม.

โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 13 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่บนเนินดินเตี้ยๆ มีขนาดความกว้าง 9 ม. ยาว 12 ม. ทำจากก้อนหินปูนเรียงต่อกันเป็นแนวฐานอาคาร

จากการศึกษาโบราณสถานในกลุ่มนี้ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์ เนื่องจากพบโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมาก

5.2.3.3 โบราณสถานในผังแปดเหลี่ยม โบราณสถานในผังแปดเหลี่ยมพบจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 13 (ด้านทิศตะวันตก ห่างจากคูเมืองด้านทิศตะวันตกประมาณ 200 ม.) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้างด้านละ 5.00 ม. สูง 3.50 ม. มีลักษณะเป็นฐานแปดเหลี่ยม ยกกระเปาะที่ด้านและมุมฐานชั้นล่างแปดเหลี่ยมยกกระเปาะ ชั้นบนสี่เหลี่ยมยกกระเปาะที่ด้านและมุม แต่ละด้านทำเป็นซุ้มด้านละ 2 ช่อง และเจดีย์ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์หมายเลข 10 (ด้านทิศตะวันตกของ

เมืองเชิงเขาพระ ห่างจากเจดีย์หมายเลข 10 ประมาณ 10 ม.) ทำจากอิฐ มีขนาดฐานกว้างด้านละ 1.50 ม. สูง 50 ซม. มีลักษณะเป็นฐานเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมสูงชันธรรมดาไม่มีการยกเก็จ

5.2.3.4 โบราณสถานในผังวงกลม จากการศึกษาพบฐานอาคารในผังกลมจำนวนน้อยมาก ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 10 (นอกเมืองทางทิศตะวันตก กลุ่มเชิงเขาพระ ทำจากอิฐ มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 16 ม. สูง 2 ม. มีลักษณะฐานเป็นเจดีย์ทรงกลมก่อขึ้นไปตรงๆ

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ การพบเจดีย์ในผังวงกลมจำนวนน้อยนี้ น่าจะแสดงให้เห็นว่าโบราณสถานในผังวงกลมไม่น่าจะเป็นที่นิยมมากนักในสมัยทวารวดี รูปแบบของเจดีย์ทรงกลมองค์นี้ ศ.ดร. ผาสุข อินทรารุช กล่าวไว้จัดเป็นรูปแบบเจดีย์ที่เก่าแก่เทียบได้กับเจดีย์ทรงกลมที่พบที่เมืองไภนา ประเทศพม่า และเจดีย์ที่เมืองนาครชนโกณฑะในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงใต้

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

5.2.1 การศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี

จากการศึกษาตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานในเมืองโบราณอุทอง สามารถแบ่งกลุ่มโบราณสถานออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเมืองโบราณ และโบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณ สอดคล้องกับที่ ดร.ธิดา สาระยา¹³³ ได้กล่าวไว้ว่ามีเครือข่ายสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนครอบคลุมกลุ่มเมืองโบราณนครปฐม-อุทอง-คูบัว แล้วจึงเกิดการเชื่อมโยงบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวได้ว่าพัฒนาการของรัฐ (ศรี) ทวารวดีสัมพันธ์สืบเนื่องกับศูนย์กลางสำคัญชายฝั่งทะเลตรงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงซึ่งมีชื่อปรากฏในเอกสารจีนว่า ฟูนัน

เมืองโบราณคูบัว เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 และเจริญสูงสุดในพุทธศตวรรษที่ 13 ร่องรอยหลักฐานจากโบราณสถานหมายเลข 18 ที่ตั้งอยู่ในวัดโขลงสุวรรณคีรี ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาหายาน

หลักฐานที่เป็นข้อสนับสนุนประเด็นนี้ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศของเมืองคูบัว ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากทะเลเพียง 25 กิโลเมตร โดยให้เรือบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่จอดรออยู่ในลำน้ำอ้อมบริเวณเวียง

¹³³ ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2532), หน้า 27.

ทุนและโคกพริก¹³⁴ หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยการเดินเรือในแม่น้ำอ้อมก็คือ การค้นพบเศษภาชนะดินเผาจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง หยวน เหมิง เครื่องปั้นดินเผา ลูกปัดรูปวาท หินสีและแก้วต่าง ๆ นอกจากนี้ยังพบศิลปกรรมโดยช่างฝีมือในราชวงศ์คุปตะของอินเดียอีกด้วย นอกจากนี้เมืองโบราณคูบัวแห่งนี้มีร่องรอยของความเจริญทางวัฒนธรรมที่เติบโตขึ้นพร้อมกับความเจริญด้านการค้าขายทั้งทางบกและทางน้ำ มีลักษณะการเชื่อมโยงเส้นทางตามแนวสันทรายที่เรียกว่า “ถนนท้าวอุทอง”¹³⁵ ที่พังตึกอำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี เมืองโบราณนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมืองโบราณอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี แนวหาดชะนาวศรีข้ามไปประเทศพม่า และมหาสมุทรอินเดีย

5.2.2 เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

เมื่อวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของทวารวดีเราสามารถแบ่ง ศิลปะได้ออกเป็น 4 ยุคซึ่งพบได้ทั่วไปจากโบราณสถานและวัตถุในเมืองโบราณอุทอง ดังนี้

- (1) ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11) ประกอบด้วย
 - ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) เรียกว่ายุคศิลปะอินเดียอย่างแท้จริง
 - ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) เรียกว่ายุคทองของอินเดียโบราณ
 - ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-11) เรียกว่ายุคต้นกำเนิดของศิลปะอินเดียใต้
 - ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) เรียกว่ายุคประมุขแห่งกวาดา
- (2) ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13) เรียกว่ายุคกระจายตัว
- (3) ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เรียกว่ายุคทวารวดีอย่างแท้จริง
- (4) ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) เรียกว่ายุคเสื่อม

สอดคล้องกับเมื่อวิเคราะห์จากหลักฐานทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจารึก เปนเครื่อง ยืนยันว่า พระพุทธศาสนาตั้งมั่นและเจริญเรื่องตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-16 ทั้งนี้ เห็นได้จากการมีการสร้างสถูปเจดีย์วิหารต่าง ๆ โดยเฉพาะที่พบในภาคกลาง เช่น ที่เมืองอุทองโบราณ เจดีย์วัดพระเมรุ เจดีย์พระประโทนเจดีย์จุลประโทน และพระปฐมเจดีย์ ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-16¹³⁶

¹³⁴ วิยะดา ทองมิตร, คูบัว ...เมืองท่าแห่งลุ่มน้ำแม่กลอง, (กรุงเทพมหานคร : สารสารเมืองโบราณ ปีที่ 46 ฉบับที่ 3, พ.ศ. 2563), หน้า 24.

¹³⁵ ธิติพงศ์ มีทอง, บทความวิชาการเรื่อง การศึกษาโบราณสถานเมืองคูบัวของจังหวัดราชบุรี, (นครปฐม : รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 11 มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, วันที่ 11-12 กรกฎาคม พ.ศ. 2562), หน้า 1155.

¹³⁶ ผาสุข อินทราชู, สุวรรณภูมิ จากหลักฐานโบราณคดี, หน้า 199-203

ประติมากรรมที่พบจำนวนมากนั้น ทั้งวงพระธรรมจักร พระพุทธรูปและพระพิมพ์ เป็นต้น มีอายุ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 และกระจายไปทั่วทุกหนแห่ง

หลักฐานที่เป็นจารึก พบจำนวนมากโดยเฉพาะจารึกหลังพระพิมพ์มากกว่าอย่างอื่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาตั้งมั่นและรุ่งเรืองอย่างมาก อาทิ

1. จารึก เย ธมฺมา จารึกด้วย อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
2. จารึก นโม วุฑฺธาย จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่บริเวณนอกเมืองอุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
3. จารึกพระนาม พระศรีอาริยะเมตไตรย จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์ หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
4. จารึกนาม พระสารีบุตร จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่ เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
5. จารึกนาม พระมหากัสสปะหรือพระมหากัจจายนะ จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์ หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
6. จารึกนาม พระโสณโกฏิวิโส จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
7. จารึกนาม พระกังขาเรวัต จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธ ศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
8. จารึกนาม พระปุนณโณสุนาปรัณโต จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราว พุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
9. จารึกพระนาม พระเจ้าศุทโธนะ จารึกด้วยอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤตอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
10. จารึกบนซีล่อพระธรรมจักรศิลา พบที่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี

ข้อความในจารึกแปลได้ว่า “สหายตนะ เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ เวทนาดับ ตัณหาดับ”เป็นข้อความตอนหนึ่งของปฏิจจสมุปบาท

หลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ เป็นต้นเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นอย่างแพร่หลาย เพราะได้รับความนิยมนับถือ เคารพเลื่อมใสจากทวารวดี (อุ้มทอง) โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจใน หลักธรรมคำสอนใน

พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยสังเกตได้ว่า การจารึกนาม พระอสีติมหาสาวก อย่างมากมายเช่นนี้ ไม่ปรากฏว่าพบ ณ ที่ใด มาก่อนเลย สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องความเจริญรุ่งเรืองของ **อุทอง โบราณ และเมืองนครปฐมโบราณ** ที่เคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีตอนต้น และตอนปลาย

จะเห็นได้ว่า หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมือง อุทองนั้น เริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 หรือก่อนหน้านั้น 14 นั่นคือหลักฐานด้านประติมากรรมดินเผาและปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนาสถานประเภทสถูปและวิหาร ซึ่งมีหลายชิ้นที่สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะแบบอมราวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 8-10) เช่น ประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตรห่มจีวรห่อคลุม ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรกที่ประทับนั่งขัดพระบาทหลวมๆ ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี รวมทั้งคติการสร้างพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งจัดเป็นคตินิยมของสกุลช่างอมราวดีโดยเฉพาะ

ดังนั้นการค้นพบชิ้นส่วนประติมากรรมดังกล่าวแม้จะน้อยชิ้น แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของประติมากรรมที่ประดับศาสนาสถาน ซึ่งแสดงว่าได้มีการสร้างศาสนาในเมืองนี้ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 และแม้ว่าพุทธดังกล่าวจะพังทลายลงไปแล้ว ยังคงเหลือให้เห็นชิ้นส่วนประติมากรรมทั้งที่เป็นดินเผาและปูนปั้นที่เคยใช้ประดับพุทธสถานดังกล่าว จึงจัดเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมืองอุทองแล้วในช่วงเวลานั้น และเป็นอิทธิพลพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำกฤษฎณา (ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย) ซึ่งอยู่ใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์ศัตตวาหนะ (พุทธศตวรรษที่ 5-8) และสืบทอดโดยราชวงศ์อิชวาหุ (พุทธศตวรรษที่ 8-10) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองอมราวดี

พระพิมพ์และจารึก อันที่จริง ได้พบประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจำนวนมาก และหลายแห่งด้วยกัน แต่ที่มีมากและเป็นที่รับทราบของนักวิชาการทาง โบราณคดีได้แก่ ประติมากรรมพระพิมพ์ทวารวดี จาก 4 แหล่งเป็นหลัก กล่าวคือ

1. พระพิมพ์ที่พบที่เมืองนาคนู จังหวัดมหาสารคาม กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 อิทธิพลศิลปะทวารวดี จากภาคกลางโดยมีคติและรูปแบบตรงกับพระพิมพ์จากนครปฐมมาก บางองค์มีจารึกการ สร้างด้วยภาษามอญโบราณ ได้รับอิทธิพลจากคติการทำพระพุทธรูปจากอินเดียสมัยคุปตะหลังคุปตะ และสมัยปาละ

2. พระพิมพ์ที่เมืองกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 องค์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 และแผ่นเงินบุเป็นพระพุทธรูป อีกจำนวน 66 แผ่น ศิลปะทวารวดี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 15-16

3. พระพิมพ์ที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีพระพุทธรูปสำริดจำนวน 2 องค์และพระพิมพ์ดินเผาอีก เป็นจำนวนมากมีถึง 7 พิมพ์ และที่เมืองฟ้าแดดสงยางยังพบใบเสมาหินสมัยทวารวดีอีกจำนวน 11 ใบ ทั้งมีภาพเล่าเรื่องชาดก และไม่มีภาพกำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ 14-15

4. พระพิมพ์ที่เมืองไพร อยู่ในเขตอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พบพระพิมพ์นาคปรกประมาณ 3,000 องค์ เป็นพระพิมพ์ที่พบมากที่สุด ได้รับอิทธิพลด้านศิลปะทวารวดีจากภาคกลางศิลปะทวารวดีอายุราวพุทธศตวรรษ 15 ที่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้พบหลักฐานที่แสดงถึงความตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีจำนวนมาก ในส่วนที่เป็นจารึก อาทิ

1. จารึกใบเสมาวัดโนนศิลา 1 พบที่วัดโนนศิลา อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ภาษามอญโบราณ อักษรหลังปัลลวะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 ว่าด้วยการทำบุญอุทิศและปรารถนาให้เกิดทันพระศรีอาริย์

2. จารึกบนฐานพระพุทธรูป พบที่จังหวัดกาฬสินธุ์ จารึกด้วยอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 กล่าวถึงการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นกุศลว่ามีอานิสงส์ ส่งให้ไปเกิดดีมีสุขในโลกสวรรค์

3. จารึกสถาปนาสีมา พบที่อำเภอภูผามาศ จังหวัดกาฬสินธุ์ จารึกด้วยอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 เนื้อความกล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์สร้าง สมมติ ศิลาเป็นเขตสีมา (เพื่อทำสังฆกรรม)

จากหลักฐานด้านประติมากรรมและจารึกดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา จากศูนย์กลางในภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน-แม่กลอง ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาไปยังชุมชนต่างๆ ราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 โดยพระพุทธศาสนาได้รับความนับถือและบำรุงให้เจริญ รุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับและเจริญสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15 จากหลักฐานทางโบราณคดีประติมากรรมพระพิมพ์ดังกล่าวมาสอดคล้องกับแผนที่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุททองจัดแสดงที่มีความสอดคล้องกันของโบราณวัตถุจากต่างประเทศและที่พบในเมืองโบราณอุททอง

รูป 5.1 โบราณวัตถุสัมพันธ์กับต่างประเทศที่พบในเมืองโบราณอู่ทอง

5.2.3 เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

การศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเมืองโบราณอู่ทอง พบว่า โบราณสถานสมัยทวารวดีกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง โดยเฉพาะนอกเมืองนั้นพบเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องที่ตั้ง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเท่าที่ศึกษาพบจะเหลือเพียงส่วนฐาน ดังนั้นจึงศึกษาได้เพียงลักษณะส่วนฐานที่สามารถพิจารณาได้จากผังและรูปแบบบางส่วนที่เหลืออยู่ โดยจากการศึกษาพบว่าโบราณสถานเท่าที่พบทั้งหมดในเมืองโบราณอู่ทองสามารถแยกรูปแบบแผนผังออกได้เป็น ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผังรูปวงกลม และผังรูปแปดเหลี่ยม รวมไปถึงโบราณวัตถุต่าง ๆ สอดคล้องกับหลักฐานของ ศาสตราจารย์อมง บวสเชอเลียร์ ตั้งสมมติฐานว่า เมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองหลวงของรัฐทวารวดี เพราะพบจารึกพระนามกษัตริย์ทวารวดีบนแผ่นทอง 137 ซึ่งสังคมทวารวดีครอบคลุมบริเวณที่กว้างไกลกว่าอำนาจทางการเมืองของรัฐ ประชากรในสังคมทวารวดีแม้จะมีลักษณะร่วมบางประการทางศิลปวัฒนธรรมอันมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง แต่ก็แตกต่างกันในเชิงชาติพันธุ์และเผ่าพันธุ์ ซึ่งเดิมเชื่อว่าชนเผ่ามอญซึ่งเดิมเชื่อว่าเป็นเจ้าของวัฒนธรรมทวารวดี และเป็นไปในทิศทางเดียวกับบทความของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง¹³⁷ ได้รายงานไว้ว่า เมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี ที่เจริญขึ้นในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๖ (ประมาณ ๑,๒๐๐ – ๑,๔๐๐ ปีมาแล้ว) ตั้งอยู่ตำบลอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี มีการวางผังเมืองโดยการขุดคูน้ำและมีคันดินล้อมรอบคล้ายรูปวงรีวางตัวตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือ-ตะวันตกเฉียงใต้ คูเมืองด้านทิศตะวันออกเชื่อมกับแม่น้ำจรเข้สามพันที่ไหลมาจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นเส้นทางที่เชื่อมกับแม่น้ำท่าจีนเพื่อออกสู่ทะเลที่อ่าวไทยได้ ด้านทิศตะวันตกมีเทือกเขาทอดตัวยาวในแนวเหนือ-ใต้ ได้แก่ เขาตาก้าว เขาโกปิตทอง เขาพระ เขารางกะปิตและเขา

¹³⁷ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี, **โบราณคดีเมืองอู่ทอง**, (นนทบุรี : สหมิตรพรินติ้ง, พ.ศ. 2545) , หน้า 5-7.

¹³⁸ กรมศิลปากร. **โบราณคดีเมืองอู่ทอง**. สหมิตรพรินติ้ง : นนทบุรี, ๒๕๔๕.

คอก และมีลำน้ำพุทางนาที่รองรับน้ำจากเทือกเขาลงมาเชื่อมกับคูเมืองอุทอง เมืองโบราณอุทองอยู่ในพื้นที่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอย่างมาก เนื่องจากอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขา ที่มีลำน้ำจากเทือกเขาไหลลงมาหล่อเลี้ยงคูเมืองและใช้ในการอุปโภค บริโภค ทั้งยังสามารถผันน้ำจากคูเมืองไหลลงแม่น้ำจรเข้สามพันในยามที่น้ำหลาก นอกจากนี้ยังมีหลักฐานเกี่ยวกับระบบการจัดการน้ำ โดยการทำคันดินบังคับน้ำที่บริเวณระหว่างเขาตาก้าวและเขาโกปิตทอง และการทำคันดินเป็นที่เก็บน้ำ ตรงบริเวณเขาคอก เรียกว่า โบราณสถานคอกข้างดินในอดีตเคยมีข้อสันนิษฐานว่าเมืองโบราณอุทองเจริญขึ้นได้จากการเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลโบราณสมัยทวารวดี แต่ปัจจุบันมีการศึกษาเพิ่มเติมด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์พบว่าชายฝั่งทะเลโบราณสมัยทวารวดี ไม่ได้อยู่เหนือกว่าพื้นที่กรุงเทพมหานคร ดังนั้นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เมืองโบราณอุทองเจริญขึ้นเป็นเมืองท่าการค้าและศูนย์กลางศาสนา คือ แม่น้ำจรเข้สามพัน ที่เป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญ

หลักฐานเกี่ยวกับการเป็นเมืองท่าคือ โบราณวัตถุที่สัมพันธ์กับต่างประเทศจากดินแดนห่างไกล ทั้งทางตะวันตกและตะวันออก พบทั้งโบราณวัตถุที่มีอายุในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย เรื่อยมาจนถึงโบราณวัตถุที่มีอายุร่วมสมัยกันกับทวารวดี เช่น ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและหินอาเกตที่มีแหล่งผลิตอยู่ในประเทศอินเดีย เครื่องประดับแบบลึง ลิง โอ เหริยญโรมัน เหริยญอาหรับ ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเปอร์เซีย ไหเคลือบสีเขียวสมัยราชวงศ์ถัง ปูนปั้นรูปศิระชาวต่างชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ทั้งไศวนิกาย (นับถือพระศิวะ) และไวษณพนิกาย (นับถือพระวิษณุ) ที่ล้วนมีรูปแบบและคติการสร้างที่สัมพันธ์กับอินเดีย แสดงให้เห็นว่าเมืองโบราณอุทองเป็นศูนย์กลางแรกเริ่มการรับอิทธิพลทางศาสนาจากอินเดีย ก่อนที่จะมีพัฒนาการทางศิลปะมาเป็นรูปแบบที่เอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่เรียกว่า “ศิลปะทวารวดี” การเสื่อมความสำคัญลงของเมืองโบราณอุทองสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เนื่องจากช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ – ๑๘ พบหลักฐานในวัฒนธรรมเขมรกระจายอยู่หลายพื้นที่ในสุพรรณบุรี แต่ไม่พบหลักฐานเหล่านั้นจากการดำเนินงานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองโบราณอุทอง ซึ่งน่าจะมีผลมาจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพได้เปลี่ยนแปลงไป

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี” คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานการศึกษาภาครัฐที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนา ควรสร้างความร่วมมือกับชุมชนในการฟื้นฟู เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรม ทวารวดี ให้เป็นระบบและรูปแบบอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง ต่อไป

2) สำหรับภาคประชาชน สนับสนุนการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้เส้นทางการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี อย่างต่อเนื่องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

5.3.2 ข้อเสนอแนะในเชิงการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) ด้านการศึกษาองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยสามารถนำไปถอดบทเรียนเป็นพื้นที่ หรือ กรณีศึกษาให้กับผู้เรียนด้านสังคมศาสตร์ ด้านศาสนา ด้านประวัติศาสตร์ หรือสาขาวิชาอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปต่อยอดองค์ความรู้ การนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ศึกษาอื่นโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียน เข้ามามีส่วนร่วม เป็นกระบวนการฝึกและสร้างการเรียนรู้

2) ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปศึกษาต่อยอด และถอดบทเรียนกระบวนการเพื่อขยายผล องค์ความรู้ให้กับบุคลากร ที่จะช่วยพัฒนารูปแบบการฟื้นฟูอาชีพ การสร้างรายได้ และการเชื่อมโยง และ สอดคล้องกับบริบทเครือข่ายที่กำลังขับเคลื่อนองค์การแห่งการเรียนรู้

5.3.4 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาประเด็นการพัฒนากิจกรรมเพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้อารยธรรม ทวารวดีในพื้นที่อื่น ๆ เพิ่มเติม

บรรณานุกรม

(๑) หนังสือ :

กาญจนา แก้วเทพ, **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนาชุมชน**, กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการ พัฒนา, พ.ศ. ๒๕๓๘.

กรองทิพย์ นาควิเชตรม, บทความวิชาการเรื่อง **ชุมชนแห่งการเรียนรู้ : คนอุดมศึกษาสุจริตคิดชอบ**, กรุงเทพมหานคร : วารสารสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒, พ.ศ. ๒๕๖๐.

กนกอร สมปราชญ์, **ภาวะผู้นำและภาวะผู้นำการเรียนรู้สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา**, ขอนแก่น : คลัง นานาวิทยา, พ.ศ. ๒๕๕๙.

กรมศิลปากร, **แหล่งโบราณคดีประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, พ.ศ. ๒๕๓๑.

กรมศิลปากร, **โบราณคดีเมืองอุทอง**, นนทบุรี : สหมิตรพรินต์, พ.ศ. ๒๕๔๕.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**, กรุงเทพมหานคร : สถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา, พ.ศ. ๒๕๔๓.

ขุนวิจิตรมาตรา, **หลักไทย**, พระนคร : อักษรบริการ, พ.ศ. ๒๔๙๖.

จิรา จงกล พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ หน้าที่ ๑๕

ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, รายงานวิจัย เรื่อง **การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการ ขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๗.

ทักษิณ อินทโยธา, **ใครคือเจ้าถิ่นลุ่มน้ำเจ้าพระยาและด้ามขวานทองเมื่อ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปีก่อน**, กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๓๔.

ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร :
เมืองโบราณ, พ.ศ. ๒๕๓๒.

น. ณ ปากน้ำ, ศิลปะโบราณในสยาม, กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๓๗.

บัญชา พงษ์พานิช และคณะ, จากอินเดียถึงไทย : รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ, กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๕๙.

ปกรณเทพ พลิจ, ปัจจัยที่มีผลต่อโครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาหมู่บ้านเมืองบางจังหวัดหนองคาย, กรุงเทพมหานคร : รายงานวิจัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,
พ.ศ. ๒๕๔๙.

ผาสุก อินทราวุธ, รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม,
กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๒๖.

ผาสุก อินทราวุธ, ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์อักษรสมัย, พ.ศ. ๒๕๔๒.

ผาสุก อินทราวุธ, สุวรรณภูมิจากหลักฐานโบราณคดี, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ.
๒๕๔๘.

ผ่องศรี วณาสิน และทิวา ศุภจรรยา, เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศไทย :
การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
พ.ศ. ๒๕๒๕.

พระดาวเหนือ บุตรสีเทา, วิทยานิพนธ์เรื่อง การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านพบธรรมนำสุข อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย,
กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๕๗.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ ,
กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ. ๒๕๕๑.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต), จาริกบุญ - จาริกธรรม, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, พ.ศ. ๒๕๔๗.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, กรุงเทพมหานคร :
โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, พ.ศ. ๒๕๔๗.

พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา, การฝังรากฐานพระพุทธศาสนาที่บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัด ราชบุรี สมัย
พระเจ้าอโศกมหาราชถึงพระเจ้ากนิษกะ จาก พ.ศ.๒๗๓-๗๐๓, กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา
, พ.ศ. ๒๕๑๑.

ไพโรจน์ ชลารักษ์, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, (วารสารราชภัฏตะวันออก ๑ : ๑ ,กรกฎาคม-
ธันวาคม), พ.ศ. ๒๕๔๘.

มานพ นักการเรือน และคณะ, บทความวิชาการเรื่อง ทวารวดี : มิติทางความเชื่อและศาสนา,
กรุงเทพมหานคร : วารสารสิรินธรปริทรรศน์, ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน), พ.ศ.
๒๕๖๔.

วรรณิ ภูมิจิตร, โบราณคดีนครสวรรค์ : หลักฐานเก่า-ใหม่ ; นครสวรรค์ : รัฐกิจกลาง, กรุงเทพมหานคร :
อมรินทร์การพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๘.

วิชัย วงษ์ใหญ่, การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ,
กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้, พ.ศ. ๒๕๖๒.

วิมลมาศ ปฐมวนิชกุล, รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทางการตลาดของกลุ่ม
ผลิตภัณฑ์ชุมชน, มหาสารคาม : วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม; ว.มร. ปีที่ ๒
ฉบับที่ ๒, พ.ศ. ๒๕๕๑.

สุภารัตน์ ฤกษ์อรุณทอง และคณะ, ศึกษาแบบกระบวนการจัดการความรู้ของสถาบันการศึกษา
ระดับอุดมศึกษา, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, พ.ศ.
๒๕๕๗.

สุจิตต์ วงศ์เทศ, คนไทยมาจากไหน, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, พ.ศ. ๒๕๔๘.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, กรุงสุโขทัยมาจากไหน, กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. ๒๕๔๗.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, สุวรรณภูมิ ต้นกระแสนประวัติศาสตร์ไทย, กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. ๒๕๔๙.

สุมาลี สันติพลวุฒิ, แนวทางในการวางแผนระดับชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษาดำบลเขาสาม
ยอดและตำบลขนน้อย, กรุงเทพมหานคร : รายงานวิจัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ.
๒๕๔๕.

สุภัทรดิศ ดิศกุล,ศ.ม.จ.,พระพุทธรูปรุ่นเก่าในประเทศไทย, โบราณคดี, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓, มกราคม-มีนาคม, พ.ศ. ๒๕๑๔.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรเจดีย์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, พ.ศ. ๒๕๑๐.

สมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แต่ง, พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษณ์) แปล, สังคดียวงศ์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย, กรุงเทพมหานคร : คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, พ.ศ. ๒๕๕๘.

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษากายในระดับอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๗, กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๕๘.

ราศรี บุรุษรัตนพันธุ์, ความสำคัญของเมืองลพบุรีในฐานะเป็นแหล่งกระจายวัฒนธรรมทวารวดีบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก, กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๒๙.

สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์, นวัตกรรม : ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็นผู้ประกอบการ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วารสารฉบับที่ ๑๒๘ ปีที่ ๓๓, ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๓.

สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธรศาสนาในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : บริษัท จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๒.

เสถียร โปธิ์นันทะ, ภูมิประวัติพระพุทธรศาสนา, กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, พ.ศ. ๒๕๑๕.

สมศักดิ์ รัตนกุล, โบราณคดีเมืองคูบัว, กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพว่าที่ ร.ต.สมศักดิ์ รัตนกุล เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๕.

ศรีศักร วัลลิโภดม, สยามประเทศ: ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยาม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. ๒๕๓๙.

ศรีศักร วัลลิโภดม, แอ่งอารยธรรมอีสาน แฉหลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดี, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. ๒๕๔๐.

ศรีศักร วัลลิโภดม, อารยธรรมตะวันออก, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์เนศพรินติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๕.

ศรีศักร วัลลิโภดม, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอู่ทอง, กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. ๒๕๔๙.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดีวัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๖๒

หลวงบริบาลปริทัศน์, เรื่องโบราณคดีฯ , พระนคร: รุ่งเรืองรัตน์, พ.ศ. ๒๕๐๓.

(๒) หนังสือต่างประเทศ :

Boeles, J.J., **A note on the ancient city called Lavapura**, Journal of the Siam Society, Vol. LV, Part I, January ๑๙๖๗.

Marquardt, M. J., **Building the Learning Organization : A System Approach to Quantum Improvement and Global Success**, New York: McGraw-Hill, ๑๙๙๖.

Nonaka, Kujiro and Takeuchi, hirotaka, **Classic Work : Theory of Organizational Knowledge Creation in Morey**, D., M.T. and Thuraisingham, B.M. Knowledge Management : Classic and Contemporary Work. Mass: The MIT Press, ๑๙๙๙.

(๓) ข้อมูลจากเว็บไซต์

ข้อมูลจากเว็บไซต์ https://www๑.suphanburi.go.th/amphur_content/cate/๑๑

ข้อมูลจากเว็บไซต์ <http://www.u-thongcity.go.th/content/general//?page=๒>

ข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://www๒.kanchanaburi.go.th/travel/detail/๓๖>

ข้อมูลจากเว็บไซต์

<https://sites.google.com/site/nakhonpathomme/home/takecare/kaphaengsaen>

ข้อมูลจากเว็บไซต์ <http://www.nakhonpathom.go.th/travel/detail/๕๒>

ข้อมูลจากเว็บไซต์ <http://๑๒๓.๒๔๒.๑๕๗.๙/hdetail.php?QNo=๑&QSt=A&QGroup=๐>

ข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://travel.mthai.com/blog/๙๘๘๒๐.html>

พื้นที่วิจัยบ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

พื้นที่วิจัยบ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

ครั้งที่ 1

พื้นที่วิจัยบ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
กิจกรรมสัมมนาครั้งที่ ๒

พื้นที่วิจัยบ้านทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

พื้นที่วิจัยเมืองโบราณอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ครั้งที่ 1

พื้นที่วิจัยเมืองโบราณอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ครั้งที่ 2

กิจกรรมสัมมนา ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอู่ทอง

แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

คำชี้แจง : ขอความกรุณาให้ตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเป็นจริงตามหัวข้อความที่ผู้สัมภาษณ์ได้

สอบถามซึ่งข้อมูลที่ได้จะแปลผลเฉพาะในภาพรวมเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อท่านเป็น

รายบุคคลแต่ประการใด

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ - นามสกุล อายุ ปี

สถานภาพ ที่อยู่

.....โทรศัพท์

วุฒิการศึกษา อาชีพ

ตอนที่ ๒ การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

การออกแบบผังโบราณคดี หมายถึง การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หรือปรับปรุงดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่ให้ดีขึ้น และมีรูปแบบที่เปลี่ยนไปจากเดิม ด้วยการใช้วัสดุ และวิธีการที่เหมาะสม ตามแบบแผนและจุดมุ่งหมายที่ต้องการให้สัมพันธ์กับประโยชน์ใช้สอยวัสดุ และการผลิตของสิ่งที่ต้องการออกแบบนั้น การออกแบบผังโบราณคดีใน อำเภออู่ทอง และพื้นที่ทางโบราณคดีจังหวัดสุพรรณบุรี

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ท่านมีเข้าใจองค์ความรู้เรื่องอารยธรรมทวารวดี ในหัวข้อต่อไปนี้ ว่าเป็นอย่างไร

๑. ท่านมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดี อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- แหล่งประวัติศาสตร์ทวารวดีในพื้นที่ของท่านมีสิ่งใดบ้างที่จะนำมาออกแบบแผนผังเพื่อการเรียนรู้โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- ท่านเคยศึกษาหรือได้รับความรู้จากการออกแบบแผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่อื่นบ้างหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒. ท่านมีองค์ความรู้การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดี ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี
อย่างไรบ้าง

- ประวัติศาสตร์ทวารวดีใดบ้างที่ยังปรากฏร่องรอยในชุมชนของท่าน

- องค์ความรู้ทวารวดีจากแหล่งประวัติศาสตร์ทวารวดีที่อื่น บางหรือไม่อย่างไร

๓. ร່องรยการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในชุมชนของท่านมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- ร່องรยแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในชุมชนของท่านมีอายุในช่วงใด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- ท่านเคยพบเห็นร່องรยการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีจากแหล่ง
ที่อื่นบางหรือไม่อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

พระครูอนุกูลกัลยาณกิจ,ดร.
หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย ๒
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ

แบบสนทนากลุ่ม (FOCUS GROUP) โครงการวิจัยย่อยที่ ๓

การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

ดำเนินกิจกรรมสนทนาเมื่อวันที่ เดือน พ.ศ.

เวลา น. สถานที่

ผู้ดำเนินรายการสนทนา

ผู้จัดบันทึก

ผู้บันทึกเสียง

คำชี้แจง : แบบบันทึกการสนทนากลุ่มนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเชิงพื้นที่

ตอนที่ ๒ ข้อมูลประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณสถาน/โบราณวัตถุอารยธรรมทวารวดี

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเชิงพื้นที่

๑. บริบทพื้นที่

๒. หลักฐานที่พบในพื้นที่ สะท้อนอะไรบ้าง

ตอนที่ ๒ ข้อมูลประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณสถาน/โบราณวัตถุอารยธรรมทวารวดี / ความเชื่อมโยงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑. โบราณสถานหรือโบราณวัตถุที่พบในพื้นที่แห่งนี้มีความเชื่อมโยงกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไร

๒. ท่านคิดว่า ความเชื่อมโยงเชิงพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลา มีความเชื่อมโยงกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไร

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

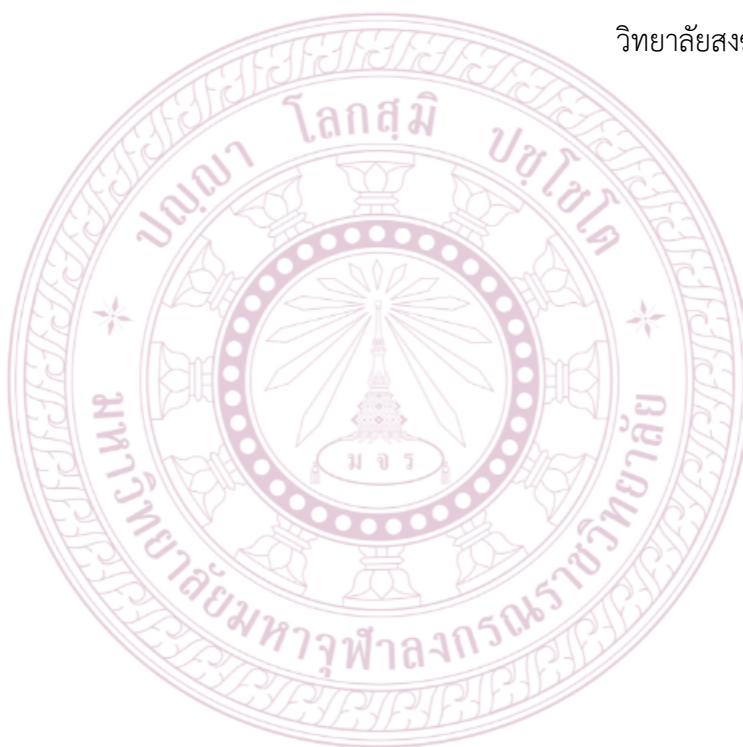
.....

.....

พระครูอนุกูลกัลยาณกิจ,ดร.

หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย ๒

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

ภาคผนวก
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัย

กิจกรรมสัมมนา ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย
(Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism in Thai Society)
โครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

วันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2565 เวลา 13.00 – 16.00 น.

ณ ห้องประชุมจิปาละภัณฑสถานบ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี

ลำดับที่	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	หมายเหตุ
1. ผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ		
1.	พระครูโสภณวีรานวัตร, ผศ.ดร.	ผู้เชี่ยวชาญ
2.	ผศ.ดร.ฉันทัส เพียรธรรม	ผู้เชี่ยวชาญ
3.	ดร.อุดม สมพร	ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดี/ปราชญ์ท้องถิ่น
4.	นายธนิตศักดิ์ แป้ง บ้านพลูหลวง	ปราชญ์ท้องถิ่น
5.	ผู้ใหญ่ติเรก สุริยจันทร์	ปราชญ์ท้องถิ่น
6.	นางสาวสุกัญญา เรือนแก้ว	ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี
7.	อาจารย์ฉัตริน เพียรธรรม	ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดี
8.	ผู้ใหญ่น้ำทิพย์ สุกจิต	ปราชญ์ท้องถิ่น
9.	นางสาวชนนต์ดี ยังกง	ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง
10.	นางสาวเจนจิรา วิริยะ	ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง
11.	นางวรพร พรหมใจรักษ์	ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์
12.	นายภาคภูมิ จิตต์โสภณ	นักอนุรักษ์เขากล้าเสือ
13.	นายไพบูลย์ สุภาพ	ปราชญ์ท้องถิ่น
2. ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนา		
1.	พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์,ดร.	หัวหน้าโครงการย่อย 1
2.	พระสมุห์สามารถ จตตมโล	ผู้ร่วมวิจัยย่อย 1
3.	พระสมุห์ยุทธนา มาลาวีโส	ผู้ร่วมวิจัยย่อย 1
4.	พระวชิรวิชัย ฐิตวิโส,ดร.	หัวหน้าโครงการย่อย 2
5.	พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ,ดร	ผู้ร่วมวิจัยย่อย 2

6.	นายเอกมงคล เพ็ชรวงษ์	ผู้ร่วมวิจัยย่อย 2
7.	ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย	หัวหน้าโครงการย่อย 3
8.	พระครูสถิตธรรมาลังการ,ดร.	ผู้ร่วมวิจัยย่อย 3
9.	ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย	หัวหน้าแผนงานวิจัย
10.	นางสาวภัทรกุล ศิลปรัตน์	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
12.	นางสาววิกานดา ศรีศักดิ์	ประชาชน
13.	นางสาวยุกิ ยามาเน่	ประชาชน
14.	นางสาวดาวรินทร์ แก้ววิจิต	ประชาชน
15.	นางสาววิลาวัลย์ บุญสุทธิ์	ประชาชน
16.	นางสาวณัฐนันท์ รังสีบุญยงค์	ประชาชน
17.	นายสมชาย ศรีเจริญ	ประชาชน
18.	นางสาวพริณวัลย์ บ้านพลูลวง	องค์กรภาคประชาชน
19.	นางสาวปานรดา อีสราวดี	องค์กรภาคประชาชน
20.	พระครูสุวรรณธรรมาภิรมณ์	ผู้สนใจในพื้นที่
21.	พระครูปริยัติกิตติวงศ์	ผู้สนใจในพื้นที่
22.	นายสมยศ ดวงประทีป	ตัวแทนจากชมรมโบราณคดีสมัครเล่น
23.	นายสุทิน ปัทวี	ประชาชน
24.	นายพงษ์ศักดิ์ อ่อนละมุล	ประชาชน
25.	นายอนุกุล รัชตางษ์	ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น
26.	นายถวิล สังขะวรรณ	ประชาชน
27.	นางอนงค์ ปานน้อย	ประชาชน
28.	นายสมนึก ปทุมสุต	ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น
29.	นางฐิติรัตน์ กิตยานันท์	ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น
30.	นายอำนาจ ทับพันธุ์ลักษณ์	ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น

กิจกรรมสัมมนา ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

(Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism in Thai Society)

โครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

วันพุธที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2565 เวลา 13.00 – 16.00 น.

ณ ห้องประชุมอาคารจัดแสดง พิพิธภัณฑ์แห่งชาติอุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ลำดับที่	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	หมายเหตุ
1. ผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ		
1.	พระครูโสภณวิธานวัตร, ผศ.ดร.	ผู้เชี่ยวชาญ
2.	ผศ.ดร.ฉันทส เพียรธรรม	ผู้เชี่ยวชาญ
3.	ดร.อุดม สมพร	ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดี/ปราชญ์ท้องถิ่น
4.	ทนายธนิตศักดิ์ แบ่ง บ้านพลูหลวง	ปราชญ์ท้องถิ่น
5.	ผู้ใหญ่ติเรก สุริยจันทร์	ปราชญ์ท้องถิ่น
6.	นางสาวสุกัญญา เรือนแก้ว	ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี
7.	อาจารย์ฉัตริน เพียรธรรม	ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดี
8.	ผู้ใหญ่ น้ำทิพย์ สุทจิต	ปราชญ์ท้องถิ่น
9.	นางสาวชนตติ ยังก	ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุททอง
10.	นางสาวเจนจิรา วิริยะ	ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุททอง
11.	นางวรพร พรหมใจรักษ์	ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์
12.	นายภาคภูมิ จิตต์โสภณ	นักอนุรักษ์เขาถ้ำเสือ
13.	นายไพบูลย์ สุภาพ	ปราชญ์ท้องถิ่น
2. ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนา		
1.	พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์,ดร.	หัวหน้าโครงการย่อย 1
2.	พระสมุห์สามารถ จตตมโล	ผู้ร่วมวิจัยย่อย 1
3.	พระสมุห์ยุทธนา มาลาวีโส	ผู้ร่วมวิจัยย่อย 1
4.	พระวชิรวิชัย ฐิตวิโส,ดร.	หัวหน้าโครงการย่อย 2
5.	พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ,ดร	ผู้ร่วมวิจัยย่อย 2
6.	นายเอกมงคล เพ็ชรวงษ์	ผู้ร่วมวิจัยย่อย 2

7.	ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย	หัวหน้าโครงการย่อย 3
8.	พระครูสถิตธรรมาลังการ,ดร.	ผู้ร่วมวิจัยย่อย 3
9.	ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย	หัวหน้าแผนงานวิจัย
10.	นางสาวภัทรกุล ศิลปรัตน์	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
12.	นางสาววิกานดา ศรีศักดิ์	ประชาชน
13.	นางสาวยุกี ยามาเน่	ประชาชน
14.	นางสาวดาวรินทร์ แก้ววิจิต	ประชาชน
15.	นางสาววิลาวัลย์ บุญสุทธิ์	ประชาชน
16.	นางสาวณัฐนันท์ รังสีบุญยงค์	ประชาชน
17.	นายสมชาย ศรีเจริญ	ประชาชน
18.	นางสาวพริณวัลย์ บ้านพลูลวง	องค์กรภาคประชาชน
19.	นางสาวปานรดา อีสราวดี	องค์กรภาคประชาชน
20.	พระครูสุวรรณธรรมาภิรมณ์	ผู้สนใจในพื้นที่
21.	พระครูปริยัติกิตติวงศ์	ผู้สนใจในพื้นที่
22.	นายสมยศ ดวงประทีป	ตัวแทนจากชมรมโบราณคดีสมัครเล่น
23.	นายสุทิน ปัทวี	ประชาชน
24.	นายพงษ์ศักดิ์ อ่อนละมุล	ประชาชน
25.	นายอนุกุล รัชตางษ์	ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น
26.	นายถวิล สังขะวรรณ	ประชาชน
27.	นางอนงค์ ปานน้อย	ประชาชน
28.	นายสมนึก ปทุมสุต	ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น
29.	นางฐิติรัตน์ กิตยานันท์	ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น
30.	นายอำนาจ ทับพันธุ์ลักษณ์	ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น

ภาคผนวก
หนังสือรับรองจริยธรรมวิจัยในมนุษย์

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและใบยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๑๑๕/๒๕๖๕

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี
(The Archaeological Design of Dvaravati Civilization in Suphanburi Province)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: MCU RS 800765004

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรี
สุวรรณภูมิ

ผู้วิจัยหลัก: พระวชิรวิชญ์ ฐิตวิโส, ดร.

เอกสารที่พิจารณาพบเห็น

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕

(พระสุวรรณาภรณ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

หมายเลขใบรับรอง: ว.๑๑๕/๒๕๖๕

วันที่ให้การรับรอง: ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

วันหมดอายุใบรับรอง: ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖

**แบบยินยอมให้เปลี่ยนหัวข้อโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

ตามที่ข้าพเจ้า **พระวชิรวิชญ์ จิตฺตวิโส, ดร.** ตำแหน่ง ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้ทำสัญญารับทุนอุดหนุนการวิจัย งบประมาณ ปี ๒๕๖๕ เรื่อง **ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย** โครงการวิจัยย่อย ๒ เรื่อง “ การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ” ตามสัญญาเลขที่ MCU RS ๘๐๐๗๖๕๐๐๔ โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ความทราบแล้วนั้น

ข้าพเจ้ายินยอมให้ **พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ, ดร.** ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยดังกล่าว เพื่อดำเนินการวิจัยต่อไป

รับรองตามนี้

(พระวชิรวิชญ์ จิตฺตวิโส, ดร.)

ผู้ยินยอม

